25410

KNJIŽNICA ZA UČITELJE.

IZDAJE

HRVATSKI PEDAGOGIJSKO-KNJIŽEVNI ZBOR.

KNJIGA XXVIII.

FRANÇOIS RABELAIS.

MISLI O UZGOJU.

U ZAGREBU.
KNJIGOTISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHTA
1894.

FRANÇOIS RABELAIS.

MISLI O UZGOJU.

SA

ŽIVOTOPISOM PIŠČEVIM, OCJENOM I BILJEŠKAMA

PRIREDIO

IVAN ŠIROLA,
UČITELJ VIŠIH PUČKIH ŠKOLA I PRAVI ČLAN HRV. PEDAGOG.-KNJIŽEVNOGA ZBORA U ZAGREBU.

ZAGREB.
NAKLADA HRV. PEDAGOGIJSKO-KNJIŽEVNOGA ZBORA
1894.

Sadržaj.

Strana

Predgovor VII
I. Rabelaisov život 1
II. O Rabelaisovu romanu: Gargantua i Pantagruel 31
III. Ocjena Rabelaisovih misli o uzgoju 53
IV. Rabelaisove misli o uzgoju 79
I. Kako su Gargantuu rđavo uzgajali 81
II. Uzgojna i naučna osnova za Gargantuu 90
III. Kako je Gargantua provodio vrijeme u kišljivim dnevima 98
IV. List, što ga Gargantua pisa u Pariz svomu sinu Pantagruelu 100
V. Rabelais kritizuje okrutan postupak u tadašnjim školama 107
V. Pedagoške bilješke 109

Predgovor.

Rabelais je svojim uzgojnim mislima toliko utjecao na novije pedagoške pisce, te učeni francuski filozof Compayré pravo daje svomu zemljaku Demogeotu, koji veli: »Rabelaisova je uzgojna osnova vanredna za njegovo stoljeće; Montaigne, Locke i Rousseau samo je raširiše«. Kad mi je s velikim trudom malo po malo pošlo za rukom, da na hrvatski jezik prevedem misli sviju triju pisaca, što je bilo prirodnije, van da što prije stanem nastojati, kako da priredim hrvatsko izdanje misli i onoga pisca, koji je bio njihov pokretač?

Hvala Bogu, što mi se eto vruća želja ispunila, da sam kako tako riješio zadaću, u koju sam uložio ono malo vremena, što mi preostajaše od znatnih zvaničnih poslova.

No da ovo djelce ne bude samo historijske, već i praktične vrijednosti za naše prijatelje mladeži, obilno sam se okoristio djelom dra. *Arnstädta:* Rabelais' Gedanken über Erzie-

hung und Unterricht. Taj je učenjak misli francuskoga pisca obradio i prikazao upravo s »njemačkom temeljitošću«, bolje i točnije i od kojeg Rabelaisova zemljaka. Iz te sam knjige s nekim promjenama upotrebio i preveo životopis, crticu o romanu Gargantui i Pantagruelu, a osobito bilješke, koje znatno raširuju i oživljuju Rabelaisove uzgojne misli, te ih uspoređuju s mislima pomenntih triju pedagoga.

Osim toga dodah djelcu općenitu i jezgrovitu, a učenu ocjenu Rabelaisovih spisa iz djela: »Histoire critique des doctrines de l' education en France« od poznatog francuskoga filozofa i pedagoga *Gabriela Compayréa.*

Same »Misli« prevađah polag dva francuska izdanja i to: *Louis Barré*, Oeuvres de Rabelais. — Paris, Garnier Frères. 1876., zatim: *Paul Souquet*, Les écrivains pédagogues du XVI. siècle. — Paris, Delagrave. 1886.

Konačno mi je izreći srdačnu hvalu slavnomu zboru, koji je omogućio ovo izdanje, a zatim gosp. prof. Basaričku, koji je sa mnom svojski nastojao oko pravilnosti i čistoće jezika prama najnovijemu napretku i zahtjevima hrvatskog pravopisa.

U Zagrebu, u veljači 1894.

I. Š.

I.

RABELAISOV ŽIVOT.

François Rabelais[1] (Fransoá Rablé) rodi se god. 1483. u nekom majuru kod Chinona (Šinon) u pokrajini Touraini. Jedni vele, da mu je otac bio ljekarnik, a drugi, da je bio gostioničar. Svakako mora da je bio imućan, jer je osim toga majura, koji se zvao La Devinière, a bio je sat hoda od Chinona, imao u tom gradu još jednu gostionicu. O obitelji Rabelaisovoj nije nam mnogo poznato. Znamo to, da je imao više braće; no iz njegova nestalnoga i osebujnoga života, pa i iz samoga njegova djela, u kojem nikada ne spominje svoje matere, mogli bismo zaključiti, da nije utjecala na njegov uzgoj onako, kako se to opaža obično kod uzgoja velikih ljudi. Moguće je, da je za rana umrla, a može biti i to, da su

[1] Najbolja vrela za Rabelaisov život jesu: Manuscript d' Antoine le Roy „Elogia Rabelesiana". — Paris, Bibliothèque nationale Nr. 8704. Nadalje listovi, što ih napisaše Budé, Bouchet i biskup Estissac; napokon bilješke što ih starijim izdanjima Rabelaisovih djela dodadoše Le Duchat i abbé Perau. O Antoinu Le Roy, štovatelju i životopiscu Rabelaisovu isporedi Oeuvres de Rabelais, koje objelodaniše Bourgaud des Marets i Rathery, sv. I. str. 3. bilješka 3. — Isporedi također njemačka izdanja: Meister Franz Rabelais' Gargantua und Pantagruel, aus dem Französischen verdeutscht, mit Einleitung und Anmerkungen, den Varianten des zweiten Buchs von 1533, auch einem noch unbekannten Gargantua, herausgegeben durch Gottlob Regis. 3. Th. Leipzig, 1832. — Joh. Ambr. Barth. 2. Fr. A. Arnstädt, François Rabelais und sein Traité d' education mit besonderer Berücksichtigung der pädagogischen Grundsätze Montaigne's, Locke's und Rousseau's. Leipzig 1872. — Joh. Ambr. Barth.

Rabelaisa prema tadašnjoj navadi dali uzgajati u samostanu. Otac je naime bio čovjek razuman i pun nježnosti za svoga sina, pa je mogao vidjeti, da njegov uzgoj ne bi mogao uspijevati ni na seoskom njegovom dobarcu (majuru), gdje bi bio mora općiti s priprostim i neobrazovanim ljudima, niti u bučnom životu krčme. S toga ga dade pomnjivo uzgajati u benediktinskoj opatiji Seuillé, koja bijaše jako blizu majuru. Da je Rabelais sve do svoje sijede starosti velikom ljubavi ljubio svoga oca, i da ga je k roditeljskoj kući sveđer vuklo neko tajno čeznuće, to možemo vidjeti iz njegova djela, a to nam također može biti dokazom, da mu je mladost bila ugodna.

Dosele je Rabelais poznavao samo dvije vrste ljudi: vinogradare svog zavičaja i goste iz krčme svoga oca. To bijahu naravni i bezazleni, ako i prosti ljudi. U samostanu pak valjalo mu općiti s redovnicima, kojih baš ne opisuje povoljno u svome djelu Gargantua. U toj knjizi crta tri vrste redovnika: Prvima pripadaju doktori i školastičari, ljudi učeni, ali bez srca; drugima pripadaju dobroćudnici i iskrenjaci, za koje su samostanska zvona najviši i jedini zakon. Treći su napokon slobodni i neprisiljeni redovnici, kao što je njegov Jean des Entommeurs, kojemu licemjerstvo bijaše posve nepoznato. Vele, da je ovaj fratar Jean zbilja živio u opatiji Seuillé, te se zvao Dom Bainard, a svakako smijemo predmnijevati, da je Rabelais uzgredne osobe svoga romana lično upoznao ovdje i u drugim samostanima, u kojima je kasnije boravio. Rabelais ga crta kao „iskrena, vesela, dobra društvenjaka, radljiva i u svakoj potrebi uslužna". Gargantua osniva za nj opatiju Thélème, u kojoj svaki stanovnik uživa najveću slobodu, te mu dopušta, da u nju primi one, koje smatra sposobnima za takav život i dostojnima takove časti. U opatiji Seuillé ne mogaše Rabelais, mladić željan znanja, naći onoga,

što je tražio. S toga, da uzmogne s većim marom proučavati znanosti, pođe u franjevački samostan Basmette (Baumette), što ga je u tijesnom gorskom klancu kod Angersa osnovao René d' Anjou god. 1451. Tuj nastavi Rabelais revno svoje nauke, a vjerojatno je, da je odavle pohađao angersko sveučilište. U Basmetti nađe četiri brata du Bellay (č. Belé). U brzo steče njihovu ljubav i štovanje, a i kasnije se njihovo poznanstvo živo dojimaše njegova života. Ova četiri brata bijahu njegovi trajni zaštitnici, kad su kasnije obnašali visoke službe u državi i crkvi. Guillaume du Bellay, koji je bio najstariji, bijaše general i vojnički pisac, te umrije god. 1543.; drugi brat, Jean du Bellay, bijaše pariski nadbiskup te umrije na diplomatskom putovanju u Rim god. 1562.; Martin du Bellay umrije normandijskim namjesnikom, a četvrti brat, René du Bellay umrije mansskim biskupom. U Basmetti se jošte tijesno sprijatelji s Gotfridom d' Estissac, koji bijaše kasnije maillesaizskim biskupom; na ovoga su upravljeni i listovi, što ih je pisao iz Rima.

Dovršivši nauke pođe u franjevački samostan Fontenay-le-Comte u Poitou-u, gdje bude god. 1511. zaređen. U Fontenay-le-Comte-u učaše Rabelais marljivije, nego ikada, stare jezike, koje je već prije kao Franjevac revno proučavao. Ovdje pisaše listove grčkim jezikom Vilimu Budaeusu (1467.—1540.), prvomu učenjaku Francuske, koji je grčki jezik temeljito proučio, i koji je kao knjižničar Franje I. i učitelj u Collège de France taj nauk na svaki mogući način promicao i širio. No Rabelais ne proučavaše samo starih jezika, već učaše i talijanski, španjolski, njemački, evrejski i arapski. U nauci bijaše tako revan, a kao učenjak na toliku glasu, da su ga smatrali dostojnim tijesna prijateljstva najznamenitiji heleniste onoga doba, kao Pierre Amy, učeni duhovnik u Fontenay-le-

Comteu (oko g. 1520.) i Antun Ardillon, učeni opat u istom samostanu. Tuj se sprijatelji i s Andrijom Tiraqueau-om, namjesnikom uredovnoga kotara i parlamentskim vijećnikom u Parizu, o kojem veli u svom djelu (novi prilog 4. knjizi): „ovaj dobri, učeni, mudri, prijazni, blagi, pravedni savjetnik velikog i nepredobitnoga kralja Henrika II. kod njegova strogog pariskog parlamenta". Sprijatelji se i Ivanom Bouchetom, piscem i prokuratorom u Poitou-u. No ljubav takovih ljudi, revno Rabelaisovo učenje, a po tome njegovo bogato znanje, probudiše zavist fontenay-le-comtskih duhovnika. Videći neuki duhovnici, da se bavi grčkim i evrejskim knjigama, kojih sami ne shvaćahu, smatrahu ga sumnjivim čovjekom, dà čarobnikom. Oni se bojahu Rabelaisa i mržahu na nj, jer ih je samim svojim primjerom zastidio i njihovu dangubu kaznio, te upotrebiše svako sredstvo, da Pierra Amy-a rastave s njegovim prijateljem, a osobito da Rabelaisu sumnjičenjem priprave neugodnosti. Pretražiše sobice Rabelaisove i njegova prijatelja, i budući da kod njih nađoše zabranjenih knjiga, uzeše ih, i tako ih lišiše prilike da uče. Misli se, da su te zabranjene knjige bili teologički i politički spisi Erazma i Etienna, koji tada u Francuskoj i Njemačkoj uzvitlaše veliku prašinu. Tu nam slutnju potvrđuje isprava, koju je našao jedan od novijih francuskih učenjaka Benjamin Fillon. Ta isprava dovoljno svjedoči, da je mladi i slobodoumni biskup Estissac de Maillezais svomu prijatelju u Fontenay-u pribavljao proizvode njemačke, talijanske i francuske štampe.[1] Malo za tim, što mu oduzeše te spise, bude Rabelais osuđen na doživotnu tamnicu o vodi i kruhu zbog zločina, s kojeg ga okriviše. (Nevjerodostojne vijesti kažu, da se te okrutne kazni

[1] Rathery, Oeuvres de Rabelais, sv. I. str. 12.

dostao s toga, što se narugao patronu samostana). Dovoljno je poznato, da je u tadašnje doba samostanskim kaznama često uzrokom bila samo mržnja i zavist redovnika „Rabelais", veli jedan francuski pisac,[1] „bješe bačen u tamnicu i osuđen na vodu i hljeb s toga, što je kriomce pročitao nekoliko stranica u grčkom i evrejskom jeziku. On morade podnijeti ukor priorov, denuncijacije zavidnika, najpodlije kazni za plemenit ponos znanosti i duha. Njegova se nepovredljiva narav pobunila protiv toga života uhađanja i ropstva". Rabelais imađaše moćnih prijatelja, kojima je doskora manjkao veseli fratar. Veli se, da je namjesnik Tiraqueau sam otvorio vrata samostanska, da oslobodi osuđenika. No ne bijaše mu više opstanka u Fontenay-le-Comteu. Da se ukloni progonstvu svojih neprijatelja, pobjegne sa svojim prijateljem iz samostana i čekaše u mirnu skrovištu, dok ne jenja oluja. Kad je Vilim Budaeus doznao, kakovu su progonstvu izvrženi Rabelais i Amy zbog svojih nauka i zbog ljubavi spram znanosti, pisa Amy-u u svom petom listu: „Oj vječni Bože, ti, koji naše prijateljstvo štitiš, kakvu li vijest dočuh! Čujem, da ste vi i Rabelais, vaš Pylad, bili uznemirivani i mučeni zbog svoje revnosti oko izučavanja grčkoga jezika, pa još od svoje braće, tih krvnih neprijatelja književnosti i boljega ukusa. O gadna li bjesnila, o nevjerojatne li zablude! Ti ljudi dotjeraše u svojoj zaslijepljenosti dotle, da svojim klevetama progone one, čija bi učenost, koja je u toli kratko vrijeme stečena, trebala da bude na diku cieloj zajednici! .... Mi smo već za nekoje crte njihova bjesnila dočuli i svojima ih vlastitim očima vidjeli: mi smo znali, da su i na nas same navalili kao na vođe onih,

[1] Lenient, La Satire en France, str. 73. Paris, Hachette 1866.

koje je, kako oni vele, spopala pomama za helenizmom i da su prisegli, da će ugušiti njegovanje grčkog jezika, koje je od nekoga vremena na našu diku uspostavljeno.... Svi prijatelji znanosti bijahu pripravni, svatko prama svojoj snazi, da vam u toj nevolji bude na ruku, vama i malenomu broju braće, koji sudjeluju u vašem znanstvenom nastojanju.... No ja sam dočuo, da su te muke prestale, otkad vaši progonitelji doznaše, da su se dostali neprijateljstva viših osoba, dapače i samoga kralja. Vi ste dakle iz te kušnje izašli sa čašću, ter ćete, nadam se, svoj rad započeti s novim marom". — List, što ga je Budaeus upravio na Rabelaisa slična je sadržaja.

Na zagovor svojih zaštitnika, naročito maillezaisskog biskupa, koji mu je po svoj prilici bio na ruku i pri bijegu iz samostana, te mu dao siguran zaklon, dobije Rabelais god. 1524. od pape Klementa VII. dopuštenje, da ostavi samostan Fontenay-le-Comte, u kojem je boravio od god. 1509. i da iz franjevačkoga reda smije prestupiti u udobniji i bogatiji red benediktinski. Od tog je vremena boravio u samostanu maillezaiskom u Poitu-u. No ni tuj mu boravak ne bijaše ugodniji, nego u drugim samostanima, u kojima je prije boravio. Već je previše vremena proti svojoj sklonosti bio redovnikom; čeznuo je za općenjem s obrazovanim svjetovnjacima i za slobodom; mrzio je na neobrazovane i licemjerne redovnike, kako se vidi iz njegova Gargantue. S toga ostavi (ovaj put i bez papinog dopuštenja) samostan Maizellais, objesi, što no riječ, habit o klin i priljubi se kao svjetovni svećenik uza svoga učenog zaštitnika, slobodoumnog maizellaiskog biskupa, te ga praćaše kao njegov privatni tajnik u kašteo Legugé. Tuj biskup sabere oko sebe krug učenih ljudi. Jedan od gostiju, Jean Bouchet, crta tu kuću, koju je uzeo za primjer kad je crtao opatiju Thélème u „Gargantui". On je na-

zivlje pravim rajem pisaca i učenjaka, gdje domaćin umije birati svoje goste; jerbo „ljubi učene ljude, koji su veoma vješti grčkomu, latinskomu, francuskomu jeziku, povjesti i teologiji". Ovdje se Rabelais upoznaje s nekojim prijateljima reformacije. Među ovima bijahu: Clément Marot (1495.—1544.), otac francuske lirike; Hugues Salel, opat i cijenjeni francuski pjesnik, prevodilac deset knjiga Ilijade († 1533.); Antoine Herouet, biskup iz Digne-a u Provenci, kao pjesnik veoma cijenjen; Bonaventure des Periers († 1542.). Preko ovih se kasnije upozna s Calvinom (1509.—1564.), kojega je štovao zbog njegove učenosti i temeljita znanja grčkog jezika. Ozbiljni i za reformaciju oduševljeni Calvin ne mogaše da prijateljuje sa skeptičnim Rabelaisom, koji svojim ruganjem nije ni njega štedio. No to još ne mogaše Rabelaisa opravdati u očima onih, koji su u njemu vidjeli opasna učenjaka i tajna prijatelja reformacije. Abbé Pérau, jedan od najprvih izdavača Rabelaisovih djela, (1592.) veli o njemu: „Nema sumnje, da je pisac Gargantue u dnu duše bio pristaša novoga nauka, i da je od svega srca želio, da mu pomogne pribaviti pobjedu u Francuskoj, kako se vidi iz 2. poglavlja I. knjige i iz drugih mjesta njegove djela". Radi toga su na Rabelaisa s mnogih strana mrzili, te ga time silili, da se dade pod okrilje još moćnijih prijatelja. Ove nađe među svojim prvašnjim saučenicima u Basmetti, i to u braći du Bellay, koji su obnašali visoke časti u državi i crkvi, te su ih na dvoru osobito cijenili. Oni su imali u Clatigniy-u krasan zamak (grad). Na njih se obrati Rabelais i dobije od njih malenu župu u Souday-u, nedaleko od zamka, gdje je odsele mogao često općiti sa svojim moćnim i učenim prijateljima. U čednom župnom stanu nastavi revno svoje nauke, te potpomagaše usrdno svoje župljane znanjem, što ga bješe stekao čitanjem medicinskih spisa. U to

vrijeme bijaše od pomoći Jeanu i Guillaumu du Bellay pri njihovim književnim radnjama, a kasnije boravljaše u Langeyu, naprama zamku u malenoj kući, koju mu bijaše prepustio du Bellay, da ga uzmože imati sasma blizu. Možda i je to bio jedan od razloga, zašto je Rabelais svoje volje ostavio župničko mjesto u Soudayu. No osim toga bilo je još i drugih razloga, koji ga sklonuše na taj korak. Lako, da se je preplašio oštrine, s kojom su u to vrijeme uzeli progoniti pristaše reformacije, koji bijahu malo ne svi njegovi prijatelji: Clément Marot bude bačen u tamnicu, — Louis Berquin bješe spaljen na Grèveskom trgu u Parizu 1530. sa svim tim, da ga je zagovarao njegov prijatelj Vilim Budaeus, koga je puno cijenio kralj Franjo I., a Bonaventure des Periers, kojega ocrniše kao ateistu, sam zadade sebi smrt. Vjerojatnije je ipak, da je župu ostavio i s toga, da steče potrebitu dokolicu za svoje nauke, jer je već od davna ćutio osobitu sklonost za izučavanje medicine i prirodnih nauka. Ta se sklonost još i poveća boravkom u Langeyu, gdjeno pisci Lucijan, Hipokrat i Galen postadoše njegovim ljubimcima i gdje nađe prilike, da svojim medicinskim znanjem bude koristan stanovnicima okolice. U Langeyu htijaše on da se u zabiti pripravi na taj študij, a to mu tako pođe za rukom, da je, kad mu je god. 1530. bilo već 47 godina, svoju osnovu u istinu izveo. Već nakon mjesec dana dobije, protiv svakoga običaja, stupanj bakalaureja medicine i to s toga, što je jur prvog dana iza svog upisa s vrlo povoljnim uspjehom sudjelovao u disputaciji o nekom botaničkom pitanju. Onaj, koga je puk poznavao samo pod imenom „veselog meudonskoga župnika“, bijaše, veli Figuier[1] učenjak prvoga reda, koji se već bijaše odlikovao u svjema

[1] Figuier, Vie des Savants illustres (Renaissance) str. 272

granama ljudskog znanja, kad je pošao u Montpellier, da postigne stupanj doktora medicine. Tuj se on ne pojavi kao učenik, nego kao učitelj. On ne sjedne u đačku klupu, već da tako rečem, na profesorsku stolicu. Tri godine nauka, koje su se tražile od onih, što se natjecahu za bakalaureat medicine, bjehu mu posve oprošćene, no naložiše mu, da tri mjeseca predaje o Hipokratu i Galenu. Pred mnogobrojnim slušateljstvom tumačio je Aphorisme onog prvog učenjaka i Ars parva onog drugog i to na posve nov način, koji se silno svidje. On ih je naime tumačio ne po latinskim prijevodima već po samom grčkom tekstu. No Rabelais se u Montpellieru ne bavljaše baš samo učenim radnjama, koje mu već bijahu pribavile velik glas, već pisaše i lakrdije, te je s drugim profesorima u Montpellieru nastojao, da se prikazuju. Od njega potječe „La Femme mute (muette)“ ili „La morale comédie de celuy qui avait une femme mute. („Nijema žena“ ili „Moralna komedija o onom, koji je imao nijemu ženu“.) Njegovu ideju obradio je Molière u svojem Médecin malgré lui (Liječnik proti svojoj volji). Ta je gluma dostojan par njegovoj Farce de l' Avocat Patelin (Lakrdija o advokatu Patelinu). „Rabelais je“, veli Lenient,[1] „u svojoj pripovijeci upleo u istinu komične prizore, koji bi se mogli neposredno donijeti na pozorište“.

Sva je prilika, da je Rabelais, kad je bio u Montpellieru, pravio iz tog grada različne pa i znanstvene izlete. Reći bi (a to se vidi iz njegova djela), da je s osobitom nasladom pohađao hyerske otoke. Eugen Noël,[2] jedan od novijih biografa francuskog satiričara, veli o tom: „Za đake u Montpellieru bijaše to putovanje dopuna njihova

[1] Lenient, Le Satire en France, str. 89.

[2] Eugen Noël, Rabelais, str. 89.

nauka. Ti su otoci glasoviti (a prije bijahu još glasovitiji) zbog ljekovitih trava, što se tuj nalaze. Ja ne znam, koje je biljke i znanstvena motrenja odatle sobom donašao, no ugodno podneblje tih otoka i ljepota njihova položaja svidješe mu se tako silno, te je svojim pratiocima očitovao, da mogu po svojoj želji nastaviti putovanja i kao toliki drugi ljudi tražiti otok, te na njemu kraljevati; a što je do njega, on da će se držati svojih dragih Stoëchada.... Ni jedan od njegovih biografa ne reče o tome ni riječce, no ja nalazim u njegovoj kronici posvuda trag tomu. On govori o tim otocima samo s hvalom, te ih vazda nazivlje: „mes îles d' Hyères, mes Stoëchades". Bi li bio o njima govorio s tolikim oduševljenjem, da ih nije poznavao, da ih nije vidio?"

Novi profesor izađe u Montpellieru na znamenit glas. Sveučilište htjede da se obrati s molbom na kancelara Duprata u Parizu, da uspostavi gironnski kolegij, koji pripadaše medicinskom fakultetu u Montpellieru, i koji je u ratovima Ljudevita XI. i Karla VIII. sa Španjolskom donekle bio raspušten. Rabelaisova rječitost i iskustvo davahu mu potpuno pravo za takov nalog, koji rado prihvati i na zadovoljstvo svojih drugova izvede. Stigavši u Pariz, doznade, da je vrlo teško dobiti pristup k tomu čovjeku, koji bijaše veoma zaokupljen poslom. S toga smisli varku, koju pripovijeda u Pantagruelu. U vrlo čudnovatu odijelu hodaše dugo vremena gore dolje pred kancelarovim vratima i doskora ga okruži veliko mnoštvo znaličnika. Kancelar to opazi, te dade pitati, tko je taj komično odjeveni čovjek. Pažu, koji Rabelaisa upita francuski, odgovori latinski; pisaru kancelarevu, koji ga nagovori latinski, odvrati grčki; nekomu trećemu, koji je razumio grčki, otpovrne evrejski, i tako je zasobice odgovarao španjolskim, talijanskim, engleskim i njemačkim jezikom, dok

napokon ne zaželi sam kancelar, da upozna tog čudnovatoga i učenoga čovjeka. Kad ga k njemu odvedoše, promijeni svoje držanje, skine luđačku krinku, ispriča se smjerno za tu nedragovoljnu pokladnu šalu, te govorom tako rječitim, razlozima tako temeljitim izvijesti toga državnika o stvari fakulteta, da je ovaj očaran i potpuno uvjeren njegovim razlaganjem, ne samo dopustio, da se kolegij uspostavi, već i govornika kod svoga stola pridržao, da mu pokaže, koliko ga lično štuje.

Zasluga, što je Rabelais steče za sveučilište tim pregovorom, a osobito izvrstan uspjeh njegovih predavanja za medicinski fakultet u Montpellieru, vele, da je razlog, što je uvedena navada, koja je postojala sve do osamnaestoga stoljeća, da su naime svi slušatelji medicine, koji su tuj primali doktorski klobuk, morali nositi i Rabelaisov plašt, haljinu od škrleta s kratkom ogrlicom, na kojoj se mogahu čitati vezena pismena F. R. C. (t. j. Franciscus Rabelaesus Chinonensis). Taj se plašt sačuvao sve do početka 17. stoljeća, kadno kancelar sveučilišta François Ranchin, dade napraviti onomu posve sličan plašt označen istim pismenima. No ta pismena mogahu od to doba znamenovati i početna pismena za riječi: Franciscus Ranchinus Cancellarius.[1]

Rabelais još ne bijaše postigao doktorske časti, kad god. 1532. ode iz montpellierskog sveučilišta. Odatle pođe u Lyon k Etienu Doletu, koji je kao pjesnik, govornik, humanista i knjigotiskar stekao znamenit glas. Dolet se rodio u Parizu, a god. 1546. ga spališe kao ateistu. Osim što je Rabelais nekoliko puta putovao u Paris, živio je od to doba više godina u Lyonu, gdje je kao učitelj (vele, da je Rabelais prvi, dakle još prije Vesale-a [1511.—1565.]

[1] Isporedi Louis Barré, Oeuvres de Fr. Rabelais, str. XIII.; Regis II., str. XII. i Arnstädt, str, 14.

kod svojih anatomijskih predavanja đacima pokazao mrtvo tijelo), liječnik, korektor i izdavatelj medicinskih spisa zasluživao, čim se uzdržavao. Iz tog grada posla svomu staromu prijatelju Tiraqueau-u drugi dio Manardovih liječničkih pisama[1], koje objelodani kod Gryphiusa u Lyonu. No njegovo znanstveno stajalište označuju osobito knjige Hipokrata i Galena[2], koje je te godine kod istoga nakladnika objelodanio, popunivši ih svojim znanstvenim istraživanjima, do kojih je bio došao u Montpellieru. Rabelais imađaše već učiteljem u Montpellieru znamenito ime, s velikom većinom pisaca svojeg doba bijaše u prijateljskom snošaju, a njegove književničke radnje pribaviše mu velik ugled među njegovim drugovima, ali slab dobitak. I književar bi se znao tužiti, da sa spisima te vrste ne može mnogo zaslužiti. Na to mu obeća Rabelais, srdit zbog hladnokrvnosti općinstva spram knjiga ozbiljna sadržaja, da će mu doskora predati djelo „qui passerait par toutes les mains et ferait proclamer le nom de l'auteur par toutes les bouches, même dans les pays étrangers". (Koje će proći kroz svačije ruke dok će ime piščevo pronijeti od usta do usta čak i u tuđe zemlje). God. 1532. izađe njegova Chronique Gargantuine, o kojoj Rabelais veli u predgovoru k Pantagruelu, „da su knjigotiskari u dva mjeseca više rasprodali te knjige, nego će se u devet godina kupiti biblija".

[1] Joannis Manardi Ferrariensis medici Epistolarum medicinalium Tomus secundus, nunquam antea in Gallia excusus. Lugduni, Sebast. Gryphius. 1532.

[2] Hippocratis ac Galeni libri aliquot, ex recognitione Fran. Rabelaesi Medici. Lugduni, apud Gryphium 1532. Ovo je djelo opet tiskano s natpisom: „Aphorismorum Hippocratis sectiones septem, ex Franc. Rabelaesi recognitione; quibus ex Antonii Musae Commentariis adjecimus et octavam, et quaedam alia. Lugduni, Sebast. Gryphius 1543.

God. 1533, izađe Rabelaisova knjiga, kojoj dade natpis: Pantagruel.[1] Uspjeh bijaše veoma velik, jer tri izdanja izađoše u jednoj godini. God. 1533. ugleda svjetlo Gargantua,[2] koji sada sačinjava prvu knjigu u Rabelaisovu djelu: Gargantua i Pantagruel. Pošto se među ovom i među Chronique Gargantuine (1532.) opaža tako velika razlika i pošto se iz Rabelaisovih riječi na početku i na koncu prologa k 2. knjizi ne može vidjeti, da li je naveo svoju ili tuđu knjigu, svakako nastaje pitanje, da li je Rabelais napisao oba djela. Brunet mogaše slijedeće izdanje te Chronique itd. isporediti s Rabelaisovim Gargantuom od god. 1532.: Les grandes et inestimables Chronicq̄s: du grant et enorme geant Gargantua: Contenant la genealogie, la grādeur et force de son corps. Aussi les merveilleux faictz darmes quil fist pour le Roy Artus, com̄e verrez cy apres. Imprime nouuellement 1532.

I Nijemac Regis je našao jedno drugo izdanje tih Kronika, koje je tiskano sprijeda u jednom izdanju Pantagruela od god. 1533. Sadržaj i oblik te knjige isporedio je s Gargantuom od god. 1535., što je izašao u njegovu

[1] Potpun je natpis ovo: Pantagruel: les horribles et espouventables faictz et prouesses du tres renommé Pantagruel, Roy des Dipsode, filz du grant geant Gargantua. Composez nouvellement par maistre Alcofribas Nasier (Piščev anagram).

[2] S potpunim natpisom: La vie inestimable du grand Gargantua, pere de Pantaguel, jadis compousee par l' Abstracteur du quīte essēce, liure plein de pantagruelisme.

prijevodu romana glasovitoga francuskog satiričara. Ta dva učenjaka isporediše Chronique Gargantuine (1532.) sa Gargantuom (1535.) a iz njihova se uspoređivanja vidi, da se ta dva romana vrlo znatno razlikuju ne samo načinom pisanja, već i upotrebom same priče i njezinim opsegom. Stil „Kronika“ nije onako gladak, krepak i sjajan, već je to suhoparan i trijezan ton pripovijedačev, kako ga tako često nalazimo u tadašnjim viteškim romanima, koji događaj naprosto pripovijedaju, a ne bi bilo dostojno velikoga satiričara, kad bismo htjeli pomisliti, da je Kronika Gargantuina, koja je 1532. izašla, jedno od njegovih djela iz mladenačke dobi. Sama priča je inače upotrebljena; čarobnik Merlin i kralj Artur, koji se u Gargantui od god. 1535. nigdje ne pojavljuju, imadu u Kronici glavnu ulogu. Samo imena glavnih junaka objema su djelima zajednička. Gargantua je opsegom četiri puta veći od Kronike Gargantuine. U njemu opažamo mnogo popravaka i dodataka. Ovamo valja osobito ubrojiti sliku, što ju je nacrtao o opatiji Thélèmi, uzoru za novovjeku Utopiju. Taj Gargantua od god. 1535. dostojan je par Pantagruelu, koji je izašao dvije godine prije, dok se Kronika Gargantuina ne može s njime mjeriti.

I Brunet je toga mnijenja. „Taj roman“, veli on u svome spisu „Notice sur deux romans etc.“, u kojem bi bilo moguće razabrati neku vrstu satire viteških romana, štiva, koje tada bijaše veoma obično, po našem je mnijenju jedna od onih popularnih pripovijedaka, kojima bijaše svrha, da tjeraju dosadu naših dobrih pređa za dugih zimskih večeri. Ova pripovijetka nema ništa drugo zajedničko s romanom „Vie inestimable du Grand Gargantua“ izuzevši imena Grand Gosier, Galamelle (promijenjeno u Gargamelle), Gargantua, nadalje nabavu velike kljusetine, i tek nekoliko neznatnijih događaja. U tom djelu ne nalaziš ni Rabelaisova stila, ni veselih ni ubavih šala, koje su nedostižna vlastitost njegova duha. No ako je pisac taj put pisao s posve popularnom jednostavnošću, te ako se naravnost njegove pripovijesti može slabo dovesti u sklad s navikama njegova talenta, mogli bismo pomisliti, da je to zato učinio, da se prilagodi shvatanju onih čitalaca, kojima bijaše namijenjen taj fantastični roman. Ali tada bi pisac ostao daleko iza sebe. Sa svim tim, priznajemo, ovo tumačenje nije nam sasma dovoljno, te se ustručavamo Rabelaisu pripisati knjigu, koja je toliko nedostojna njegova duha. No ili mu je pripisali, ili ga ne smatrali njezinim piscem, stalno je, da je ona bila prvi izvor duhovite šale, koja je ime Gargantuino učinila besmrtnim“.

Dok nam dakle kakav sretni pronalazak ne donese drugih, ranijih izdanja Rabelaisova Gargantue, možemo s priličnom stalnošću ustvrditi, da je netko prije, nego li je Rabelais objelodanio svoga Pantagruela, priču o Gargantui upotrebio s natpisom: Le grandes chroniques etc. To je izdanje trebalo da služi puku za zabavu. Rabelais, kojemu bijaše poznat sretan uspjeh te knjige, valjda se je odmah latio posla i napisao svoga Pantagruela kao nastavak tomu djelu. Ovaj Pantagruel steče još mnogo veću pohvalu nego Gargantuina kronika, i tako Rabelais naumi (1535.) napisati još jednoga Gargantuu, koji bi bio dostojan njegova Pantagruela. No pišući ovoga Gargantuu, okoristio se bez sumnje tim Grandes et inestimables Chroniques du grand et enorme geant Gargantua etc.

Dok je Rabelais boravio u Lyonu od g. 1532.—1534. izdade jošte: Almanach pour l' année 1533. i Pantagrueline prognosticatiō certaine etc. Jean du Bellay bijaše poslanikom u Londonu, a kralj mu Henrik VIII.

povjeri zadaću, da ga izmiri s papom. Putujući u Rim sastade se s Rabelaisom u Lyonu, te ga ponuka, da ga u sveti grad otprati kao liječnik, ili kako nekoji hoće, kao časnik sjekač mesa (Ecuyer-tranchant). Kad Rabelaisu bijaše 51 godina, otputova prvi put u Rim sa svojim zaštitnikom i sa svojim prvašnjim drugovima u naucima. Krasan li bi to morao biti put za čovjeka kakav bijaše Rabelais, koji je pun mara za proučavanje starog doba, napokon trebao da vidi mjesta, u kojima je njegov duh proučavajući klasike tako često boravio! Pa ipak se u svom očekivanju ponešto prevari. Rim bijaše naime godine 1527. od vojnika Bourbonskog Connetablea poharan, te bijaše jošte vidjeti tragove opustošenja. No koliko je za tim čeznuo, da se upozna s klasičnim tlom Italije, razbira se iz jednoga od njegovih listova, što ih je pisao Jeanu du Bellay, ter iz toga, što je ovaj čak jedan vinograd kupio, da na njemu Rabelais uzmogne iskapati starine. Samo šest mjeseci proboravi Rabelais u Rimu, a tada se povrati u Francusku, po svoj prilici s nekakvim diplomatičkim poslanstvom svoga protektora kralju Franji I.

Rabelais pođe još iste godine, kad se vratio iz Rima, natrag u Lyon, gdje god. 1534. izdade Marlianovu[1] topografiju, godinu dana kasnije jedan almanah i svoga Gargantuu. Sad nastavi i svoju liječničku praksu, bješe izabran liječnikom bolnice toga grada, te dapače kao takav držaše javna predavanja o anatomiji, koja je svijet marljivo pohađao.

Među Rabelaisom i ćudoredno-oštrim Calvinom trajahu dosele prijateljski snošaji i to iz ljubavi te dvojice učenjaka spram klasičnih nauka. No kad izađe Gargantua

[1] Joannis Bartholomaei Marliani, Patritii Mediolanensis Topographia antiquae Romae. Lugduni Sebast. Gryphius, 1534.

(1535.) Calvin se posve raskrsti s Rabelaisom. Zaista teško bi se mogle naći dvije tako različne naravi, kao što bijahu ta dva čovjeka. Calvin bijaše uvijek ozbiljan, a Rabelaisu bijaše smijanje svakidašnja potreba. Nisard[1] veli o prijateljstvu Calvina i Rabelaisa: „Calvin je u stvari reformacije puno očekivao od Rabelaisova opsežna znanja i od njegova bogata blaga u ruganju i satiri. To dokazuje žestina, kojom je planuo, kad je Rabelais reformi okrenuo leđa“. Pošto je Calvin u prvom od svojih listova od god. 1533. Pantagruela ubrajao među gnjusne i zabranjene knjige, nazva ga Rabelais (Prolog k 2. knjizi) „predestinircem“ i „varalicom“. Još jednom (knj. IV. pogl. 32.) napada Rabelais na Calvina. Le Duchat mnije, da je tomu ponovnomu nasrtaju na Calvina dala povod reformatorova knjiga de Scandalis, koja god. 1550. izađe u francuskom jeziku. Od toga časa nije Calvin sumnjao, da se Rabelaisu njegov nauk sviđao. Calvin reče o njemu kao i o Erazmu, „da je malko okusio kruha istine“. No pošto je reformator isto tako zahtijevao poboljšanje ćudoređa kao i čišćenje vjere, pošto je morao sa zlovoljom gledati, da Rabelais u svome romanu što dalje to češće upotrebljava divlje riječi, pošto je morao vidjeti, da se ne može više na nj oslanjati, on je u toj knjizi de Scandalis tako nemilo s njim postupao, da je napokon Rabelais Calvinu rekao krupnih uvreda. Da su Rabelaisa smatrali prijateljem i pristašom reformacije u Francuskoj, premda se nije nikada o tom jasno očitovao, dokazuju izjave nekojih njegovih prijatelja. Tako n. pr. veli učeni Henri Etienne: „Quoique Rabelais semble être des nôtres toutefois il jette souvent des pierres dans notre jardin“. (Premda se čini, da Rabelais pripada

[1] Nisard, Histoire de la Litterature française, sv. I. str. 227.

u naše kolo, ipak često baca kamenje u naš vrt.) Ova sumnjičenja i proganjanja pristaša reformacije i jesu po svoj prilici razlogom, zašto Rabelais ne ostaje na stalnu mjestu, već boravi izmjenice u Castresu i u Narbonni. Jean du Bellay imađaše u ovom posljednjem mjestu svoje biskupsko sjedište, a ovomu se moćnomu zaštitniku naš slobodni mislilac priljubljuje sada još više nego li prije. On ide k njemu u Rim (1536.—1537.). Iz ovoga je doba datovano i onih šesnaest francuskih listova,[1] koje je Rabelais pisao svomu staromu zaštitniku i prijatelju d' Estissacu, maillezaiskom biskupu. Iz njih se vidi, da je Rabelais bio biskupovim agentom na papinskom dvoru, i da je svomu zaštitniku s veselom ćudi odatle javljao sve, što se je u Rimu zbivalo javno i tajno, naloge svoga prijatelja valjano vršio, te ga katkad molio za potporu. Izmjenice je jeo kod du Bellaya i maçonskog biskupa, imao svoj vlastiti stan, te morao da troškove svog dopisivanja sam podmiruje, odakle se možda može zaključiti, da ovaj put Rabelais nije od svog zaštitnika bio tamo pozvan, već da se tuj zadržao, da se ukloni svojim progoniteljima u Francuskoj i da se pomiri s papom. Rabelais bijaše bez papina dopuštenja otišao iz maillezaiskog samostana, te se odrekao redovničkog života, a ujedno pisao vrlo slobodoumno. Rabelais dakle predade glavaru crkve molbu, u kojoj je molio, da ga odriješi od njegovih zabluda, i da mu oprosti crkvene kazni, koje bi ga toga radi čekale. Ujedno ga zamoli, neka bi mu dopustio, da može pohađati koju drugu kuću benediktinskoga reda i tuj se baviti svojom liječničkom praksom. Moćnim zagovorom svojih prijatelja postigne, na što je težio. Dopustiše mu čak i to,

[1] Les Epîtres de François Rabelais écrites pendant son voyage d' Italie, avec des observations et la vie de l' Auteur. Paris, de Sercy 1651.

da kao Benediktinovac smije primati beneficija. Jean du Bellay, ujedno opat opatije Saint-Maur-les-Fossés kod Pariza, dao je tu opatiju sekularizovati bulom pape Klementa od 13. lipnja 1533. No različne zapreke i formalnosti bijahu uzrokom, da se ta bula nije mogla ovršiti. Rabelaisu se to činjaše zgodnom prilikom, da se ukloni samostanskom životu. S toga se obrati na papu, i kad mu on molbi udovolji, odmah dobije od svog zaštitnika kardinala du Bellaya mjesto u St. Maurskoj opatiji. Pošto su ga imenovali kanonikom tek dugo iza toga, pošto bi izdana bula za sekularizaciju St. Maur-les-Fossés, te pošto se poboja, da mu odatle ne bude kakove štete za kasnije vrijeme, naumi zamoliti drugi breve. On se dakle opet obrati na papu i po svoj prilici poluči, što je želio. Molbenica opstoji i danas. I tako postade Rabelais svjetovnim kanonikom (1536.) za čim je i čeznuo.

Rabelais bijaše u Rimu postigao, što je htio; s toga ode kući. No taj se učenjak, koji je rado putovao, ne svrati jošte u St.-Maur-les-Fossés, već pođe najprije u Pariz, zatim u Montpellier, gdje postigne naslov doktora (1537.). Tuj se bavljaše liječništvom, te držaše medicinska predavanja sve do sredine god. 1530. Njegovi suvremenici svjedoče, da je njegov liječnički glas bivao sve znamenitijim; no niti povoljan uspjeh njegova djelovanja ne mogaše ga sklonuti, da dugo ostane u tom gradu. Do god. 1540. njegova su boravišta Narbonna, Castres i Lyon, gdje djeluje kao liječnik. Ovaj posljednji grad pohađao je sa sve to većom radošću. Te godine uniđe napokon kao kanonik u opatiju u St.-Maur, te u svojoj posvetnoj poslanici pred IV. knjigom romana, koju je upravio kardinalu Odetu de Châtillon, izvješćuje, koliko mu se taj boravak u St.-Mauru sviđa. On to mjesto zove „stanom (ili bolje reći: rajem) ljekovitosti, prijatnosti, okrepe, ugod-

nosti, udobnosti i sviju plemenitih zabava poljodjelstva i seoskoga života".[15] Ni tuj nije prestao uspješno baviti se liječničkim zvanjem, no to, kao i općenje i prijateljevanje s najslavnijim ljudima i najboljim piscima svoga vremena, ne mogaše Rabelaisova nemirnoga duha prikovati uz jedno boravište. Do god. 1543. nalazimo ga u Normandiji, u Tourraini, u Basmetti; sad se zabavi u St.-Ay-u kod Orleansa, sad u zamku Langeyu. Odavle prati svoga zaštitnika Vilima du Bellaya u Piemont, te je prisutan, kad ovaj putujući u Tarare umire (III. knj. 21. pogl. i IV. knj. 27. pogl.). Također i u svom rodnom mjestu Chinonu, koje mu bijaše vazda milo, i kojega se u svom romanu tako često sjeća, zabavio se nekoliko vremena i tom zgodom marljivo pohađao krčmu de la Cave-Peinte (Slikana pivnica), koju tako opširno crta u 35. i 36. poglavlju V. knjige svoga Pantagruela.

Za svoga je putovanja Rabelais malo što učinio, da dovrši svoje djelo, koje je svijet očekivao sa čeznućem. Poslije svoga puta u Chinon napisa napokon III. knjigu i pojedine partije iz nje pročita pred svojim prijateljima. No vrijeme ne bijaše povoljno, da objelodani svoje djelo, jer Dolet je čamio u uzi, Periers se sam ubio u tamnici, samo da se ukloni smrti na lomači. Njihova ga sudbina, kao i Maratova, koga su progonili, jer bijaše Calvinov prijatelj, savjetovaše, da bude jako oprezan. God. 1545. dobiše napokon moćni prijatelji piščevi dopuštenje od kralja Franje I., da smiju tu knjigu objelodaniti. Unatoč sumnjičenju i progonu tadašnjih humanista i prijatelja reformacije, bijaše Rabelais ipak tako smion, da je izdade pod svojim imenom, čega se kod svojih prvih dviju knjiga nije usudio

[15] Thomas Corneille (1625.–1709.) izvješćuje u svojem Geografskom rječniku, da su još u njegovo doba pokazivali Rabelaisovu sobu u Kantorovu stanu.

učiniti. Knjiga izazove silnu buku, te se puno čitala. Svijet je očekivao opisivanje šaljivih, neobičnih i fantastičkih prizora i pustolovina, a kad tamo, u knjizi nađe učene rasprave; filozofska razmatranja o socijalnim i moralnim pitanjima pružio je pisac u veselu i ironičnu tonu. Sorboniste se obrate na kralja zahtijevajući, da se djelo uništi, no Franjo I., koji je s velikom slašću pratio čitanje knjige, pokaza u tom dosta čvrstoće i obzirnosti, te piscu potvrdi povlasticu.

Četvrta knjiga njegova djela ugleda svjetlo u Lyonu god. 1547. No čini se, da se to nije dogodilo s piščevim znanjem, koji je još ne bješe posve dotjerao i koji htijaše da pričeka povoljnije vrijeme. To izdanje, koje je izašlo prije vremena, prisili pisca, da zbog svoje osobne sigurnosti otide iz Francuske. Najprije se vrati u Metz, koji još tada bijaše slobodni državni grad. Tuj življaše o potporama, koje mu kad i kad šiljaše Jean du Bellay. Iz toga grada dođe taj glasoviti humanist u svezu s njemačkim humanistima, koji svojim borbama i putovanjem bijahu na nj toliko nalik. Tako piše iz Saverne (28. ožujka 1547.) Ivan Sturm, rektor gimnazija u Strasburgu, kardinalu du Bellayu: „Nesreća vremena protjerala je i Rabelaisa iz Francuske. On još nije ovamo došao. Ja znadem, da se zabavio u Metzu, jer nam je odanle poslao svoj pozdrav. Ja ću mu u svem, koliko mi bude moguće, biti na ruku, ako dođe ovamo". Rabelais nije namjeravao dugo živjeti izvan Francuske, no ipak se sada ne usudi povratiti u domovinu, jer njegov zaštitnik Franjo I. bijaše umr'o, a nasljednik toga vladara Henrik II. ne bijaše sklon novotarima. Rabelaisovi neprijatelji[1] mogahu s toga kralja lako sklonuti (mišljaše on) na najoštrije mjere protiv pisca knjige,

[1] Među ovima se osobito istaknu Gabriel de Puits-Herbault, koji je u jednom od svojih spisa Rabelaisa naslikao najcrnjim bojama

koja je bila napadnuta s mnogo strana, osobito pak od Sorbonista. S toga pomisli, da će dobro uraditi, potraži li opet svoga moćnoga zaštitnika Jeana du Bellaya u Rimu, te ako se pomiri s francuskim dvorom. Bez zapreke, ali oprezno otputova kroz Englesku, te god. 1549. stigne u Rim, gdje doskora nađe prilike, da osigura sebi naklonost francuskoga dvora time, što je u jednom programu za svečanost, koju su slavili u Rimu (1550.) u slavu poroda sina Henrika II., znao sretno uplesti nekoliko laskavih riječi za glasovitu ljubovcu toga kralja, Dianu de Poitiers.

Rabelais dobije dopuštenje od kralja, da objelodani IV. knjigu svoga djela. Njegovi neprijatelji, kojima se sada pridruže i reformati, bijahu prilično nemoćni protiv pisca Gargantue, te ne mogahu spriječiti, da Rabelais ne bude imenovan župnikom u Meudonu (18. siječnja 1551.). Mnogi su sumnjali, da je pisac Gargantue i Pantagruela obavljao funkcije župnika u tom gradu, dapače da je ikada dobio tu bogatu župu. No možemo dokazati, da je vojvoda de Guise od prilike u to doba kupio zamak Meudon i da se sporazumio sa Jeanom du Bellay, čija moć na dvoru bijaše ponešto pala, te Rabelaisa namjesti za župnika u toj općini. Osim toga opstoji jošte jedan spis, u kojem se Rabelais primajući župu meudonsku morao odreći malene župe St.-Christophe-du-Jambet, koju mu bijaše podijelio manski biskup, i kojom je mjesto njega upravljao pomoćnik.

O uzornoj upravi dušobrižništva, koje mu bijaše u posljednjim godinama života povjereno u Meudonu, izvješćuju složno suvremeni pisci. „Vrlo je često pohađao svoje dobre župljane“, kako je nazivao vojvodu de Guise i njegovu ženu. On bijaše otac svojih seljaka, te im pomagaše kao liječnik duše i tijela. Njegova kuća bijaše otvorena svjema

oskudnima; u njoj se sabirali duhoviti i učeni prijatelji, koji, dovabljeni ne samo veselim župnikom, već i umiljatim položajem mjesta, često u lijepe dane k njemu dolažahu iz glavnoga grada, da se naužiju njegova gostoljublja i vesela razgovora. O njegovu govorničkom daru i o njegovim svojstvima društvenjaka crta Rathery (Uvod sv. I. str. 69. i 70.) slijedeću sliku: „Dar govora, što ga Rabelaisu pripisuju, bijaše vanredan. Kao svećenik propovijedaše riječ božju. Kao profesor i učitelj anatomije znao bi zatraviti mnogobrojno slušateljstvo. U glavnom gradu kršćanskoga svijeta dokončao je sretno mučne stvari kao zastupnik posala kardinala du Bellay i kao branitelj svojih vlastitih posala. Tako je pisac Pantagruela umio za stvari zbiljskog života upotrebiti svoj govornički talenat, što ga on tako sjajno pokaza u riječima, kojima Ulrich Gallet nagovori Picrochola (knj. I. pogl. 31.), te u svom govoru, što ga reče pobjednicima. Odvjetnici pače i propovjednici priznaše Antunu le Royu, da im je Rabelaisovo štivo bilo veoma korisno, pa i on sam bješe od naših starih propovjednika uzeo slobodan jezik, koji mu je često zabasao do razuzdanosti. Čini se, da je sjao osobito u ozbiljnu i veselu razgovoru. U Legugeu, u Lyonu, u Rimu tražili su ga zbog čarobna govora, a župnik meudonski sačuva do konca svoga života taj vanredni talenat učena i ujedno duhovita govora, kojim je već u Fontenay-le-Comteu umio svoje prijatelje, koji življahu izvan samostana, očarati tako, da je o njemu kardinal du Bellay morao izreći „da je Rabelais čovjek za svaki čas...“ Svatko, tko bi ga pozvao u goste, divio bi se rječitosti njegova duha, koji je govorio „de omni re scibili“ (o svačem, što se može znati). Pisac Gautier Chabot pripovijeda, da mu je Rabelais kazao, da kad bi ga kakav veliki gospodin pozvao k svomu stolu samo s tom namjerom, da mu zabavlja goste, otvorao bi usta tek da

jede i pije, s nepokolebivom ozbiljnošću uvijek birao samo najbolje komade, okanivši se svojih šala i dosjetaka, koje drugdje neprestano izvirahu iz njegovih usta. U malenom krugu, ili kako Antun le Roy u svojoj latinštini veli: „Consciis quatuor duntaxat oculis“ davao bi slobodan odušak svojoj veseloj ćudi, koja se pokazuje posvuda u njegovim spisima. Budući da je bio onako izvrstan fizionom kao gospodin Trippa (knj. III. pogl. 25.), za nj ne bijaše tajne ni na tijelu, ni u ljudskom srcu. On je umio govoriti svačijim jezikom, te bi se znao ogledati i s učenjacima i s prostim seljacima“. Ljubio je rad, s toga je obučavao u pjevanju dječake crkvenoga zbora, a djecu siromaha u religiji i čitanju. Dobri meudonski župnik (le bon curé) bijaše štovan i ljubljen ne samo u svojoj općini, već bi svijet dolazio iz čitave okolice, da ga vidi u svećeničkoj haljini i da sluša njegovu misu i propovijed. Parižlije rado šetahu do Meudona, a još u sedamnaestom stoljeću govorahu reći bi poslovično: „Allons à Meudon; nous y verrons le château, la terrasse, les grottes et M. le curé, l' homme du monde le plus revenant en figure, de la plus belle humeur, qui reçoit le mieux ses amis et tous les honêtes gens, et du meilleur entretien.[1]

Rabelaisova sreća ne bijaše ni u Meudonu posve nepomućena. Pjesnik Ronsard (1524.—1585.) uzme u obranu Ramusa (1517.—1572.) profesora zavoda u Collège de France, na kojega je pisac Gargantue i Pantagruela navalio. Ronsard stanovaše u zamku meudonskom kod svoga zaštitnika, vojvode de Guise, te pribavi svomu

[1] Hajdmo u Meudon; tamo ćemo vidjeti zamak, terasu, spilje i gospodina župnika, najljubaznijega čovjeka na svijetu, koji je najveselije ćudi, a svoje prijatelje i sve poštene ljude prima i zabavlja što ljepše može.

neprijatelju mnogo neprilika i gorkih časova. Dapače i poslije Rabelaisove smrti bijaše dosta neplemenit, da je neprestance širio zle glasove o čovjeku, na kojega se nije usudio za života javno navaliti.

God. 1551. izađe napokon s osobitim dopuštenjem kraljevim IV. knjiga romana, III. knjiga Pantagruela, koju je Rabelais pod svojim imenom izdao kod Michela Fezendata u Parizu. Namah podigoše njegovi neprijatelji silnu graju. Sorbonna zatraži naredbom od 1. ožujka 1552. od parlamenta, da se knjiga uništi, no piščevim zaštitnicima, a među njima sada i kardinalu chatillonskomu i châtelskomu, kraljevu štiocu pođe za rukom, te su od kralja postigli najprije da je izvedba naredbe bila odgođena, a kasnije čak i to, da je bila dopuštena prodaja knjige. Mahom bude po cijeloj Francuskoj raširena različnim zakonitim i nezakonitim izdanjima, te je isto tako uspjela kao i prvašnje knjige.

Rabelais je za svoga boravka u St.-Mauru, Rimu, Montpellieru, Lyonu i Meudonu pored svog liječničkog i župničkoga zvanja uvijek bio djelatan kao pisac. Osim III. i IV. knjige Gargantue i Pantagruela izradio je za knjižare nekoliko almanaka (za god. 1546., 1548. i 1550.), te vele, da je napisao još jedno latinsko djelo, koje je na francuski preveo Claude Massuau.[1] Izdavajući prve četiri knjige svog glavnoga djela, imao je da svlada toliko poteškoća, a progoni slobodoumnih ljudi i smutnje u Francuskoj bijahu tolike, da se nije žurio posljednju knjigu

[1] Stratagêmes c' est-à-dire, Prouesses et ruses de guerres du preux et tres célèbre Chevalier Langey (po svoj prilici Guillaume de Bellay), au commencement de la tierce guerre Cesariane; traduit du latin de Fr. Rabelais, par Claude Massuau. (Prevodilac bijaše jedan od kućnih prijatelja kardinala du Bellaya.) Lyon, Sebast. Gryphius, 1542.

dodati svomu romanu. Sa svim tim je oko te knjige radio u Meudonu, no smrt prekine njegov rad, te V. knjigu ostavi u rukopisu. Tu V. knjigu, koja je izašla tek pô godine po Rabelaisovoj smrti, smatraju jedni posve ili djelomice krivom, a drugi pravom. Ovi posljednji, među kojima su najznamenitiji Rabelaisovi komentatori (Le Duchat, Le Motteux, de Missy, de Marsy, Delaulnaye, Esmangart) izrekoše ovaj sud: Premda je V. knjiga izašla nekoliko godina iza Rabelaisove smrti, ipak ona potječe od njega samoga. „To je njegov duh, njegov slog", veli Le Duchat. „Vjerojatno je", veli de Marsy (a to otkrivaš tekar kada djelo pažljivo pročitaš), „da su prvi izdavači te posljednje knjige, koji Rabelaisov rukopis nađoše u veliku neredu, gradivo složili, kako su bolje mogli, a i ispunili nekoje prijelaze. Ne osvrćući se na praznine i na nekoje razlike u slogu i pravopisu, koje se u djelu opažaju, ipak se u cijeloj knjizi razbira Rabelaisov duh, i to u takovu stupnju, kojega ne bi bio drugi mogao doseći". „Ima li pisac njegova doba, čiji bi slog mogao biti nalik na njegov!" kliče Delaulnaye. „Nije li V. knjiga najljepša, najkrepča i najsavršenija u čitavom djelu?" Esmangart veli, da je Rabelaisov rukopis objelodanio prijatelj mu Jean Turquet.

Samo dvije godine uživaše Rabelais u Meudonu mir i sreću bezbrižna života i ugodna djelovanja. Umrije 9. travnja 1533. Dugo su vremena mislili, da je umr'o u svojoj župi u Meudonu, jer se čini, da to natuca napis na presbiteriju toga grada.[1] No Colletet (Histoire des Poëtes français. — Mss. de la Bibliothèque du Louvre) pripovijeda, da je umr'o u Parizu, u ulici

[1] Njegov drug u službi i dubok štovalac Antoine le Roy, koji je u Mendonu boravio i u župnom stanu stanovao veli, da je svaki dan vidio Rabelaisovo poprsje nad vratima s ovim natpisom: Cordiger, hinc medicus, tum pastor, et intus obivi, Si

Rue des Jardins, u predgrađu St. Antoine, kamo se malo prije smrti dao prinijeti. U tom gradu da je pokopan na groblju sv. Pavla. Tu je veliko drvo dugo vremena pokazivalo, gdje počiva. Drugi, a među njima i njegov štovatelj Le Roy, kažu, da se grob Rabelaisov nalazi na meudonskom groblju. Nadgrobni napis iz jednog rukopisa od konca sedamnaestoga stoljeća (isp. Rathery sv. I. str. 66.) potvrđuje glavne okolnosti Colletetova kazivanja.

O smrti pisca Gargantue i Pantagruela pripovijedaju različno: Njegovi prijatelji uvjeravaju, da je umr'o blagom smrću, smrću vjerna kršćanina; kako pak njegovi dušmani pripovijedaju, ispustio je duh s porugom na usnama. Valja priznati, da bi se takova smrt mogla slagati s njegovim značajem, s njegovim životom i s duhom njegovih spisa. No du Verdier, koji je prije izrekao bio o Rabelaisu oštar i nepovoljan sud, veli: „U svojoj sam Biblioteci o Rabelaisu govorio prama običnomu mnijenju i prama tomu, što se može suditi o njegovim djelima; no njegov nas konac nuka, da o njemu drukčije sudimo, nego obično sude".

Smrt slavnog pisca i „dobrog meudonskoga župnika" reći bi, da je u velike rastužila njegove prijatelje i savremenike. Pjesnik Joachim du Bellay, pariski arhiđakon i imenovani bordeauxski biskup, pjesnik Jean Antoine de Baïf (1531.—1591.) i mnogi drugi učeni savremenici posvetiše mu nadgrobne napise u francuskom i latinskom jeziku.

Mnogi starci meudonski govorahu još za Henrika IV. s poštovanjem i s ljubavlju o svom „dobrom župniku", a sto godina poslije njegove smrti govoraše jošte puk kao poslovicu: „Allez à Meudon demander conseil à M. le curé!".[1]

queras nomen, te mea scripta docent. (Najprije bijah Franjevac, zatim liječnik, pak župnik, a u ovoj kući umriješ. Pitaš li mi za ime, kazat će ti moji spisi.)

[1] Ajte u Meudon, pa se svjetujte s gospodinom župnikom.

II.

O RABELAISOVU ROMANU:

GARGANTUA I PANTAGRUEL.

Glavno Rabelaisovo djelo, koje je za piščeva života toliku buku podiglo i s kojim su se tolika pera bavila, otkad je izašlo, pa sve do današnjeg doba, to je njegov satirični roman Gargantua i Pantagruel.

Da se malo pozabavimo s Rabelaisovim djelom, bit će dovoljno, da pružimo tek nekoliko kratkih nagađanja o postanku knjige, kratak sadržaj prvog dijela romana, a još kraću jezgru ostalih dijelova, te dvije tri riječi o njegovoj svrsi, vrijednosti i znamenovanju. Ujedno ćemo razjasniti, kako su u tom djelu mogle naći mjesta njegove misli o uzgoju i obuci.

„Bajka o Gargantui“, veli Jakob Grimm (Mythol. I. 509.), „bijaše izvorno stara, možda još keltska priča o orijašima, o kojoj možda još i sada možemo da sebi predočimo sliku iz pučkih predaja, koje nam o njoj svjedoče. Gargantua, golemi požderuh i pijanica, kojemu su već kao i svetomu Kristoforu, morali dati deset dojilja, stoji sa svakom nogom na visoku brijegu, te prigibljući se pije iz rijeke, koja teče između njih“.

Ovu su priču jurve u najranijim vremenima pripovijedali stanovnici anjouski, poitouski i tourainski, dapače ona bijaše u ustima i susjednih plemena, što više, prodrla je čak i do Engleske. No imenu „Gargantua“ reći bi da je porijeklo na jugu. Ta riječ znači u španjolskom (garganta) i starofrancuskom (gargante) grkljan, ždrijelo, a pošto se već u pučkoj priči otac orijašev zvao Grand-

gousier (čovjek velika grla), lasno ćemo pojmiti, zašto mu je sinu dano to ime.

Thomas de Saint-Mars priopćio je ovako u memoarima keltske akademije (sv. V. str. 392.—95.) tu narodnu priču, koju bijaše čuo u staroj vojvodini Metzu: „Gargantua je veoma poznat u staroj vojvodini Metzu, koju je prije dugo vremena proputovao To je golem orijaš, duljinom i veličinom tijela jednak najvišem šumskomu drveću. Orijaš dođe iz velike daljine, uvijek je na putu, a nije opak, ako samo nađe dosta jela za svoj silni glad. Sve sluge, koji mu trebaju, nosi sa sobom u svome džepu. Maličac, koji ga prati, nosi na leđima jela i vina, što će ga o svom prvom obroku potrošiti. Dođe li na mjesto, koje mu se čini udobnim, da namjesti svoju kuhinju, on se zaustavi: njegov maličac zbaci sa sebe svoj teret, te počne graditi peć, koja je tolika, da se u njoj može speći sto hljebova, svaki po osamnaest funata. Za taj mu posao treba najviše deset minuta. Drvo za grijanje dolazi k peći ne zna se kako; plamen guta čitava stabla".

„Međutim je orijaševa služinčad šmugnula iz njegovih džepova, svatko se laća svoga posla, te ne prođe ni po sata, a stol je već prostrt. Na stol, kojemu se mjera ne navodi, donesu pečena vola i nekoliko telića, škopaca i svinja, koje uzajmiše u susjedstvu. Jedan će od Gargantuinih ljudi uzaći na stol, te obavljati službu sjekača drvenom sjekirom. S pomoću ljestava, koje su uprte u stol, a prislonjene o ramena njegove visosti, nose sluge vilicama kruha i mesa u njegova ogromna usta. Maličac ima taj posao, da orijašu lijeva u ždrijelo vino, koje da je potrebno, da hranu dolje otplavi".

„Posuda, iz koje pije, sama je vinska bačva. Obično ih istrusi dvanaest za svakim obrokom. Jednom ispuzne jedna od tih bačava točiocu iz ruku, te propade u crijeva

Gargantuina sa svim pićem, što bijaše unutra. Tada se doduše riješi te neprilike samo sa žestokom kolikom, no stade ga tako žestoka vika, da su svi stanovnici okolice podbrusili pete, te se još do danas ne usudiše povratiti. S toga i jest posve nenaseljena i neobrađena zemlja, gdje se to dogodilo (među Rennesom i Nantesom), te i sada nije ništa drugo, van suha pustara".

„Poslije jela spava Gargantua obično trideset do četrdeset sati; njegov ga maličac straži, ostali se koriste njegovim snom, da poližu mrvice s njegova stola i da idu po novu hranu, koju maličac uprti na svoja leđa prije nego li pođu dalje svojim putem".

Ovu su priču u šesnaestom stoljeću više puta preradili, kako smo spomenuli jur u Rabelaisovu životu. No najduhovitije ju je upotrebio Françeis Rabelais.

Da ovdje pokušamo nacrtati sadržaj cijeloga romana, bio bi posao težak i za svrhu ove knjige suvišan. No da čitalac dobije pojam o bogatu Rabelaisovu duhu i da samo donekle doznade, kako je pisac riješio svoju zadaću, navest ćemo kratak sadržaj prve knjige, koja nosi natpis Gargantua. Ona dovodi pred nas u glavnom samo jednoga junaka, te se može lasno odijeliti od ostalih četiriju knjiga, koje izađoše pod imenom Pantagruel. U toj knjizi, koja je najpotpunija i najbolja u čitavom romanu, nalaziš krupnih lakrdija i šala, ali ujedno i visoke komike i sjajne rječitosti, koja ne može, a da se ne dojmi čitaoca.

U kraljevini Utopiji, kojoj bijaše Chinon glavni grad, vladaše za prve polovine petnaestoga stoljeća Grandgousier, vladar iz stare loze. Njegova se supruga zvala Gargamella, te bijaše kći kralja parpaillonskoga. Pošto bijaše jedanaest godina trudna, rodi Gargantuu. Zatim pripovijeda Rabelais, kako se je čudni taj porod dogodio, zašto je dijete dobilo ime Gargantua, i kakvu je djetinju

*

obijest to orijaško dijete pokazalo već u najranijoj mladosti. Kada Gargantua doraste do dobi za nauke, predadoše ga sofistima, koji ga mnogo godina obučavahu, a da ipak ništa valjana ne nauči. Jednom dovedoše k njemu nekoga paža, s imenom Eudemona, te se tom zgodom pokaza tako glupim, nespretnim i smetenim, da je briznuo plakati. Uzgajatelju toga paža bi sada Gargantua predan i s njim u Pariz poslan, da u tome gradu dovrši svoj uzgoj.

Čim prispije u Pariz, kazni na surov način radoznalu svjetinu, te skinu notredamske zvonove, da od njih napravi praporce za svoju kobilu. Radi toga pobuni se sav grad, koji se, kako se znade, i onako lasno dade na to sklonuti. Sofista Janotus de Bragmardo bi poslan, da natrag zahtijeva zvonove. Svojim govorom, koji je bio smjesa latinštine i francuštine, i koji je bio bogat sofističkim frazama, razveseli slušaoce, te ga za njegov trud Gargantua bogato nagradi. Iza toga se događaja dade Gargantua pod upravom svoga uzgajatelja ozbiljno na svoje nauke, te je poput Rousseauova „Emila“, najmarljivije nastojao, da se okoristi svakovrsnim poukama, kad ga list očev pozove kući, da mu bude od pomoći u ratu. Kad se naime Grandgousier poslije večere grijao kod velika i žarka ognja, pekao kostanje na roštilju, te svojoj obitelji pripovijedao lijepe pripovijesti iz prošlog vremena, dojave mu, da su se njegovi pastiri posvadili s pekarima pogača iz Lernéa i da su im otali njihove pogače. Na to da je njihov kralj Picrochole s vojskom pritisnuo bojno polje i nahrupio u Grandgousierovu zemlju. Mudri i dobri kralj, koji postupaše štedljivo s krvlju svojih podanika, pozva na to svoje savjetnike i pošalje poslanika Picrocholu, da poravna svađu. Mjesto da veoma umni i domišljati govor poslanikov uvriježenoga kralja umiri, on ga još više rasrdi. Njegov gnjev prijeđe sve granice, kad mu Grandgousier pogače natrag

pošalje, te očituje, da je pripravan na daljnu zadovoljštinu. Rat se počne, kralj piše svomu sinu list dostojan mudra kralja. Drugoga poslanika, koji bi poslan Picrocholu, pošalje ovaj nevjerni kralj oholo natrag (knj. I. pogl. 31.—32.).

Sad će Picrochole s tri namjesnika obdržavati ratno vijeće, u kojem će mu ovi predložiti, da osvoji sav svijet. I doista, čitajući ovaj razgovor misliš, kao da pribivaš prizoru iz koje Mollierove komedije; tako je vjerno i živahno nacrtan. „Gospodaru“, vele mu oni, „ovdje (t. j. u glavnom gradu) ostavi malenu četu u posadi, a vojsci naloži neka vojuje u dva odjela. Prvi odio neka navali na Grandgousiera i njegove ljude, te ih neka hametom potuče. Drugi će odio obaći Saintonge i Gascognu, osvojiti brodovlje u Bayonni, St.-Jean de Luc i Fuenterabiju, oplijeniti svu obalu do Lisabona, s nova se opskrbiti živežem, a tada Herkulovim stupovima doploviti u Sredozemno more. To će se tijesno po tome nazvati Picrocholskim morem. Kad prođete tim morem, eno vam Barbarosse, koji vam se predaje kao zarobljenik. — Ja ću ga, reče Picrochole, primiti u milost. — Dakako, na to će oni, samo ako se dade pokrstiti. Uz put ćete upokoriti Tunis, Hippo, Algir, Korziku, Sardiniju, Genovu, Florencu, Lucu. Uzet ćemo, primijete oni, Italiju, upokoriti Siciliju .... osvojiti Maltu, Kandiju, Cipar, Rod, te ćemo se približiti zidinama Jeruzolima. — Tada ću, reče Picrochole, dati sagraditi Salamunov hram. — Ne, na to će oni, počekajte još malko; nikad ne budite tako nagli u svojim pothvatima. Najprije valja posjesti Malu Aziju, Kariju, Liciju itd.“

Razgovor se nastavlja ovakovim govorom i na isti se način pripovijedaju poduzeća prvoga vojnog odjela, kojemu valja osvojiti sjevernu Evropu. Napokon se Picrochole obraća na svoje namjesnike, pa veli: „Ja vam darivam Karmaniju, Siriju i cijelu Palestinu“. — „Ha, gospodaru,

na to će oni, „to je lijepo od vas; mi vam puno zahvaljujemo. Bog vam dao sreće i zdravlja!“

Tomu vijećanju pribivaše i jedan stari plemić, prokušan u različnim pogiblima i pravi vještak u ratu. Čuvši govor, ovaj prozbori: „Mene je veoma strah, da će sav taj pothvat biti sličan onoj lakrdiji o mliječnom loncu, kojim se postolar u snu obogatio, a kad se lonac razbio, nije imao što da ruča. Što kanite s tim lijepim osvojidbama? Kakav će konac biti tolikim mukama i neprilikama?“ — „Bit će“, odvrati Picrochole, „da ćemo, kad se povratimo, dobro otpočinuti“. — „A ako se“, upita Echephron (ovako se zvaše starac), „slučajno nikad ne povratite? Put bo je dalek i pogibeljan; ne bi li bolje bilo, da već sada otpočinemo, prije nego li se bacimo u tu pogibao“. Opomena je uzaludna. — „Na noge, na noge!“ krikne Picrochole, „žurite se, pa za mnom, tko me ljubi!“

Drugi vojni odio, kojemu je valjalo napasti Grandgousiera, treba da doživi ne manjih pustolovina, i da riješi još veću zadaću.

Gargantua, praćen svojim drugarima, doskora stigne k svomu ocu, u različnim zgodama porazi Picrocholove ljude, te nađe izvrsnu pomoć u veselu fratru Jeanu des Entommeurs. Ovaj je duhovnik idealom boljeg redovnika, koji iz samostanske tromosti prelazi k djelatnu svjetovnomu životu. (Lenient, str. 73. i Eug. Réaume, Les prosateurs français str. 234.) Rabelais crta dobra i zla svojstva toga fratra: on je radljiv, srčan i hrabar, uvijek je u njega velika teka i žeđi, koja se nikada ne da ugasiti. Dok se ostali fratri prigodom neke navale na samostan kukavno ustegnuli i svoje psalme pjevali, zavrnuo je on svoj habit, pograbio štap, kojim je kao kakvim buzdovanom protjerao dušmane iz samostanskog vrta. Pr nekoj oluji spasao je svojom prisutnošću duha lađu i

momčad. S tim se mladim, galantnim, rječitim, smionim i hrabrim duhovnikom Gargantua sprijatelji.

Doskora bude zarobljen neki vojvoda neprijateljske vojske, koji je u ratnom vijeću Picrocholovu glasao za rat. Grandgousier ga upita, zašto je to učinio. Ja sam namjeravao, odgovori vojvoda, osvojiti cijelu vašu zemlju zbog sramote, koja je nanesena lernéskim pekarima pogača. Na to će Grandgousier: „Prošla su vremena, kad su se tako mogle osvajati zemlje na štetu svog iskrnjega brata kršćanina. To oponašanje staroga Herkula, Hanibala, Scipiona, Cezara i drugih sličnih, protivi se evanđeoskoj izjavi, koja nalaže, da svatko svoju zemlju i gospodstvo pridrži, očuva, njome vlada i upravlja, a ne da dušmanski navaljuje na tuđe. A ono, što su nekoć Saraceni i barbari zvali hrabrošću, to mi danas zovemo razbojništvom i zločom..... Ajte u ime božje, te služite dobroj stvari. Tako valja postupati sa svjema prijateljima i susjedima“.

Vojskovođ se povrati k Picrocholu, te svjetuje kralju, da sklopi mir. No kralj i jedan od njegovih savjetnika rđavo primiše taj prijedlog. Savjetnik dapače spočitne vojvodi izdajstvo, na što se vojvoda tako ražesti, te savjetnika usmrti, no i sam bude po kraljevu nalogu smaknut.

Vojska se Grandgousierova pojača novim četama, jer su i susjedne države pružile pomoć. Picrochole odabra uporištem za svoju vojsku grad Clermauld i tuj čekaše Grandgousierovu vojsku, kojoj je vrhovnim vođem bio Gargantua. Napokon dođe do odlučna boja. Picrocholova vojska bi potučena, a Clermauld, nakon hrabra otpora branilaca, osvojen, pri čem je osobito fratar Jean dobru pomoć pružao, te se odlikovao hrabrošću i mudrošću vodeći svoj ratni čopor. Picrochole nagne bježati sa svoja tri savjetnika i nikad nije nitko doznao, što je od njega bilo. Po-

slije bitke nagovori Grandgousier prijaznim riječima pobijeđenike, a izručene začetnike rata kazni samo time, da im dade posla u tiskari, koju bješe nedavno u svojoj zemlji osnovao (pogl. 41.—45.). Hrabri Gargantuovci bjehu kraljevski nagrađeni. Svoga hrabrog prijatelja hoće da Gargantua učini opatom nekog velikoga samostana, no ovaj ne će da primi te časti, već želi da osnuje opatiju po svojoj volji. Molba se Gargantui svidje, i tako sagradi za svoga prijatelja opatiju Thelème na rijeci Loiri, te se sa fratrom Jeanom slaže u tom, da njegov red bude uređen sasvim drukčije nego su drugi redovi.

Od 52.—57. poglavlja pripovijeda pisac, kako je opatija telemitskog reda bila sagrađena i opskrbljena; kakav bijaše napis na velikim vratima u Thelemi; kakav bijaše stan Thelemita; kako bijahu odjeveni thelemitski redovnici i redovnice; kako im bijaše uređen način života.

To je u glavnom sadržaj I. knjige.

U ostale četiri knjige stari je Grandgousier iščeznuo, Gargantua je primio upravu njegova kraljevstva, a Pantagruel preuzeo ulogu junaka. Dolaskom na svijet izgubi svoju mater. Njegov ga otac dade valjano uzgojiti, te ga pošalje u Pariz, da tamo steče potrebitu obrazovanost. Tuj nađe nekoga đaka, koji je francuski jezik nagrđivao porabom mnogih tuđih riječi. Kad mu taj đak svojim prenavljanjem dodija, uhvati ga srdito za grkljan, pa hoće da ga zaguši, što natuca latinski, i što to smatra visokim pindarskim poletom, te se gradi velikim govornikom zato, što prezire obični način govora. Pjesnici Ronsard i Joakim du Bellay, Rabelaisovi savremenici, s pravom protegnuše na se ovo mjesto duhovitoga satiričara.

List, što ga Gargantua piše svomu sinu Pantagruelu (pogl. VIII.) pun je savjeta, kojima ga obodrava, da se revno dade na nauke, kako bi se time osposobio za upravljanje zemlje. U Parizu se otac sastane sa sinom, kojega za sveg svoga života ljubi, i koji je Rabelaisu veoma sličan sa cijelim svojim bićem, djelovanjem i ponašanjem. Bogat je finom i prostom domišljatošću, „mange son blé en herbe“ (svoj prihod pojede unaprijed), hvali vjerovnike i dužnike. Sainte-Beuve veli: „Kad bismo se ma i s najvećom brigom potrudili, da sastavimo najglavnije crte njegova značaja, ipak ne bismo ni onda mogli nacrtati njegove slike, te živahne i gipke naravi. Da se s njom točno upoznamo, valja da je licem u lice vidimo među svjema veselim, živahnim, smiješnim, jadnim i kukavnim crtama kod samoga Rabelaisa“.

Od onog časa, kad se na pozorištu romana pojavi Panurge, Pantagruel nije više junak knjige, već Panurge zaokupljuje svu pažnju čitaočevu. Čitaoci nestrpljivo zahtijevahu nastavak toga djela, a Rabelais zadovolji njihovu želju u tri posljednje knjige, u kojima crta izvrsne slike o značaju i ćudorednosti svoga doba. On se ruga duhovnicima, astrolozima, sucima, liječnicima, filozofima, jer se šepire svojim znanjem. Tim navalama Rabelais samo umnoži svoje neprijatelje.

U IV. knjizi putuju Pantagruel i Panurg nekim umišljenim svijetom. „Predočite sebi“, veli Lenient (st. 79.), „dugačak niz prizora, što ih je izmislila bogata mašta; mnoštvo metamorfoza ljudi i životinja. Sjene, urešene svjema bojama života, prolaze iza transparenta, kroz koji osobe dobivaju bajoslovnu veličinu, ali ne gube svoje razboritosti; mnoštvo pojava, koji se giblju u sumraku, u kojem ipak možete razabrati ocrte istinitosti; to je ona čudnovata zemlja, u koju Rabelais šalje na put Pantagruela i Panurga. Svaki odmor (etape) u toj čudnoj zemlji dira po jedno od velikih pitanja toga vremena“.

Smrt ne dade piscu vremena, da to putovanje dokonča, a knjiga ostade nedovršena. Peta knjiga izađe poslije njegove smrti. Ona nosi pečat njegova duha, a među najbolja mjesta pripadaju partije: „Ile Sonnante“, „Chats Fourrées“ i „Palais de Dame Quintessence“. U prvoj opisuje Rim i njegovo stanovništvo, u drugoj nepravedne, krvoločne i nesnošljive suce, a u trećoj navaljuje na Aristotela i na njegove sljedbenike školastičare, te pobija sanjarije i lude pretenzije nekakve znanosti, koja formule uzimlje za ideje, a sne za zbiljnost.

To je u glavnom sadržaj romana. U Rabelaisovu djelu imade mnogo šta tamna. To i ne može da bude inače u knjizi, koja je pisana prije više stoljeća i koja se bavi stanovitim događajima, pojedinim osobama, običajima i ćudorađem svoga vremena. K tomu je pisana jezikom, koji je pomiješan tolikim riječima uzetim iz tuđih jezika i iz narječja francuskih. Dosele su Rabelaisovi štovatelji i komentatori iznijeli na svjetlo koješta, što zasijeca u povjest, u bajoslovlje i u književnost staroga doba. No još će dugo nerazjašnjeno ostati mnogo toga, što je polihistor Rabelais poprimio revnim čitanjem tolikih spisa starih i savremenih pisaca ili u svojim putovanjima kroz različne zemlje općeći s toli različnim ljudima. To je istraživanje trajalo već više stoljeća, a čitava se povorka učenjaka njime bavila. Razumijevanje Rabelaisa pospješilo se time, što se oko kritike teksta nastojalo s većim marom, o čem sjajno svjedoči potpuno izdanje Rabelaisova djela. Mnogi učenjaci, potpomagani valjanim poznavanjem povjesti piščeva doba i sadržaja spisa njegovih savremenika, koji povjesničaru nijesu uvijek pristupni, gledali su dokazati, da roman imade historijsko-alegorijsko znamenovanje. Među tim ljudima osobito se odlikuju: Le Duchat, Delaulnaye,

Johanneau, Salverte, Esmangart i Lacroix. Oni su s mnogo oštroumlja i s velikom marljivošću išli u trag pojedinim osobama romana u povjesti XV. i XVI. stoljeća, te su mislili, da su otkrili, kako se u mnogo čem te povjesne osobe sudaraju s Rabelaisovim savremenicima. Od tih tako zvanih ključeva k Rabelaisu ili hipotetičkih dokazivanja njegovih glavnih likova osobito valja da imenujemo tri: 1. stariji Rabelaisov ključ, kakav se nalazi bez piščeva imena u izdanju od god. 1659. i u nekojim kasnijim izdanjima; 2. Le Motteux-ov ključ, čiji pisac je najvećma prešao na polje naslućivanja i 3. Esmangartov ključ, kojemu je najviše stalo do historijskoga tumačenja romana, te je najviše vjerojatan.

Esmangartov ključ:

Grandgousier = Ljudevit XII.;

Gargamelle = Ana Bretanjska;

Gargantua = Franjo I.;

Badebec = Claude Francuski;

Pantagruel = Henrik II.;

Panurge = kardinal Lotrinški, Henrikov ljubimac;

Frère Jean des Entommeurs = kardinal Jean du Bellay;

Picrochole = Maksimilijan Sforza;

Bringuenarilles = Karlo V.

Ne može se tajiti, da je pisac crte za junake svoga romana uzeo od svojih savremenika, a možda ovu ili onu osobu crtao upravo po kojoj sličnoj osobi svoga vremena, no Rabelaisov je roman pjesničko djelo, a bitnosti pjesničkog djela ni malo ne pozna onaj, koji hoće, da u njegovim osobama vidi samo likove njegova doba, a ništa od onog, što je o svom vremenu i o budućnosti mislio i govorio pjesnikov genij, bogat svakovrsnim idejama, a opremljen općenitim oštroumljem. „Umjetnina“, često bi

tvrdio Goethe, „osobito pjesan, koja ne da prilike za nikakovo nagađanje, nije istinita, potpunoma dostojna; njezina najviša zadaća vazda ostaje: poticati na razmišljanje, i samo time može motriocu ili čitaocu valjano omiljeti, ako ga sili, da je po svom načinu mišljenja protumači i da ujedno popunjujući je, sam po njoj stvara". Rabelais je radije nastojao, da crta smiješnosti svoga stoljeća, nego li pogrješke i poroke pojedinih osoba. On to i sam nagovještа u svome „Prologu" prvoj knjizi, gdjeno se ruga onima, koji hoće, da u njegovu djelu traže alegorije, kako su ih nekoji tražili u Homerovoj pjesni. „Rabelaisovo duhovito ruganje", veli Charles Nodier, „predugo su ugušivali suhoparnim, povjesnim komentarima. Tko hoće, da njegov veličajni humor mjeri po kržljavu mjerilu majušnog libelista, taj valja da je veoma malo čitao i veoma krivo sudio velikoga satiričara ljudskog roda. Rabelais motraše svijet i život s odveć previsoka stanovišta, nego li da bi bio mogao kukavne dvorske spletke uzeti za podlogu svojih humorističkih djela. Svakako je stvorio satiru svijeta, a ne satiru dvora. Kritičari ograničenih nazora, koji u djelima, što su im pred očima, ne vide ništa drugo, van crte, koje im najvećma padaju u oči i materijalnost pojava, rado se umire kod onoga načina tumačenja, jer nijesu vrsni shvatiti, da visok veleum svojim pogledom dalje seže od njih, te da se zagledava u neki krug misli, u koji oni nikada ne prodru. S toga i biva, da takovi kritičari misleći, da nam pružaju mjerilo za prosuđivanje pisca, daju samo mjerilo za vlastitu ograničenost, a za ovu se svijet po svoj prilici veoma malo zanima. Što nam je stalo da znademo, što je jedan Le Motteux mislio da nalazi u Rabelaisu, ako se time nije obratio jedan Molière, Sterne, Beaumarchais. Objašnjivanja takova komentara mogu vrijediti samo za one, koji

nijesu vidjeli teksta. Ja podnipošto ne namjeravam tvrditi, da Rabelais nije za cijelj svoje satire uzeo ljude, koji s njim življahu kao i dnevne događaje. Takova što veoma dobro dođe satiričnu veleumu, koji puno ne mari, da koga štedi i koji baš ne smatra grijehom, da istakne ovu ili onu smiješnost ili opačinu iz zbiljskoga života. To i jest povod, da često nišani na događaje i osobe, na koje valja oštro uprijeti oko, kad se pokažu; a ponajviše su dosta jasne, da ih bez velike učenosti možemo razumjeti.... Da uzmognemo Rabelaisa s koriščú čitati, treba nam samo dobar dio skepticizma i neke okretnosti duha. Ovo je po mome mnijenju jedini ključ k ovoj knjizi".

Možda je, izuzevši Rousseaua, malo tko tako različno i tako oštro suđen kao Rabelais. Navale plačljivoga genevskoga filozofa bijahu naperene poglavito protiv enciklopedista, a navale smješljivog chinonskoga filozofa proti učenim sorbonistima i školastičarima njegova doba. I jednomu i drugomu bijaše jedna svrha: oni htijahu da popravljaju, pa s toga kuđahu ludosti svojih savremenika, njihovo vladanje i njihove običaje, te otvoreno otkrivahu slaboće države i crkve s njihovim uredbama. Pošli su različnim putem: Rousseau se boraše ozbiljno i bezobzirno oružjem oštra mislioca, a Rabelais pod krinkom šale šibaše ludorije svojih savremenika u svom romanu, koji prikazuje život nekog orijaškoga roda, punog putenoga izobilja. Rabelais se često pokazuje kao cinički, prostački rugalac, no u istinu je i ozbiljan duh, srdit na opakosti, kojima se smije, a nezadovoljan sa samim sobom, što nije bolji od svojih savremenika. Rabelaisove i Rousseauove neprijatelje treba da tražimo u taboru filozofâ šesnaestoga i osamnaesfoga stoljeća. Pošto pak velika većina pisaca njihova doba pripada ovim strankama, možda smijemo misliti, da je često o tim ljudima izrečen odviše gorak sud.

Od Rabelaisovih savremenika nalaze se na strani kudilaca: pjesnik Ronsard, pater Garasse, Guy Patin, Moréri, a na strani blagih sudaca i hvalilaca: Antoine du Verdier i Contant d' Orville. Naprama ukoru, što ga ti ljudi izjavljuju o njegovu čeznuću za užitkom, ne možemo tvrditi, da je Rabelaisov život bio posvema čist i neporočan. On bijaše dijete svoga doba: kao redovnik življaše dugo u samostanu među neukim i za uživanjem pohlepnim redovnicima, a kao đak u Montpellieru među razuzdanim školskim drugovima. U velike je općio s pukom, te se umio prilagoditi pučkim običajima. Nije se ustručavao boraviti u običnim krčmama (Cabaret de la Cave Peinte) i tuj kao njegov Jean des Entommeurs pjevati: „Ajte amo, da pijemo! Ne bojte se, da će vina ponestati, kao na kanaanskom piru. Koliko ga otočimo, toliko ćemo ga pritočiti; tako bačva ostaje neiscrpljiva; imade živo vrelo i trajnu žilu".

No Rabelais bijaše velik prijatelj i revan promicatelj znanostî. Znatnim poznavanjem grčkog jezika bijaše već proslavio svoje ime; jošte je razumio latinski, evrejski, talijanski, njemački, španjolski i arapski. Od časa, kad stupi u samostan Basmette, učaše neumorno, a da se uzmože sasvim primiti izučavanja prirodnih nauka, ostavi svoje tajničko mjesto u maillezaiskoga biskupa, te se (čovjek od 47 godina) dobre volje odreče bezbrižne službe, da kao ubog đak u Montpellieru steče znanja valjana liječnika. Sveučilište bijaše ponosno s takova učenika. Njegovo djelo daje najbolju svjedodžbu o dubokoj mu učenosti i o njegovu svakovrsnu znanju; ono dokazuje, da je pročitao vanredno mnoštvo spisa grčkih, rimskih i savremenih pisaca iz sviju zemalja. Prije njega, a možda ni poslije njega nije ni jedan Francuz pisao u svom materinjem jeziku slobodnije i popularnije, ali niti okretnije,

i njemu s toga s punim pravom pripada prvo mjesto među svjema piscima, koji stekoše zasluga za razvoj francuske proze. Zato ga Pasquier i zove „ocem svoga jezika". S toga se nije čuditi, što su se za njegovo prijateljstvo otimali najveći i najbolji ljudi njegova doba. No može li biti vrijedan ovakova štovanja čovjek, kojega su jedan Ronsard, jedan Pater Garasse i drugi opisali kao neotesanca i prostaka u svome ponašanju? „Njegov značaj", veli Demogeot (str. 285.), „ostaje moralan fenomen, koji je moglò svijetu dati samo šesnaesto stoljeće. U njega bijaše spojena učenost sa cinizmom, ili kako La Bruyère kaže, neki nenaravni spoj finog morala s oštroumnim moralom. Gdje je loš, tuj ide daleko nad ono, što je najgore, on je ljubimac proste rulje (il est le charme de la canaille); gdje je pak dobar, tuj ide do onoga što je birano i najizvrsnije; on može biti hranom čovjeku najnježnijih osjećaja". (Caractères. str. 19.)

Ista protivurječja, koja se pokazuju u Rabelaisovu značaju i životu, očituju se i u njegovu djelu. S toga su veoma različni i sudovi o tom romanu. Tri stoljeća ne bijahu dovoljna, da Rabelaisove čitaoce sklonu na makar samo približno suglasan sud. Jedni su u njemu nazirali neku razuzdanost fantazije, neku smjesu od šala i prostačtva, u kojoj katkada kroz opojnost i bujicu hira bljesne po koja rijetka iskra dosjetke, rječitosti i razboritosti. U tim neurednim pustolovinama, pripovijestima i filozofskim razgovorima nađoše drugi neku dobro promišljenu osnovu, neku duhovitu kombinaciju i ustvrdiše, da je pisac cijelo djelo hotice tako zasnovao, da sakrije dubljinu misli i da se tako ukloni progonstvima svojih neprijatelja.

Mnogi se glasoviti ljudi izjaviše proti Rabelaisu, a mnogi za njega. Među njima ih imade tek malo, koji su pisca Gargantue samo kudili. No mnogi čitahu rado i često

njegov roman i u njemu vazda s nova nalažahu ideja, kojih do njega još ne bijaše nitko izrekao i koje su se tek u kasnije vrijeme ostvarile. Ovako se raznovrsno ocjenjuje Rabelais i u naše doba, a tomu će biti najbliži razlog u čitaočevoj individualnosti, a možda i u tom, što su tu knjigu odviše promatrali u svjetlu kasnijega vremena.

Stoljeće, u kojem izađe Rabelaisov Gargantua i Pantagruel, bijaše stoljeće borbe, jake oporbe proti svemu, što je u nj bilo prešlo iz srednjega vijeka. Erazmova „Pohvala ludosti", „Epistolae obscurorum virorum", što ih napisaše Reuchlin i njegovi suradnici, knjiga Kornelija Agrippe „De Vanitate Scientiarum", ter Teodora Beze (pod imenom Passavantija) „List eksprezidentu Lisetu"; sve to ide u tu vrstu spisa. Poglavito bijaše zadaća humanista da borbu začnu i nastave. Satira im bijaše najbolji put, da postignu svoju cijelj. Rabelaisovo je djelo najznamenitiji i najdjelatniji spis te vrste. Država, crkva, škola itd. prijedmeti su njegova razmatranja, a koliko mu je pošlo za rukom, da time proizvede promjenu, to dokazuju mnogobrojni spisi, što ih imamo o Rabelaisovu djelu; spisi, koji uvijek umiju istaknuti po koju novu stranu njegova reformatorskoga djelovanja. Da je Rabelais bio puki šaljčina, zar bi bio mogao oduševiti toliko plemenitih duhova, počevši od Pasquiersa, pa sve do našeg doba? O njemu se i o njegovu djelu mora drukčije suditi. U njemu ne smijemo gledati samo lakrdijaša, već i filozofa i pisca prvoga reda.

Povjesničar de Thou posve istinito izlaže svrhu knjige ovim riječima: „Rabelais izdade veoma duhovito djelo, u kojem sve staleže života reći bi, dovodi na pozorište pod uzajmljenim imenima, te ih predaje grohotnu smijehu puka". Lenient pak veli (str. 62.): „Kao svaki satiričar,

tako i Rabelais hoće da bude oprezan i zabavan, te nastoji, da svoja poročišta poput stanovitih dragocjenih mirodija obavije nečim što je čudno i zagonetno. Naš je posao, da posluhnemo njegov savjet: sa svom snagom da zgrizemo kosti i iz njih izvadimo mozak, hoćemo li da razumijemo tu novu apokalipsu slobodne misli".

Mnogi, koji su Rabelaisovo djelo tek površno pročitali, premalo se osvrću na riječi, što ih pisac sam o tom kaže (Prolog k I. knjizi): „Kamo smjera, pomislit ćete, ovaj preludij i ovaj pokus? On smjera na to, da vi, moji valjani učenici, pročitavši izmišljene šaljive natpise nekojih knjiga, kao što su Gargantua, Pantagruel itd. ne biste odveć lakoumno pomislili, da se u ovom djelu ne raspravlja ni o čem drugom, van o ruganju, ludorijama i veselim izmišljotinama.... No ne pristoji se čovjeku, da tako s laka sudi o ljudskom djelu.... S toga valja knjigu otvoriti i pomnjivo razmišljati o svem, što je u njoj navedeno. Tada ćete vidjeti, da je mirodija, koja je u njoj sadržana, druge i to veće vrijednosti, nego li što je obećavala kutija, t. j. da gradivo, o kojem se ovdje raspravlja, nije tako benasto, kako biste mogli suditi po natpisu".

Njegova je knjiga pokus, da mane i zablude time liječi, da ih izvrgne ruglu. Nije se Rabelais uvijek držao u granicama, koje su humoristu postavljene za njegove mušice, te je u istinu pravedan ukor La Bruyèrov (Caractères str. 19.): „Quelque fois il est le charme de la canaille". No besramnosti, koje izađoše iz njegova satiričnoga pera, jesu, opet velimo, djelomice plod njegova doba, u kojem čak i fino obrazovani dvor Franje I. nije govorio drugim jezikom. Sjajan i trajan uspjeh njegove knjige imade se tomu pripisati, što je pisac umio govoriti duhovito za svoje stoljeće, i što je znao ugodno pripovijedati i u malo riječi reći tisuću stvari. I ako te stvari tada ljudi

i nijesu posve shvaćali, one bijahu ipak takove, da su ih željeli razumjeti. Nadalje uspio je on i s toga, što je u svem, o čem je govorio, pokazivao postojano veselje, rijetko bogastvo i veliku raznolikost znanja, a to je sve čitaoce moralo zabezeknuti. Gérusez (Histoire de l' éloquence politique et religieuse en France pendant les XIV., XV. et XVI. siècles, t. III. p. 190.) veli: „Rabelais je ogroman arsenal, iz kojeg su Pascal, Molière, Voltaire Courier izmjenice morali uzimati svoje oružje, da udaraju na predsude i na zloupotrebe".

K tomu, svaki Francuz, ma bio iz kojega kraja kraljevine, nalazio je u knjizi način govora svoje okolice, te mnogo iz povjesti svoje pokrajine. Napose je pak Rabelaisov jezik za francuskoga čitaoca bio od osobita čara. U svojim mnogostrukim putovanjima tražio je Rabelais u različnim dialektima Francuske one riječi i oblike, koji imađahu da učine potpunijim i bogatijim njegov materinski jezik, koji jošte ne bijaše nipošto razvit i koji bijaše u pogibli, da bude zanemaren i nagrđen. Te riječi i oblike znao je on vazda tako upotrebiti, da se nikad nijesu pokazali kao tuđi, te nijesu kvarili jasnoće njegova sloga. Njegov sastanak s onim đakom, koji je francuski jezik kvario svakakovim tuđim riječima, jasno dokazuje, kako se Rabelais umio opirati jednomu Ronsardu i drugovima, čija vila, kad francuski govori, govori grčki i latinski (s a m u s e e n f r a n ç a i s p a r l a n t g r e c e t l a t i n).

Rabelais se svojim djelom dostao mnogo neprijatelja. Zašto je izmaknuo lomači, na koju se morade uspeti toliko njegovih prijatelja istog mnijenja? Zašto tamnici, u kojoj je čamilo toliko njegovih istomišljenika? Zar zato, što je bio tako spretan, da je krinkom ludorije pokrivao smionost svojih misli? Za cijelo je napisao više, nego je trebalo, da zasluži lomaču u očima sorbonista, moćnih

duhovnika i visokih crkvenih poglavara? Bi li bio jak svoje izjave braniti sve do bolne smrti na lomači? Najviše ga je spasla njegova vesela ćud, glas miroljubiva čovjeka, koji ostade daleko od sviju spletaka i stranaka, što no nastojahu da u državi proizvedu smutnje i nemir. Čemu da ga kralj progoni? On bijaše prijatelj monarhiji, te crtaše u svojem romanu dobra vladara, koji se izvrsno brine za dobro svojih podanika. On je štovao najglavnije dogme rimske crkve, no oštro je kudio redovnike i svećenike, koji se često usuđivahu dirati u kraljevsku moć. Sorbonu, kojoj se zamjeri zavod Collége de France, miljenče kraljevo, i parlamenat, koji se često pokaza nepokornim spram Franje I., Rabelais je često žestoko napao, no kralju to ne bijaše neugodno. On je u svakom pogledu bio nepristran; jednako je navaljivao na katolike i hugenote, kad bi ga razgnjevili svojim postupkom. Teško da bi volio bio poput drugih reformatora uzaći na lomaču, nego opozvati svoje nazore. Njegovo geslo bijaše: j u s q u' a u f e u e x c l u s i v e m e n t (sve do vatre, al ne dalje). Kad bi vremena bila nesigurna, on bi se obratio na svoje zaštitnike, koji življahu u kraljevu dvoru, ili bi otišao u Rim. Rabelaisu nijesu dodijavali, premda su ga njegovi neprijatelji nesmiljeno optuživali. „Tako se događa", veli Guizot (A n n a l e s d' e d u c a t i o n), „da je Aristofan, kad se rugao sofistima, bogovima i Sokratu, o sofistima i o bogovima rekao ono, česa Sokrat nije smio naučati, a da ne ispije čašu otrova. Proganjanje je kadšto zahvatilo i one, koji ljude poticahu na smijeh; no češće su bili pomilovani zaštitom onih, koji su se smijali. Kad je sve na svijetu l u d o, jedini način da ostaneš pametan je taj, da se izdaješ za luđaka. Lakše se dopušta govoriti istinu onima, o kojima se čini, da joj se čak rugaju. Rabelais, koji je živio dosta neuredno, zabavljao je ne baš pobožnom

knjigom jednoga kardinala i kralja, koji mišljahu, da moraju krivovjerce progoniti, a kralj i kardinal branjahu ga proti onima, koji ga optuživahu s krivovjerstva".

Rabelais nazivlje svoju filozofiju „Pantagruelizmom" (le Pantagruelisme), a njegovi se učenici zovu Pantagruelisti. Njegovo čudnovato djelo bijaše doskora prevedeno na engleski i holandeski jezik. Njemački ga je preradio pravoznanac Johann Fischart (1550.—1591.) samo dvadeset godina po Rabelaisovoj smrti, a god. 1839. priredi vjerniji prijevod cijeloga djela Gottlob Regis s natpisom: Meister Franz Rabelais der Arzney Doctoren Gargantua und Partagruel aus dem französischen verdeutscht, (III. sv. 1839.—1841. Leipzig, Ambroz. Barth).

Njegov historijsko-filozofijski roman je trajan spomenik ljudskog duha, te zajamčuje znamenito mjesto u povjesti filozofije svomu piscu, koji je time u velike utjecao na ljudsko mišljenje i djelovanje.

III.

OCJENA RABELAISOVIH MISLI O UZGOJU.

Zašto je Rabelais zaslužio, da ga vrstamo u prve reformatore šesnaestoga stoljeća? — Njegovi nazori o uzgoju: kritički dio, teorijski dio.

I. Kritika školastike i njezine obuke. — Glavni smisao Rabelaisova šaljivoga eposa. — Pedanti srednjega vijeka: rezultat njihovih predavanja. — Gargantua i Eudemon: prispodoba školastičnog i modernoga duha. — Cjepidlačarski, praznoriječni i pedantni komentari zamijeniše originalna remek-djela. — Auktoritet zauzimlje mjesto razbora. — Pretjeranost površne učenosti i citacija. — Barbarska latinština. — Latinizovana francuština. — Rabelais prosvjeduje. — Gargantuu povjeravaju preceptoru, kao kasnije Rousseau svoga Emila. — Kritika gimnazija (collège) Montaigu. — Kritika sveučilišta.

II. Teorija i praksa novoga uzgoja. — Kako Gargantua provodi dan. — Prve misli prikazane Bogu: promišljena religija, koja traži božanstvo u njegovim djelima. — Pomnja za tijelo: preporučuje se čistoća. — Upotreba vremena. — Izučavanje starine: zanos za renesansu. — Grčkoj knjizi pripada prvo mjesto. — Evrejski jezik. — Reakcija proti onima, koji su uzgajali samo knjigom: stvarna obuka. — Gimnastika: tjelesne se vježbe izmjenjuju s duševnim radom. — Ravnoteža svih sposobnosti. — Šetnje, sabiranje bilja, pohađanja radionica. — Ručni rad. — Obrtni uzgoj.

III. Općenita razmatranja. — Rabelais voli lijepu književnost, no daje prvenstvo znanostima. — Njegova osobita ljubav spram prirodnih znanosti. — Rabelaisov uzgajanik mora da bude „bezdan znanosti“. — Pretjeran rad: prekomjeran napor, koji je razmjeran prama čovječjoj naravi. — Rabelais ne zanemaruje ćudorednog uzgoja. — Rabelais hoće, kao kasnije Montaigne, da uzgaja i obrazuje cijeloga čovjeka, t. j. sveukupne njegove sposobnosti.

Smatrati Rabelaisa jednim od prvaka modernog uzgoja, čudna li paradoksa, reći će tko. Ne, nije to paradoks, jer je ta tvrdnja posve istinita i opravdana, premda se s prvoga maha čini tako čudnom i protivurječnom. Osim psihološkoga oštroumlja uzgojnoj umjetnosti treba i ćudorednih svojstava: njoj se hoće ozbiljnosti, dostojanstva riječi i misli. A kad tamo, Rabelais je upravo tip veselosti duha, koju dotjeruje do mahnitosti — on je tip slobode u govoru, koja se izrađa u sablažnjivu raspuštenost. Rabelais je kralj smijačâ. On je, ako hoćete, usavršeni lakrdijaš. Kako da fratar svrzimantija, kojega su zbog krupnih šala bacili u užasni samostanski zatvor „in pace“ nazvan; kako da uličnjak, vragoljan, koji je polag neke legende, jednoga dana zauzeo mjesto u izdubini, gdje je bio smješten kip sv. Franje, i tuj primao poklonstva susjednih seljaka, te se ponio poput Gargantue s tornja Notre-dame; kako da veseli pisac, o kojem bi možda bilo smiono tvrditi, da je njegova fantazija bila plod samo duševnog zanosa; kako da napokon pisac epskih bezobraština, koje je nazvao knjigom o Gargantui i Pantagruelu: kako da takov čovjek imade pravo, da ga vrstamo među ozbiljne mislioce, koji su već u šesnaestom stoljeću preobrazili umjetnost obučavanja i razvijanja ljudske duše?

Pascal napisa u svojim „Mislima“: „Ako se tko hvali, ja ga ponizujem; ako se ponizuje, ja ga hvalim, te mu uvijek protivim, tako da mu dokažem, da je čovjek

nedokučivi monstrum". Ovu lekciju ujedno u čednosti i dostojanstvu, što je Pascal namjenjuje onima, koji bi tegnuli biti ili odviše ponizni ili odviše ponositi, ovu lekciju reći bi da Rabelais postojano daje samomu sebi, ili radije da je daje onima, koji bi bili skloni čitajući njegovu knjigu, odviše poniziti ili uzvisiti njegov genij. Ima u njoj stranica, da bi, čitajući ih, mislio, da slušaš kojega Platonova učenika ili crkvenoga oca, filozofa, kršćanina. Zar nije jednom La Fontaine nekoga svećenika upitao, da li je u sv. Augustina bilo onoliko duhovitosti, koliko u Rabelaisa? No dok te opaja čar tih prekrasnih mjesta, razasutih amo tamo po knjizi, moraš sa strahom okrenuti stranicu. Za čas bo ćeš naći razuzdanu šalu, silno mnoštvo dosjetaka, prostaštva, u kratko nečuvenu razuzdanost mašte. O Rabelaisovim djelima moglo bi se kazati ono, što on sam veli o pravu i o komentarima, kojima ga nekoji zakonoslovci popraćuju: „To vam je divna, skupocjena haljina, koja sjaji zlatom, ali je obrubljena resama od blata". Samo što su u Rabelaisa rese šire od haljine!

Mnogi su kušali da rastumače ta protivurječja, tu čudnu mješavinu uzvišenog i lakrdijaškoga govora. Smijemo li s onima, koji se Rabelaisu s najvećim žarom dive, dopustiti, da najkrupnija mjesta njegova djela imadu dubok i tajan smisao, ili barem da je hotomice, pod koprenom šale, sakrio smionih satiričnih misli, kojima je prosvjedovao proti zloupotrebama i manama svoga doba? Smijemo li pomisliti, da ta mahnitost, koja se neprestance miješa s razumom, koja nad njim gospoduje i koja ga malo ne ugušuje, da je ta mahnitost prividna, da je to mahnitost na Brutov način? Ovo je tumačenje zavodljivo, te je po našem mnijenju djelomice istinito. U onakovo doba, kakvo bijaše njegovo, gdje su ga svi događaji opominjali, da bude pametan, doista bijaše naravno, da Rabelais, koji se ne htijaše odreći svog slobodnoga govora, niti mu bijaše na umu da nosi na pazar svoj počinak i svoj život, nastoji pod krinkom i hihotanjem ludosti sakriti smionosti svoga uma. Naglim promjenama htjede učiniti, da bude kritika neodlučna glede naravi njegove knjige. Tek što se satiričar izložio neprilici po kojom navalom na društvo i na crkvu, eto ti lakrdijaša, gdje puca od smijeha, smijeha tašta i bezrazložna, tako da čitalac zbunjen u svome sudu, ne zna više, da li imade posla s filozofom ili s luđakom.

No ne dajmo se zavarati tim tumačenjem, koje bi za tim išlo, da u Rabelaisa pretjera i umnoži promišljene i proračunane namjere. Čudne neskladnosti, što ih njegovi spisi pružaju, prirodnije su, manje hotomične, nego li se tvrdilo. U svojem bogatom i prostranom temperamentu Rabelais pomiruje ekstreme. Časomice, zanesen za idealom, govori plemenito, uzvišeno, kao čovjek, koji je svijestan svoga genija; drugdje ga je u tom istom duševnom stanju bez kakove tajne namjere, bez lukavštine zanijela struja njegove blatne i lude mašte. Nema pisca, koji bi umio vještije mijenjati lice i koji bi s većom lakoćom prelazio sa šale ili lakrdije k tonu najuzvišenijeg moralnoga nadahnuća.

„Ondje, gdje je dobar, prekrasan je i izvrstan — to je jedna od najfinijih poslastica". Među stranice, koje najbolje opravdavaju taj udivljaj La Bruyèrov, valja ubrojiti upravo ona mjesta, gdje Rabelais raspravlja o uzgoju.

I.

Rabelais se više puta povratio na stvar uzgoja i to u uzgajanju Gargantue i Pantagruela. No pošto su njegovi nazori o uzgoju obojice posve isti, mi ćemo ih razlo-

žiti ujedno. Zadovoljit ćemo se time, da u njegovim idejama razlikujemo dva dijela, naime kritički i teorijski dio.

S jedne strane naš pisac nedostižnom oštrinom ironije navaljuje na rđavi uzgoj onoga doba. Došavši na svijet u posljednjim godinama petnaestoga stoljeća, poznavao je mane školastike, koja još ne bješe prestala kraljevati, ter hire renesance, kojoj lijepi dnevi počinjahu svitati. On je već mogao izvrgavati ruglu zloupotrebu citacija, maniju silogizama, te kao preteča Molièrov, dovesti na pozorište one nesnosne pedante, koji Aristotela cituju u svakoj prilici, koji govore latinski ili grčki ni pala ni stala, koji napokon prazno blebetanje uzimlju za pravu znanost. S druge strane, s jakošću razuma, koja te napunjava čudom usred takove razuzdanosti mašte, Rabelais već sada crta u velikim crtama osnovu modernoga uzgoja. On obraća duh spram takovih stvari, koje su u istinu vrijedne, da ga zanimaju; on predviđa budućnost, koja će biti namijenjena znanstvenomu uzgoju; on ne pozivlje duh k mučnim cjepidlačarijama, k zamršenim mudrolijama, što ih bijaše školastika iznijela u modu, već k muževnomu pregnuću, k prostranomu razvoju ljudske naravi. Upravo ovo je u Rabelaisa osobito dražesna strana. U njegovim spisima nalaziš ne samo ujedljivu i oštroumuu satiru tadašnjega života, nego i živahnu slutnju i katkada jasnu svijest o boljoj budućnosti. Rabelais pripada u one čvrste ljude, koji se ne zadovoljavaju samo time, da kritizuju ono, što jest i koji umiju predviđati ono, što će biti. Nepravedno je u Rabelaisa ne vidjeti drugo do „jetka rugaoca, koji se titra našim nevoljama, a ipak se ne nuđa, da će im naći lijeka“.[1] Kao što glede uzgoja, tako i glede drugih stvari Rabelais nije samo svraćao pažnju na zlo; on je po-

[1] M. D. Nisard. Histoire de la littérature française.

gađao, gdje je dobro, pa je to i rekao srčano, sa zanosom.

A sada slijedimo Rabelaisa u njegovoj dvostrukoj ulozi: u ulozi kritičara i reformatora. Čuli smo glavni sadržaj njegova epa. Pisac vodi po svijetu u čitavu nizu čudnih pustolovina svoje dvije glavne osobe, Gargantuu i Pantagruela. To su neka vrsta orijaša, kojima n. pr. za dojenje treba sedamnaest tisuća, devet sto i trinaest krava, i koji nemaju manje od osamnaest brada.... Čemu je Rabelais tako prekomjerno povećao svoje osobe? Ja vidim, da je tomu ponajviše uzrok u prevelikoj mjeri mašte, što no je tražio ogroman okvir, u koji će nabacati golemih lakrdija; a možda je to kao vragoljast satiričar za to učinio, da mu bude sve slobodno kazati bez kazni, pa je htio svoga čitaoca zavarati, a svoje pričanje prenijeti u umišljene krajeve. Bilo što mu drago, nemojmo zaboraviti, da su Gargantua i Pantagruel gorostasi, pa ako nam u njihovu uzgoju pade u oči kakova pretjeranost, promislimo, da u gorostasa sve mora da bude gorostasno. Nemojmo se osvrtati na ludorije, što ih već s početka čitamo, kako se Gargantua rodio na lijevo uho, na opis njegovih povoja, na prve znakove njegova razbora, što ih daje svomu ocu Grandgousieru u poglavlju, kojemu je natpis tako dugačak, da ga ne možemo ni zapamtiti. Od treće do pete godine provodi svoje vrijeme poput seoske djece, „pijući, jedući i spavajući, jedući, spavajući i pijući, spavajući, pijući i jedući“. Reći bi, da Rabelais, koji sve do svoje smrti nije prezreo ni jedno od ovog trojega, ne zamjera tomu epikureizmu najranijega djetinjstva. Gargantua će i onako doskora nadoknaditi izgubljeno vrijeme.

Gargantua je rođen, kao i sam Rabelais, u drugoj polovini petnaestoga stoljeća; „tiskarska umjetnost još ne bijaše u porabi“. Počeše ga dakle uzgajati po školastičkim

metodama. Grandgousier diveći se njegovim sposobnostima povjeri ga velikomu sofističkomu doktoru, koji se zvao meštar Thubal Holofernes, a kasnije nekomu staromu kašljalu, meštru Jobelinu Bridéu. Gargantua ostaje više od dvadeset godina u njihovim rukama naučivši tako dobro knjige, iz kojih je učio, da ih je umio kazivati naizust, dapače i natraške. On radi sa svjema svojim silama, te sve vrijeme upotrebljava u nauk. — Pa ipak „opazi njegov otac, da se nije time ni malo okoristio. A što je još gore, da je pače tim naukom postao glup, benav, pospan i lud".

Takov je po Rabelaisu uspjeh obuke školastičkih pedanata. Pod tom nerazumnom disciplinom, koja pamet preopterećuje neprobavnim znanjem, koja dug niz godina troši u to, da bez koristi uči suhoparne knjige, kakvih je srednji vijek silu božju iznio na vidjelo, duh gubi svaku samoradinost, svaku volju; mjesto da bude slobodnim, otupi; izgubi se u tamnom labirintu silogističke dialektike; on više ne zna ni misliti prirodno, ni govoriti otvoreno.

S uspjesima tog nenaravnoga uzgoja, koji Gargantui cijelih „osamnaest godina i jedanaest mjeseci" utuvljuje nauku de modis significandi, Rabelais uspoređuje učinke prirodnog uzgoja, što no ga zahtijeva iskustvo i djelatnost, koji uzgajanika obrazuje ne samo za teološke raspre, već za zbiljski život, za općenje sa svijetom; koji napokon umije obučavati i razvijati um, a da ipak ne uništava dražesti, prijatnosti i slobode duha. S mladim Gargantuom, koji je poblijedio nad knjigama i školastičkim komentarima, i koji nije u dvadeset godina ništa naučio, uspoređuje Rabelais mladoga Eudemona, koji se s pomoću novih metoda priučio, da lako izriče svoje misli, da pravilno misli, koji pred čovjeka dolazi ne drzovito, već sigurno, i ne više oborenih očiju, kako to profesori sred-

njega vijeka preporučivahu svojim uzgajanicima: on je jednom riječju tip savršena uzgajanika, poučena bez pedantizma, čedna bez plašljivosti, onakova, kakove pomišljamo mlade Grke Sokratova i Platonova vremena.

No pustimo Rabelaisa, da sam govori. — Prestrašen sa slaba uspjeha, što ga Gargantua postizava, Grandgousier se posavjetuje s jednim od svojih prijatelja Don Filipom des Marais, potkraljem zemlje Papeligosâ. Ovaj mu dokaza, kako bi bolje bilo, da ništa ne uči, nego li da uči takove knjige, pod takovim učiteljima. Njihovo znanje da nije drugo van glupost, a njihova mudrost prazna slama, kojom da dobri i plemeniti duhovi zakržljaju, a svaki mladenački cvijet uvene. . . . . A za dokaz, da je tako, reče, uzmite kojega mladića našega vremena, koji je učio samo dvije godine, pa ako u njega nema boljega suda, ... smatrajte me brbljavim hvastavcem. — Grandgousier prihvati prijedlog. Dovedoše preda nj mladoga paža Eudemona, „koji bijaše tako pristojan u svom držanju, da je većma naličio na anđelića, nego na čovječje biće". . . .

Tada Eudemon obodren da govori, obrati se spram Gargantue, te ga „s kapom u ruci, otvorena lica, rumenih usta, čvrsta oka" uze uljudno i dražesno hvaliti. . . . . No na svu ljubaznost mladoga paža, Gargantua ne znađaše što da odgovori, već „uze plakati kao krava".

Je li moguće bolje oslikati i bolje personifikovati dvije protivne uzgojne metode, nego li je to u ovoj dražesnoj slici učinio Rabelais, predočivši nam ta dva učenika? Jedna od te dvije metode je ona, koju nadahnjuje kaluđerski ideal, a ova većma otupljuje sposobnosti, nego što ih pobuđuje; ona umara razbor mehaničkim vježbanjem pameti, ona napokon poput grube rđe pomračuje i otromljuje duh; druga je nasuprot ona, koja dajući uzgajaniku više slobode, obrazuje živahne, vesele glave, iskrene i

otvorene značaje, koja napokon, poput lagana plamena, ulazi u cijelu dušu, te joj oživljuje sve česti.

U Gargantui nam i Eudemonu pisac predočuje srednji vijek i moderni duh te ih uspoređuje. Ako nam se u ostalom čini, da ovaj maleni pozorišni prizor nije dovoljan kao kritika školastičkog duha; ako nam on ne kaže dosta jasno ono, što moramo iz njega nagađati, analiza nekojih drugih mjesta iz Rabelaisova spisa konačno će utvrditi naše ideje, te će nam dopustiti, da jasno razberemo, ono što naš pisac spočitava obuci srednjega vijeka.

Ponajprije kao čovjek renesance (preporoda) zaljubljen u remek-djela starine, Rabelais se gnjevi, ili radije ruga se, (on naime svoj gnjev gotovo uvijek očituje ironijom, a svoju ljutost grohotnim smijehom), ruga se onoj pedantičnoj književnosti, koja je na svijet dala malo izvornih djela, ali u kojoj su kao iz zemlje nicali komentari, brbljava tumačenja i cjepidlačarska istraživanja.

S druge strane Rabelais u svojoj borbi sa srednjim vijekom nije samo učenik preporoda. I njega je zahvatio dojam reformacije, uz koju malo da nije pristao. Calvin ga je neko vrijeme držao za svoga.

No vratimo se Gargantui. Kad se njegov otac Grandgousier poslije razgovora s Eudemonom, uvjerio o njegovoj nespretnosti i gluposti, raspali se, pa htjede s mjesta ubiti školnika Jobelina. No predomisliv̌si se, zadovolji se time, da mu je pokazao vrata, te svoga sina povjerio Ponokratu, učitelju mladoga Eudemona, da se u njegovim rukama započne nov uzgoj. Zabilježimo to: Rabelais povjerava uzgoj svoga uzgajanika jednomu jedinomu učitelju, kao što će kasnije i Rousseau učiniti sa svojim Emilom.

Ponokrat vodi svoga učenika u Pariz, no pod živu glavu ne će da Gargantua polazi sveučilište. Još mu je manje na umu, da ga zatvori u onaj tužni montaiguski

gimnazij, koji bijaše zloglasan zbog željezne stege, i u kojem tri čovjeka, određena za posve različne uloge, sjeđahu jedan za drugim u istim klupama i to: Erazmo, Calvin i Loyola. Rabelais nije imao dobra mnijenja u opće o internatima, a osobito o montaiguskom. Evo kako se Ponokrat ispričava Grandgousieru, što nije u nj smjestio Gargantuu: „Mnogo bolje postupaju s kažnjenicima Mauri i Tatari; bolje je razbojnicima u tamnici, dapače psima u vašoj kući. nego onim jadnicima u tom zavodu. Da sam pariski kralj, vrag me odnio, ako ga ne bih upalio, da ognjem izgori i upravitelj i učitelji, koji dopuštaju, da se ovakove nečovječnosti zbivaju pred njihovim očima“.[1]

Rabelais nije didaktički izjavio svoga mnijenja o pariskom sveučilištu; no vrlo je lasno pogoditi što je o njemu mislio, kad pročitamo govor, što ga stavlja u usta jednomu od profesora toga sveučilišta, koji se tobož zvao magister Janotus de Bragmardo. Onaj se razmeće apsurdnim silogizmima; argumentiše in modo et in figura sa svom suvišnom prtljagom silogističke dialektike. Dapače pisac mu pridaje izrekâ nekorektne latinštine, koja bijaše i odviše u modi u to doba, n. pr. Ego habet bonum vino.

Gotovo nema sveučilišta toga vremena, koje je Rabelaisova mašta poštedjela. Sjećajući se zgoda svog nomadskoga života, svojih đačkih putovanja, šalje Pantagruela, da putuje od grada do grada, te se u svakom zaustavi, da na nj odapne svoju satiričku strjelicu. U Poitiersu se puno okoristio, no đaci su vrijedni, da ih čovjek sažaljuje: „jer premda imadu katkada prosta vremena, ipak ne znadu čime bi probavili vrijeme“. U Bordeauxu Pantagruel ne

[1] Knjiga I., pogl. XXXVII.

nalazi „velike vježbe“, osim mornara, koji se igraju na obali. Iz Bordeauxa ide u Toulousu. Tuj se nauči vrlo dobro plesati, igrati se mačem objema rukama, kako je običaj među đacima rečenoga sveučilišta; no tuj ne ostade dugo, jer je vidio, da svoje učitelje žive pale, kao suhe haringe. Premalo ljubazan spram Tulužana, Rabelais ne drži puno ni do montpelierskog sveučilišta, premda je tuj učio. Pantagruel je tuj najprije htio učiti medicinu, no promisli, „da je to odveć mrzak i melankoličan stalež i da liječnici smrde po klisterima kao stari đavoli“. S tih se razloga Pantagruel okani liječničkih nauka, te se dade na pravoznanstvo. No je li mogao u Montpellieru učiti? Ne ozbiljno, polag Rabelaisa, jer u tom gradu bijahu pravoznanci veoma rijetki. Radi toga putuje dalje u Valenciju, Angers i napokon u Bourges, gdje je jedino sveučilište, kojim je Pantagruel od prilike zadovoljan i gdje se „puno okoristio u pravničkom fakultetu“.

Iza ovog se satiričnoga osvrta ne ćemo začuditi, što Rabelais ne će da mu uzgajanik polazi gimnazijska i sveučilišna predavanja i što ga je hoteći bolje istaknuti svoje namjere o reformi povjerio jednomu jedinomu učitelju i to onomu, kojega je sam izabrao.

Ponokrat, kako vidjesmo, vodi Gargantuu u Pariz, i tu se počinje pod njegovim ravnanjem uzgajanikov uzgoj. Kao pametan učitelj Ponokrat hoće da najprije znade, dokle mu je učenik napredovao. On upotrebljava metodu, koju će kasnije Montaigne preporučiti. Ta metoda sastoji se u tom, „da s prvine pustimo, neka mlad duh pred nama kaše (à faire d' abord trotter le jeune esprit devant soi)“, kako bismo time prosudili njegov prirodni napredak. Ponokrat dakle pušta, da Gargantua žive na svoj način, a tim su se još bolje otkrile mane školastičnoga uzgoja. Gargantua je lijenština, Gargantua je

sladokusac, kao što po riječima Rabelaisovim bijahu duhovnici toga doba, kao što bijaše i sam Rabelais. Gargartua je nečist. On se češlja veoma primitivnim češljem: četirima prstima i palcem. „Njegovi mu predašnji učitelji veljahu, da onaj, koji se drukčije češlja, pere i čisti, gubi vrijeme na ovom svijetu“. Sve ovo nije izmišljena slika. Svjedočanstva, što se mogoše sabrati o đacima srednjega vijeka, dokazuju, da čistoće baš ni malo ne smatrahu krepošću. Jedan nam pisac iz toga doba J. de Hauteville pripovijeda, kako su pariski đaci zanemarivali najobičnije potrebe, da su bili kukavno odjeveni, rđavo počešljani. A ove sitnice nijesu neznatne za one, koji su uvjereni, da valjano držanje tijela utječe na dobar uzgoj duše. Kad je Ponokrat vidio Gargantuin ludi način života, pokuša, ne bi li ga odučio od takovih mana, da ga popravi uzgajajući ga prama svojim načelima, no bez sile, bez žurbe „znajući, da narav ne podnosi naglih promjena bez velika nasilja“.

Ponokrat dakle polaganim prijelazom malo po malo pripravlja Gargantuu na promjenu, koja će nastati u njegovu načinu života. On će ga voditi među obrazovane ljude, koji su uzgojeni polag novih metoda, da ga njihovo društvo potakne na natjecanje, te mu udahne težnju, da bude na njih nalik.

II.

Došli smo evo do drugoga dijela naše studije. Spasen od pedanata i njihove rutine,[2] opran od mrlja svog prvašnjega uzgoja, Gargantua, čiji je duh ozdravio, primat će eto nov uzgoj. Kakov će biti taj uzgoj?

---

[1] Rutina je Francuzu ono, što je Nijemcu Schlendrian.

Što nam na prvi mah udara u oči, to je golemi rad, što ga Ponokrat traži od svoga učenika. Gargantua se diže u četiri sata u jutru. Mnogi će naš savremenik bez sumnje primijetiti, da se taj uzgoj prerano počinje. Gotovo cijeli je dan ispunjen naukom. Zamjenjujući oštru stegu prošnjih stoljeća liberalnijim metodama, Rabelais nije nipošto kanio uvesti u nauk mlitavost i nehaj. On nasuprot traži neprestan napor i golemu djelatnost. Tuj opažamo, da Rabelais jurve pripada modernomu vremenu, u kojem je rad postao zajedničkim zakonom, gdjeno različnim ljudima proglasuje, da smo se dužni koristiti svjema časovima života, da tako neumornom radljivošću potaknemo ljudske sposobnosti, da proizvedu sav plod, što ga sadržavaju u klici. Ponokrat zabavlja duh svoga učenika dapače i onda, kad se oblači. „Dok bi ga trli, pročitali bi mu glasno i jasno po koju stranicu iz božanskoga pisma".

No u isti čas, kad ravno ulazi na staze modernoga uzgoja i kad mjesto mlitava razmatranja traži intenzivnu djelatnost duha, Rabelais ne zabacuje ono, što bijaše dobro i bitno u uzgoju prošlosti. Ako je Gargantuin uzgoj bio radljiviji, učeniji, nije zato prestao biti religijskim, razborito i mudro religijskim. Prama Bogu „velikomu Stvoritelju svemira" obraća Ponokrat prvu Gargantuinu misao.

No Gargantuina religija nije stegnuta na neko nejasno, i da tako rečem, apstraktno štovanje božanstva, već nastoji, da se smiri proučavanjem Stvorčevih djela. Tek što ustanu, Gargantua i njegov učitelj promatraju nebo; dive se nebeskomu svodu, te ga proučavaju bilježeći različne položaje zvijezda. U večer, prije nego li će se podati snu, opet će se baviti tim opažanjem.

Nije li u nekom smislu jedna od najkrasnijih, najreligijoznijih molitava ovo umno i učeno promatranje uz-

gajanika, čiji se prvi i posljednji pogled, pred zoru i pod večer, diže prema božjemu djelu?

Još je jedno obilježje novoga uzgoja u pomnji i brizi za higijenu. Rabelais nije zaboravio, da je bio liječnik tijela prije, nego li je bio liječnik duše. Ni najmanja potankost nije ispuštena, pa niti najogavnija. Njemu nije išlo u glavu, kako bi mogla znanost boraviti u prljavu tijelu, ter kako nečista i zanemarena vanjština nije prikladna za uzvišene misli. Gargantua dakle posvećuje nešto vremena da se počešlja, dapače da se parfumiše, a da mu ipak i dok se odijeva, ne prestaje duh raditi i ponavljati jučerašnju lekciju.

Rabelais je nastojao, da nam pokaže sat za satom, kako je Gargantua upotrebio dan. Prije zajutarka najprije bi tri sata posvetio štivu. Koje mu je knjige učitelj davao u ruke? Premda nam Rabelais toga ne veli baš na tom mjestu, o tom ne smijemo sumnjati: to su knjige velikih pisaca svjetovne starine. Pročitajmo samo prekrasan list, što ga Gargantua piše Pantagruelu. Nitko nije s većim zanosom slavio preporod književnosti: „Ja ti nijesam imao toliko dobrih učitelja, kao što si ih ti imao. Vrijeme bijaše jošte tamno a puno tragova nesreća i nevolja pretrpljenih od Gota, koji su uništili bili svu dobru književnost. No po božjoj dobroti još za mene živa umjetnosti opet zasjaše svojim svjetlom i dostojanstvom.... Cijeli je svijet pun pametnih ljudi, veoma učenih učitelja, veoma bogatih knjižnica, te mi se čini, da ovako udobna nauka, kao što ga danas imade, nije bilo ni u Platonovo, ni u Ciceronovo, ni u Papinianovo doba...."

Grčki je jezik onaj, što ga Rabelais postavlja u prvi red; grčki jezik, koji je srednji vijek zanemario, kojega Abelard nije nikada znao, i koji su teolozi, jamačno

samo zato, da ga ne moraju učiti, nazivali jezikom herezija.[1]

Učenim ljudima „preporoda“ (renaissance-humanizma) bijaše štivo katkada jedinom, isključivom strašću. Kad se je napokon otkrilo to književno blago, književnici se sav svoj život udubljivahu u te knjige, diveći se ljepotama, koje im se prvi put otkrivahu, kao što su duhovnici srednjega vijeka bešćutno živjeli u meditaciji o kršćanskim istinama.

Rabelais bijaše odviše široka duha, da odobri taj pretjerani nauk, što no je na nepriliku praktičnomu životu, a škodi radljivosti. On je predobro poznavao različna gledišta ljudske prirode; on je i odviše znao, koliko vrijedi djelatan život, k tomu pod vedrim nebom, a da Gargantuu pusti, da blijedi i kržljavi nad knjigama, u hladu biblioteka. S toga poslije jutarnjega nauka vodi svoga učenika k igri; lopta se i kruglja izmjenjuju sa štivom: „vježbaju tijelo uprava onako, kako su malo prije vježbali duh“.

I tako u toj sretnoj ravnovjesi među moralnim i fizičkim sposobnostima valja zaista tražiti idejal uzgoja. Rabelais je shvaćao, da ne valja razvijati isključivo jednu polovinu čovjeka, a žrtvovati drugu polovinu.

Iza kako bi se tako dobro okoristili cijelim jutrom „došao bi gospodin glad“. Gargantuin je obrok trijezan i priprost. Njemu je dosta, da utaži kruljenje želuca. Rabelais je ovdje sasma zaboravio, da je njegov učenik orijaš, golema želuca. Filozof, koji ozbiljno raspravlja o ljudskoj naravi, onakovoj, kakova jest, posve je ostavio stanovište romanopisca i fantaziste.

U uzgoju, što ga Rabelais zamišlja, učenik vazda uči, pače i kod jela. Tuj se obuka sastoji u čavrljanju, u razgovoru o jestvinama, o stvarima, koji Gargantui udaraju u oči, o prirodi i svojstvima vode, vina, soli itd. Svaka je nova stvar prilikom za novu lekciju. Uzgajanik bez ikakova napora stječe mnoštvo korisnih spoznaja. Ovdje prepoznajemo prvu klicu metode, koju danas zovemo zornom obukom, a koja se sastoji u tom, da djetetu pokažemo stvar, koje mu svojstva kanimo opisati. Čitamo li n. pr. u pučkoj školi basnu, u kojoj se govori o ptičjem gnijezdu, valja da pred učenikove oči donesemo pravo gnijezdo. U tom je sustavu osjetna stvar ishodište predodžbi, apstraknomu tumačenju. Koliko li će dijete lakše sačuvati u glavi općenitu predodžbu, ako tu predodžbu uvedemo i namjestimo u njegovu fantaziju pod nadzorom (da tako rečem) neke osjetne uspomene!

Ove se istine danas nameću pedagogiji. Rekao bih, da ih je Rabelais vidio, kad je zahtijevao, da sve ono, što Gargantui udara u oči, bude prijedmetom za pitanje i za tumačenje; isto ih je tako vidio, kad je tražio, da učenik uči matematiku igrajući se „za odmor i zabavu“. I zbilja, kad bi svršili svoj obrok, te oprali ruke i oči u lijepoj svježoj vodi, pošto bi zahvalili Bogu krasnim pjesmama spjevanim u pohvalu darežljivosti i dobrote božje, doneslo bi im karte, „ne da se igraju, već da iz njih nauče tisuću malenih uljudnosti i novih izuma, koji su se odnosili na aritmetiku; na taj mu način omili ta brojčana znanost“.

[1] U šesnaestom stoljeću ne bijaše rijetkost, da su grčkomu jeziku davali prednost pred latinskim. Njemački reformator školstva Vuk Ratke (1571.—1635.), koji je s pravom zahtijevao, da valja najprije učiti materinski jezik, htijaše, da učenik od njemačkoga jezika prijeđe k evrejskomu, od evrejskoga k grčkomu, a od grčkoga k latinskomu.

[2] Evrejski jezik počeo je učiti u šesnaestom vijeku osobito njemački pedagog Reuchlin (1455.—1522.). Svoj spis: Rudimenta Hebraicae linguae izdao je g. 1506.

Tako je isto i s geometrijom, astronomijom, muzikom. Gargantua se upoznaje s tim znanostima osjetnim sredstvima, zabavnim metodama, uz koje i ne zna za poteškoće. U svem tome samo je jedna pogrješka: Rabelais nam nije htio kazati, kakove su baš te metode i ta sredstva. U ostalom to je najozbiljnija nesavršenost Rabelaisovih nazora o uzgoju. On je napisao prostran i divan nacrt; on otvora vidokruge, on označuje put, kojim treba poći, no ne silazi u praktičnu potankost stvarî. Kao pisac romana, on konstatuje uspjehe Gargantuina uzgoja, no kao pedagog ne kaže dosta, kako se postižu.

Pripovijedajmo dalje, kako je Gargantua dan provodio. Poslije te zabave primili bi se posla, koji bi trajao tri sata ili više, a starinska je književnost opet prijedmetom tog dugotrajnoga nauka. Poslije toga bi ostavili knjige, izašli bi iz kuće, pa do večere ostalo vrijeme upotrebili za tjelesne vježbe. Ništa se ne propušta, što bi Gargantui moglo udove odviknuti od ukočenosti, te mu ojačati mišice, a to je jahanje, rvanje, plivanje, svakovrsne tjelesne igre, tjelovježba u svjema svojim oblicima. Igre mišica i udova, tjelesna gibanja, to bijaše neiscrpljivo vrelo za opise za onakovu fantaziju, kakva bijaše u Rabelaisa, fantaziju ćutljivu, koja se rado bavljaše tvarnim oblicima.

Poslije te gimnastičke orgije, gdjeno se čini, da je Rabelais ne bez pretjerivanja hotio tijelu dati neku naknadu za ascetizam srednjega vijeka, uzgoj duha opet dolazi do svojih prava, a Gargantua nastavlja svoj nauk. Kad bi se vraćali kući, „navadno bi prešli preko livada ili drugih mjesta, travom obraštenih. Tuda bi promatrali drveće i trave; prispodabljali bi ih s knjigama starinskih pisaca, koji o njima pisahu .... pa bi ih donijeli kući pune ruke“.

Ovdje vidimo nov dokaz, da je i Rabelais volio obuku, koju stvari daju same sobom. U njegovu sustavu reći bi da nema mnogo izravnih lekcija, pozitivne, didaktične obuke. Učitelj se zadovoljava time, da pomaže učeniku u istraživanju, da pobuđuje njegovo lično razmišljanje, da nadzire njegove samotne nanke, a napokon da ga privede na trag istine.

Mi se bližamo kraju njegova dana. Večera je duga i obilna. Rabelais hoće, da mladež jede, koliko je volja, a ne kao o objedu. No premda je večeri svrha, da obilato zadovolji želudac, ipak nije izgubljena za duh. Pri njoj se nastavljaju lekcije od objeda, zavrgne se razgovor o korisnim stvarima. Pošto bi zahvalili Bogu, zabavili bi se glazbom, igrali bi se na karte, na kocke, ili bi pohodili društva ljudi, koji se bave knjigom, ili koji su proputovali tuđe krajeve. Ništa se nije zaboravljalo, što je vrsno razvijati i obrazivati mladi um.

Dan se svršava, kao što se i započeo novom poukom u astronomiji, kojoj pribivaju na prostu zraku, pod vedrim nebom. Zatim bi, poput Pitagorejaca, u kratko ponovili sve ono, što bi vidjeli i naučili ob dan. Najzad, prije nego će na počinak, upravili bi Bogu posljednju molitvu, da mu se poklone, da učvrste svoju vjeru, da ga slave radi njegove neizmjerne dobrote, da mu zahvale na svem prošlom vremenu i da mu se preporuče za buduće.

Blago si ga djetetu, uzgojenu prama tim načelima. Takovu bi djetetu pobožnost bila izljev srca, a ne puko gibanje usana; njegove bi nauke u najvećem stupnju oživljavala i veselila i sama prisutnost stvari, koje proučava; u kratko njegova bi obuka bila slobodno i dobrovoljno širenje duha, koji sam sobom čezne za neprekidnim napretkom, a ne nagomilanje spoznaja u stezane i silovane moždane.

Mi smo vidjeli navadnu naučnu osnovu za Gargantuine dneve, no od vremena do vremena obični nauci prekidaju se drugim zanimanjem, drugim poslovima. Kad je vrijeme kišljivo, pa ako Gargantua ne može išetati u okolicu, tad ostane kod kuće, a da ne bude bez posla, poslije jutarnjega nauka zabavljao bi se vežući sijeno u bremena, pileći i cijepajući drva i mlateći snopove u suši. Rousseau će se sjetiti Rabelaisa, kad bude zahtijevao, da Emil nauči jedan ručni zanat, a Pestalozzi će se opet sjetiti Rousseaua osnivajući poljodjelske zavode.

Jesu li Gargantui, koji toliko toga znade, nepoznate umjetnosti? Nijesu: Rabelais mu naročito preporučuje glazbu, slikarstvo i kiparstvo.[1] Gargantua mora biti potpun čovjek. Tako n. pr. da bude u sve upućen, ide da sluša javna predavanja, deklamacije, obrambene besjede vještih odvjetnika i govore evangeličkih (t. j. reformovanih) propovjednika.

A još je znamenitije to, da Rabelais svoga učenika šalje da razgleda zlatarije, talionice, alkemijske kabinete i u opće sve radionice, gdje se je njegovao obrt toga doba. U savršenu uzgoju Rabelais shvaća, da treba dati mjesta i poznavanju mehaničkih umjetnosti, a već osjećamo, kako ovdje izbija klica obrtnomu uzgoju modernoga doba.

III.

Poslije ove dugačke analize lako je prosuditi pedagogijske pouke Rabelaisove u njihovoj ukupnosti. Što ih

[1] Rabelais mnogo drži do vještina, koje su nam za zabavu, naročito do mačovanja. Montaigne će tomu dodati ples, radi „vanjske pristojnosti". Luter preporučuje glazbu s još većom postojanošću nego Rabelais. On veljaše: „Poslije teoloških nauka valja da dođe nauk u glazbi, ... Učitelj mora da znade pjevati, jer ga bez toga i ne pogledam".

upravo karakteriše, to je zanosno proučavanje starine. Rabelais bolje i od kojeg tadašnjega pisca u svojoj ličnosti prikazuje duh „preporoda". S kojom li radošću pozdravlja tiskarstvo, pronađeno „božanskim nadahnućem, da na svjetlo izdade djela Grka i Latina!" Kako se živo ljuti na neprijatelje starinske knjige! „Kako je to, piše svomu prijatelju Tiraqueau-u, da usred svjetlosti, koja sja u našem vijeku, i kad se nekim osobitim dobročinstvom bogova preporađaju najkorisnije i najdragocjenije spoznaje, kako je to, da se još nađe ljudi, koji ne mogu ili ne će da skinu oči s one gotske magle, kojom bijasmo obaviti, mjesto da se dignu k sjajnoj svjetlosti sunca".[1]

Među starima, rek bi u ostalom, da je Rabelais volio Grke, a među Grcima Lucijana i Platona. Ta dva imena, jedno skeptičkoga rugaoca, a drugo zanosnoga idealiste, združena u Rabelaisovu divljenju, veoma dobro razjašnjuju dva lica, dva pogleda njegova genija.

Ljubeći, obožavajući neznabožačku književnost Rabelais se pokorava općemu pokretu svoga doba. No što je njemu vlastito, što sačinjava njegovu pravu izvornost u uzgojnoj umjetnosti, to je njegova žarka ljubav spram znanosti, a osobito spram prirodne znanosti. Čini se, da je Rabelais ljubio narav na dvojaki način: kako je ljube pjesnici i sanjari i kako je ljube učenjaci: kao oni, koji hoće da gledaju i da joj se dive u veličanstvenoj različitosti njezinih oblika, ter kao oni, koji hoće da je proniknu u tajnosti njezinih vječnih zakona. Time Rabelais čudnovato za sobom ostavlja i pretječe svoj vijek, gdjeno knjige krivo čine prizorima prirode. Time on pripravlja i naviješta Rousseaua. Imade li još koji drugi pisac u šes-

[1] Nisard, Histoire de la littérature française sv. I. str. 261.

naestom stoljeću, dapače hoće li biti koji u sedamnaestom, koji mladim učenicima preporučuje da čitaju Vergilijeve Georgike usred livada i šuma. Da se Gargantua odmori od tako teškog duševnoga napora, izabrao bi Ponokrat svakoga mjeseca po jedan jasan i vedar dan, te bi jutrom krenuli iz grada u okolicu. „Tu bi proveli cijeli dan .... valjajući se po lijepoj livadi .... sjećajući se mnogih lijepih stihova o poljodjelstvu od Vergilija, Hesioda.... No ne radi se samo o tom, da uživa prirodu, da osvježuje svoju fantaziju približujući se u prirodi, da poljepša i ojača svoj život u životu prirode: već valja (a to osobito) da je prouči i upozna.

„Što je do poznavanja prirodnina", veli Gargantua Pantagruelu, „hoću da se i na to dadeš sa svom radoznalošću tako, da nema mora, jezera, rijeke ni izvora, kojeg riba ne bi poznavao. Sve nebeske ptice, sve drveće, šikarje i grmlje u šumi, sve biljke zemaljske, sve kovine, sakrivene u dubokim bezdnima, kamenje svega istoka i juga: ništa ti nek ne bude nepoznato.... Jednom riječju, da mi budeš bezdno znanja".

Što manjka ovako shvaćenu uzgoju? On združuje znanosti i umjetnosti; on miješa igru s naukom; on uči uzgajnika, da se obavijesti o svakoj stvari u koliko mu služi; on hoće, da mladić u isto vrijeme i proučava ljudska djela i da se divi prirodi; on združuje, poput grčkoga uzgoja, tjelovježbu s glazbom; on daje čovjeku svijest o njegovoj snazi, no u isti čas ga ponizno prigiblje pred Bogom! Što manjka, ponavlja, uzgoju tako opsežnu, tako razvijenu? Hoće li tko prigovoriti, da Rabelais čeznući kako bi raširio granice duha, nije dovoljno nastojao, da prosvijetli, da obrazuje savijest i da je zanemario ćudoredni uzgoj?

Pročitajmo glasoviti list, što ga Gargantua piše Pantagruelu, pa ćemo možda priznati, da ni u tom pogledu Rabelaisu nema prigovora. Nemojmo uskratiti svoga udivljaja tomu krasnom listu, gdje se Rabelais izjednačuje s najvećim piscima, i gdje čovjeku predočuje tako uzvišen ideal. Možda odviše traži od ljudske naravi; možda od djeteta zahtijeva pretjerano pamćenje i znanje. On je savremenik onih ljudi, koji su s nekim nepokolebivim pouzdanjem htjeli raspravljati de omni re scibili. Može biti također i to, da u prekomjernoj reakciji proti srednjemu vijeku odviše pušta uzde disciplini. Srednji vijek bijaše zloupotrebio stegu; polag nekih njegovih riječi možemo zaključiti, da je Rabelais odviše nastojao, da je oslabi. On je posve ukida u svojoj umišljenoj Thelemskoj opatiji, koja nam se čini uzorom društva, kako ga je on zamislio i kojemu je geslom: „Radi što ti drago".

Što je do praktične strane njegove uzgojne osnove, valja da pokažemo nekoje točke, koje je zanemario. Ponajprije nam nije naznačio reda nauka, te nije razlučio više obuke od srednjoškolske, koje se u njegovoj osnovi miješaju. Napokon nije odredio dobi, u kojoj Gargantua i Pantagruel počinju svoje nauke itd.

No ove sjene, ove pogrješke iščezavaju pred velikim reformama, kojima Rabelais bijaše začetnikom. Školastika razvijaše samo jednu sposobnost: mudrovanje (rezonovanje). Njoj bijaše do toga, da od čovjeka učini makinu za silogizme i da tako rečem, za automatskoga dialektičara. No čovjek nije samo biće, koje mudruje, već je um, koji teži na spoznaje, on je srce, koje čezne za tim, da ljubi. Rabelais je to shvatio, on je htio uzgojiti cijela cijelcata čovjeka. Za to mu nije ponestajalo ni razumijevanja velikih pitanja, o kojima je raspravljao, ni svijesti o veličini nje-

gova prijedmeta. On se je s poštovanjem primio posla, da pretresa to plemenito pitanje o upravljanju ljudskih duša. I doista bi reći, da mu je mnogo bilo do toga, da ovdje zašuti svaku lakoumnu riječ, i da se okani raskalašenih sklonosti svoje mašte. Stranice, šta ih je napisao o uzgoju, usred šala i besramnosti knjige, nalik su na crkvicu, izgubljenu u darmaru zloglasnih ulica.

IV.

RABELAISOVE MISLI O UZGOJU.

I. Kako su Gargantuu rđavo uzgajali. *a*)

Iz I. knjige, 2. poglavlja.

Gargantuu su od treće do pete godine po zapovijedi oca mu u primjerenoj stezi uzgajali i obučavali, a on je provodio vrijeme kao i druga malena djeca toga kraja, naime pijući, jedući i spavajući; jedući, spavajući i pijući; spavajući, pijući i jedući.

Iz 13. poglavlja.

Kad se Grandgousier vraćao s pobjede nad Kanarcima, pohodi svoga sina Gargantuu, kojemu je bilo oko pet godina. Tuj se obraduje, kao što se takov otac i mogao obradovati ugledavši takovo dijete. Poljubivši ga i zagrlivši uze ga propitkivati o različnim djetinjim stvarima.

Iz 14. poglavlja.

Čuvši Grandgousier njegove odgovore bijaše ushićen, jer odatle spozna, da je u njegova sina Gargantue dubok um i divan razbor. Pak će njegovim uzgajateljicama: „Filip, kralj macedonski, spozna zdrav razum svojega sina po tom, što je vješto postupao s konjem. Taj konj bijaše naime tako strašan i i bijesan, da se nije nitko usudio, da ga zajaše, jer bi svakoga jahača bacio na tle. Jednomu bi skrhao vrat, drugomu noge, trećemu lubanju, četvrtomu

čeljusti. Kad je to Aleksandar gledao u hipodromu (to je mjesto, gdje jašu i igraju konje), opazi, da konj bjesni radi toga, što se plaši svoje sjene. S toga uzjaše na nj, potjera ga spram sunca, tako da je sjena padala straga, i na taj ga način upokori. Iz toga razabra njegov otac božanski razum, koji bijaše u njemu, te ga predade Aristotelu, vrlo dobru učitelju, kojega su tada štovali svi grčki filozofi. No ja vam velim, da sam spoznao iz samog ovoga razgovora, što sam ga sada u vašoj nazočnosti imao sa svojim sinom, da je u njegovu razboru nešto božansko: toliko mu je um oštar, pronicav, dubok i vedar. A dovinut će se najvišega stupnja mudrosti, bude li valjano obučavan. Zato hoću da ga predam kojemu učenu čovjeku, da ga prama njegovoj sposobnosti obučava. Pri tom ne ću da ma u čem štedim".

I zbilja uputiše ga na velikog sofističkoga doktora, koji se zvao meštar Thubal Holoferne. *b*) Ovaj ga učaše tako valjano abecedu, da ju je znao na pamet govoriti također i straga. Na to potroši pet godina i tri mjeseca. Tada je s njim čitao Donata,[1] Faceta,[2] Theodoleta i Alana

[1] Aelius Donatus. Gramatičar 4. stoljeća (oko 354. god. po Is.) i učitelj sv. Jeronima. Živio je u Rimu. Napisao je gramatiku, koja se u Rabelaisovo doba najviše upotrebljavala: Aelii Donati de octo partibus orationis libellus. Mainz, Joh. Fust. 1450 in 4°. Tiskana je više puta. Osim toga napisa: De barbarismo et soloecismo, i komentare k Terenciju.

[2] Facetus, Theodoletus i Alanus in parabolis. Ovi traktati sačinjavaju jedan dio spisa Auctores octo morales, koji su u latinskim stihovima izašli s isto tako latinskim tumačem kod Ivana Fabria, 1490., 1536. i 1540. u 8°. Knjigu Facetus napisa Reinerius Alemanni † 1212., ili polag drugih, Ivan de Garlandia, engleski mnogoznalac jedanaestoga stoljeća. — Pod natpisom Theodoletus valja po kazivanju Le Duchata razumjeti spis u 345 leoninskih stihova. To su bljutavi latinski heksametri i pentametri, u kojima se sriču sredine i krajevi. Takove je stihove upotrebljavao

in parabolis, a na to opet potroši trinaest godina, šest mjeseci i dva tjedna. *c*)

No zapamtite, da ga je u isto doba učio i gotski pisati, jer je morao pisati sam sve knjige. Tada ne bijaše naime tiskarstvo još u porabi.

Za tim je učitelj s njim čitao De modis significandi[1] s komentarima od Hurtebisa[2], Fasquina, Tropideuxa, Gualehaulta, Jehana le Veau, Billonija, Breliganda *d*) i druge. U tom probavi preko osamnaest godina i jedanaest mjeseci, te je to tako naučio, da je na ispitu znao na izust kazivati pače i straga. I dokazivaše svojoj materi na prste, da de modis significandi non erat scientia.

Po tom je s njim čitao Computus[3] od Aniana.

papa Leo II. (680.), ili neki kanonik benediktinskog reda Leo ili Leonius (1100), a odatle im ime „leoninskih stihova". Natpis im je ovaj: Ecloga Theoduli cum notabili commento; Coloniae, Henr. Quentell, 1494., u 4°. Tuj istina i mudrost pribavljaju pobjedu staromu i novomu zavjetu proti laži, kao braniteljici neznabožačkih basana. Nešto vrednije nego li Facet i Theodolet jesu parabole Allanove (Allanus ab Insulis ili iz Ryssela), koji se rodio g. 1114., a pisao za Henrika II., kralja engleskoga. Umrije g. 1203. Njegove parabole izađoše više puta protumačene, a g. 1492. prevedene na francuski i na njemački. Jošte g. 1663. komentova ih Andrija Senftleben iz Vratislave.

[1] Barbarsku knjigu De modis significandi napisa Iv. de Garlandia. I Erazmo (De colloquiorum utilitate) govori o njoj s preziranjem. Regis II. str. 71. Ova je, veli Barré, izdavač Rabelaisove knjige, str. 30. tako bljutava, da bi se iz čitanja samoga djela moglo ovo zaključiti: Nema razloga, da se čovjek tom stvari bavi.

[2] Hurtebise-Brelingandus. Onih je sedam imena pisac izmislio, te ih je pridao smiješnim pedantima, kao što je velika većina komentatora srednjega vijeka. Barré, str. 30.

[3] Liber Aniani, qui computus nuncupaur cum commento, prevedena na francuski s natpisom: Compost eccle-

*

S time izgubi šesnaest godina i dva mjeseca, a tad mu učitelj Thubal Holoferne umrije god. 1420.

Poslije ovoga dobije nekog drugog staroga kašljavca, meštra Jobelina Bridéa,[1] koji je s njim čitao Hugutija;[2] Hebrardi Graecismum;[3] Doctrinale;[4]

---

siastique, Compost des bergers. To bijaša astronomska priručna knjižica za laike za izračunavanje (Computatio) sunčanog i mjesečnoga tečaja, zlatnog broja itd. Paris, Alain Lotrian, 1493. — Lyon, Cl. Nourrit 1504., 4°. — Le Duchat, poznati izdavač Rabelaisova djela, misli, da ovdje pod Computus valja razumijevati gramatiku „Composita verborum", koju Halenmusius u spisu Epistolae obscurorum virorum isto tako pripisuje Ivanu de Garlandia.

[1] Jobelin Bridé, sad Jobard, lakovjerni bedak. Rathery str. 139.

[2] Hugutio ili Ugucio, rodom iz Pize, biskup ferarski (1220); knjiga, na koju ovdje Rabelais misli, zove se Liber derivationum; sadržaje traktat o gramatici i rječnik, izvađen iz knjige Papiae Glosarium, koji je popunio mnoštvom, ponajviše nespretnih etimologija, koje su ipak vjerno prepisali Jakobinac Balbi u svome Catholiconu i Reuchlin u spisu Breviloquus.

[3] Hébrard ili Everardus iz Bethune napisa ovu knjigu g. 1212., te joj dade natpis Graecismus, jer sadržaje u stihovima tumač grčkih rečenica ili takovih, koje potječu iz grčkoga jezika. Ponovno ju je tiskao s komentarom Vincent Guillet ili Guillot. Lyon, Jean Dupré i Angoulème 1493. U školi u Deventeru čitala se ta knjiga još g. 1476., a Erazmo je tuj svršio jedan dio svojih nauka.

[4] Doctrinale. To su latinska počela u leoninskim stihovima, po prilici od god. 1242. Taj je spis bio kao gramatika, raširen po svjema evropskim školama od početka trinaestoga stoljeća sve do početka šesnaestoga stoljeća. Napisa ga: Aleksandar de Ville-Dieu, franjevački redovnik u Dolu u Bretanji (1240.). Kolin, kod baštinika Heinriha Quentela, 1506. — Wattenbach (Vjesnik za proučavanje njemačke davnine br. 6. 1875.) veli: Doctrinale, od Aleks. de Villa dei, napisana god. 1209., bude naskoro najviše rasprostranjena knjiga, koju su upornim učenicima bez milosrđa utuvljivali batinom.

Partesi[1] Quid est; Supplementum;[2] Marmotret;[3] De moribus in mensa servandis;[4] Seneca, De quatuor Virtutibus cardinalibus;[5] Passavan-

---

[1] Partes (t. j. orationis) i Quid est su valjda slični, sada izgubljeni školski kompendiji; ovaj posljednji sastavljen u pitanjima i odgovorima.

[2] To je Supplementum Chronicorum Augustinca Jakoba Filipa iz Bergama (1380.).

[3] Mormotret. Rabelais ovdje porugljivo nagrđuje natpis knjige: Mammetractus sive expositio in singulis libris Bibliae, authore Marchesino. Mainz, Schöffer, 1470. i Metis 1511., 4°. To bijaše neka vrsta uvoda za čitanje biblije i časoslova za mlade fratre laike. Pisac Marchesino, Franjevac iz Reggia živio je od prilike oko god. 1300.

[4] Sulpitii Verulani de moribus in mensa servandis. To su pravila u stihovima kako se dječacima valja vladati kod stola. Knjiga se počinje ovako:

Quos decet in mensa mores servare docemus,
Virtuti ut studeas litterulisque simul —

a u njoj čitamo ova pravila:

Regimen mensae honorabile.

Nemo cibum capiat donec benedicite fiat. Priventur mensa qui spernent haec documenta.

Dum manduca- { Vultus hilares habea / Sol cultello capia / Quid sit edendum ne peta / Membra recta sedea / Mappam mundam tenea / Modicum sed crebro biba } tis

Knjiga se nalazi u izdanju Auctores octo morales od g. 1540. Pisac, Sulpicije iz Verolija, humanista, življaše koncem petnaestoga stoljeća.

[5] Pseudo-Seneca de quatuor virtutibus cardinalibus bezimeni je prozaički traktat biskupa Martina de Braga (572.) i Mardoneda († 583.).

tus cum commento[1] i Dormi secure,[2] za blagdane, i nekoje druge spise te vrste, kojima ne posta ni malo mudriji, nego li bijaše prije toga.

Iz 15. poglavlja.

Pri svem tome opazi njegov otac, *e*) da je u istinu vrlo marljivo učio i da je svoje vrijeme dobro upotrebljavao, no opazi i to, da se nije ni malo okoristio. A što je još gore, tim naukom postade glup, benav, pospan i lud. Kad se radi toga potužio Don Filipu des Marais, potkralju zemlje Papeligosa,[3] ovaj mu dokaza, kako bi bolje bilo, da ništa ne uči, nego da uči takove knjige pod takovim učiteljima. Njihovo znanje da nije drugo, nego glupost, a njihova mudrost samo prazna slama, kojom da

[1] Passavantus cum commento. Florentinski Dominikovac Jakob Passavanti, koji je umr'o g. 1357., izvrgao se smijehu latinskim bilješkama, kojima je opremio komentare drugih Dominikovaca k djelu Augustinus de civitate dei. To bijahu Toma Valois i Nikola Trivet. S toga misli Le Duchat, da je Rabelais hotice napisao Passavantus (pas savant = ne mudar) mjesto Passavantius. Cum commento (služi u opće kao poslovica mjesto: sa svom prtljagom) proteže se najviše na ova komentovanja. Regis II., str. 74.

[2] Dormi secure bijaše zbirka propovijedi za svećenike. Napisao ih Matija Hus, njemački Franjevac. Prvo izdanje: Richardi Maidstoni sermones Dormi secure etc. in fol. (po svoj prilici 1480.); zatim u Nürnbergu kod Kobergera, 1486.; u Parizu kod Jeana Petita, 1503.

Kako su tadašnje školske knjige bile neshodne i kakov bijaše sud u učitelja, koji su ih birali, sve je to dovoljno karakterisano ovim natpisom. Sr. Regis, sv. II., str. 69.—74. i Oeuvres de Rabelais od Louisa Barré, str. 29.—30,; Rathery I., str. 137.—140.

[3] Papeligosse je izmišljena zemlja, u kojoj stanovnici žive u potpunoj slobodi, koja je tolika, da čak i samoga papu smiju bez kazni vrijeđati.

dobri i plemeniti duhovi zakržljaju, a svaki mladenački cvijet uvene. „A za dokaz, da je tako“, reče, „uzmite kojega mladića našega vremena, koji je učio samo dvije godine, pa ako u njega nema boljega suda, boljega dara za govor i razgovor, boljega ponašanja i pristojnosti u društvu, smatrajte me brbljavim laskavcem“.

To se Grandgousieru veoma svidje, te naloži, da tako učine.

Kod večere dovede rečeni des Marais jednog svojega paža, po imenu Eudemona, koji bijaše tako lijepo počešljan i nakićen, tako lijepo odjeven, tako čisto isprašen i tako pristojan u svom držanju, da je većma naličio na anđelića, nego na čovječje biće. Na to će Grandgousieru reći:

„Vidite li ovo dijete? Još mu nije dvanaest godina; vidjet ćemo, ako vam je s voljom, koja je razlika među znanjem vaših ljudi sanjara iz starijih vremena i među mladićima sadašnjega doba“.

Pokus se Grandgousieru svidje, te naloži dječaku, da govori. *f*) Pošto je Eudemon umolio svoga gospodara, potkralja, da mu to dopusti, dođe preda nj u mladenačkoj čednosti, s kapom u ruci, otvorena lica, rumenih usta, čvrsta oka svrnuv pogled na Gargantuu, te ga poče hvaliti i slaviti: prvo, zbog njegove kreposti i dobrih navika; drugo, zbog njegova znanja; treće, zbog njegove plemenitosti; četvrto, zbog njegove tjelesne ljepote; a peto, opomene ga blagim riječima, da poštuje svoga oca sa svom pažnjom, jer da on pokazuje veliku skrb za njegovu obuku. Napokon ga umoli, da ga primi kao najneznatnijega među svojim slugama. Jer druge milosti da za sada ne moli od Boga, već da bi sretan bio, kad bi na koji mu drago način mogao učiniti njemu ugodnu uslugu.

To on izusti s tako pristalim kretnjama, s tako jasnim izgovorom, s tako rječitim glasom i s tako kićenim jezikom i dobrom latinštinom, da bi ga čovjek prije bio smatrao kakovim Grahom, Ciceronom ili Emilijem prošlosti, nego li dječakom ovoga stoljeća. Gargantua se usuprot vladaše tako, da je stao plakati kao krava; lice sakrivaše svojom kapom, a iz njega nijesu mogli izvabiti ni cigle riječce.

To razljuti njegova oca tako, da je hotio ubiti meštra Jobelina. No spomenuti ga de Marais odvrati od toga lijepim riječima tako, da se je njegov gnjev ponešto utaložio. Za tim naloži, da mu isplate plaću i da ga otpuste. Kad je majstor Jobelin izašao iz kuće, Grandgousier se posavjetuje s potkraljem, koga bi svomu sinu dao za učitelja, a ovaj ga nagovori, da tu službu povjeri Ponokratu,[1] Eudemonovu uzgajatelju, pa da svi zajedno pođu u Pariz, da vide, kako se francuski dječaci u to doba uče. *g*)

Iz 21. poglavlja.

Kada učitelj i njegov uzgajanik stigoše u glavni grad Francuske, htjede Gargantua učiti s najboljom voljom prema Ponokratovim propisima. No Ponokrat odredi, da s prvine žive polag svoje stare navike, ne bi li razabrao, kojim su načinom njegovi stari učitelji tako dugo postupali, da je ostao tako benast i glup, i tolika neznalica. On dakle razredi svoje vrijeme tako, da se budio obično među osmom i devetom urom, ma bio dan ili ne bio. Tako su s njim postupali njegovi sofistički učitelji navodeći pri tom onu Davidovu: „Vanum est vobis ante lucem surgere“.[2] Za tim bi se još nekoliko vremena

[1] Ponokrat je čovjek, koji se, kako njegovo grčko ime pokazuje, trudi, napinje, teška djela pothvaća, te im odolijeva.

[2] Zalud vam je ustajat se prije zore.

protezao, valjao i koprcao po postelji, da razveseli svoje životne duhove, a tada bi se odjenuo prema godišnjoj dobi. Zatim bi se počešljao švapskim češljem, to jest četirma prstima i palcem. Njegovi bi naime učitelji govorili, da onaj, koji se inače češlja, pere i čisti, samo vrijeme gubi na ovom svijetu. Za tim bi veoma obilno doručkovao. Ponokrat mu doduše dokazivaše, da ne bi smio jesti odmah, kako ustane s postelje, prije nego obavi po koju tjelesnu vježbu. „Što?“ reče Gargantua, „zar se nijesam dovoljno time vježbao, što sam se prije nego li se digoh, šest, sedam puta okrenuo u postelji? Nije li to dosta? Moji me prvi učitelji na to naučiše; jer mi rekoše, da zajutrak donaša dobru pamet: oni su pri tom prvi pili. Meni je posve dobro, a o podne jedem zato još bolje. A meštar Thubal Holoferne, (koji bijaše prvi među pariskim licencijatima) često mi reče, da čovjeku nije korist u tom, da brzo trči, već u tom, da za vremena od kuće pođe“.

Kad bi dobro doručkovao, pošao bi u crkvu, a za njim bi u velikoj košari donijeli omašan brevir u koricama. Tu bi slušao 25—30 misa. Među tim bi došao onaj, koji je s njime molio hore, a s ovim bi svoje molitve izmolio tako čudno, da nije ni zrnce na zemlju palo. *h*) Idući za tim samostanskim galerijama i vrtovima izmolio bi još više od 16 očenaša. Za tim bi pô ure učio piljeći u knjigu, no njegov duh bijaše, kako jedan komičar[1] veli, u kuhinji. Kod objeda, koji bi doskora za tim slijedio, najeo bi se do grla jela, što ih pružaše doba godine; prestao bi, kad bi mu pucao trbuh. Pio je bez mjere i cilja.

Iz 22. poglavlja.

Poslije objeda bi tromo odbrundao molitvu, oprao bi ruke svježim vinom, pa bi veselo čavrljao sa svojim lju-

[1] Terencije u svojoj komediji Eunuchus: Jamdudum animus est in patinis.

dima. Tada bi stol prostrli zelenim sagom, donijeli bi silesiju karata, kocaka i pločica, da se igra. *i*) Kad bi se naigrao i time vrijeme probavio, valjalo je malko piti..... Tada bi legao na klupu ili na dasku, te bi neprekidno spavao 2—3 sata. Kada bi se opet probudio, potresao bi malko ušesima. Među tim bi mu donijeli svježa vina, pa udri piti još bolje nego prije. Ponokrat bi mu prigovarao, da je to rđav način življenja piti poslije spavanja. Ali Gargantua mu odgovori, da je to pravi život otaca....

Tada bi počeo nešto malo učiti, izmolivši prije nekoliko očenaša. Izjahao bi na kakvoj staroj mazgi, a kada bi došao kući, skočio bi u kuhinju, da vidi, kakva se pečenka vrti na ražnju. Za tim bi vrlo dobro večerao, rado bi pozvao i nekolika pilaca iz susjedstva, za kojima nije zaostajao, te bi s njima čavrljao o starim i novim stvarima. — Za tim bi se još malko poigrao, a tada bi zaspao i potegnuo sve do osam sati u jutru.

II. Uzgojna i naučna osnova za Gargantuu. *j*)

Poglavlje 23.

Ponokrat obučava Gargantuu takovom stegom, da ne gubi ni jednog sata kroz dan.

Kada je Ponokrat vidio, da je Gargantuin način života rđav, pregnu da će ga obučavati drukčije. No za prve se dneve jošte strpi razmislivši, da priroda ne može podnašati naglih promjena bez velika nasilja. No da svoje djelo bolje započne, zamoli učena liječnika svojega vremena po imenu meštra Teodora,[1] neka bi o tome mislio, da li bi

[1] Povjest književnosti pozna jednoga Teodora Pedagoga kao uzgajatelja cesara Konstantina Porfirogenete, — pa je možda ovaj Rabelaisu pao na um. Regis. — Glasoviti Le Motteux, koji je Rabe-

bilo moguće Gargantuu dovesti na bolji put. Ovaj ga po propisu očisti anticirskom kihavkom,[1] te mu tom ljekarijom izliječi moždane od hira i zlih navika. Taj je Ponokratov lijek imao tu moć, da je njegov učenik zaboravio sve, što je naučio kod svojih starih učitelja. Tako bješe i Timotej[2] učinio sa svojim učenicima, koje su obučavali drugi glazbenici. *k*) Da mu to pođe bolje za rukom, uvede ga u društva učenih ljudi, kojih tuj bijaše. Njihovim primjerom rastijaše u njemu volja i želja da drukčije uči i da se većma istakne. *l*)

Time ga tako dovede na pravi put nauka, da nije gubio ni jednoga sata, već je sve svoje vrijeme probavljao u čitanju i poštenoj nauci. Odsele se Gargantua ustajao oko četiri sata u jutru. Dok bi ga trli, pročitali bi mu glasno i jasno po koju stranicu iz božanskoga pisma, a to bijaše povjereno mladomu pažu, rodom iz Basche, po imenu Anagnostu.[3] Već prama govoru i sadržaju toga či-

laisa preveo na engleski, misli, da je Rabelais ovo ime (koje u grčkom znači „dar božji") odabrao s toga, da natukne, kako je to bila milost, dar božji, što je Gargantua napokon došao u ruke boljemu uzgajatelju.

[1] Kihavka (Elleborum) antícyrska; (Anticyra je otok u egejskom moru, gdje je obilno rasla). To je poznati specificum (lijek za stanovitu bolest) starih Grka, poput duhana za nos. Mislili su, da njime olakšavaju moždane, pa da tako bivaju okretniji za mišljenje. Vele n. pr., da je kihavku upotrebljavao Karnead, kad je pisao proti Zenonu.

[2] Timotej Miletski, frulaš Aleksandra Velikoga. Oni učenici, koji su htjeli, da ih on uči, što je pravo i da ih ujedno odučava od onoga, što su ih prvašnji učitelji krivo naučili, morali bi mu plaćati dvostruku naukovinu.

[3] Rob, koji taj posao obavljaše u Grka, zvao se Ἀναγνώστης (Johanneau, glasoviti izdavač Rabelaisovih djela misli, da se ovdje radi o Petru Duchâtelu ili Castellanu, štiocu Franje I.). — Baché, krunski feud u Anjou-u, na međi Touraine i Poitou-a, nedaleko od Chinona, Rabelaisova zavičaja.

tanja više bi puta hvalio i slavio dobroga Boga, te se skrušeno pomolio Gospodu, čije je veličanstvo i divne odluke ta knjiga opisivala. Tad bi pošao u skrovito mjesto, da obavi naravsku potrebu. Onda bi mu učitelj ponovio, što bijahu pročitali, te bi mu tumačio tamnija i teža mjesta. Kad bi se povratili, promatrali bi nebo, da li je onakovo, kakvo bijaše pređašnje večeri i u kakav su znak toga dana stupili sunce i mjesec. Kad bi to obavili, obukao bi se, počešljao, frizovao, nakitio, parfumovao. Dotle bi mu ponavljalo lekciju jučerašnjeg dana. On je te lekcije znao čak na izust, te bi im dodavao praktične primjere iz običnoga života, a to bi gdjekada trajalo dva do tri sata, no obično bi prestali, kad bi bio sasvim odjeven. Za tim bi s njim učitelj čitao puna tri sata. Po tom bi izašli iz kuće uvijek se razgovarajući o sadržaju štiva, pošli bi igrati se na braku,[1] ili na livade, igrali bi se kruglje, lopte, lopte u trokutu,[2] te bi sada lijepo vježbali tijelo upravo onako, kako su prije vježbali duh. Sva se njihova igra izvodila u slobodi, jer bi partiju svršavali, kad im je bilo drago, a prestali bi igrati se, kad bi im se tijelo uznojilo, ili kad bi se inače umorili. Tada bi ih sasvim osušili i otrli, promijenili bi košulje te, te bi polagano otšetali, da vide, je li objed gotov. Tuj čekajući izgovorili bi jasno i rječito nekoliko mudrih izreka, što su ih upamtili iz lekcija. Dotle bi došao gospodin glad, te bi sjeli za stol, da se okoriste dobrom prilikom. Kad bi počeli jesti, pročitali bi bud koju pristojniju pripovijest o starim junaštvima, dok on ne bi gucnuo vina. Tada bi, ako mu je

[1] Bracque. Chien Braque, pas sljednik, vižla. Ovako se zvala tada poznata igra loptom u pariskom predgrađu Saint-Marceau; jer joj cimerom bijaše takov pas.

[2] Jeu de balle à trois, igra loptom, u kojoj se igrači postavljaju u trokut.

bilo po volji, i nadalje čitali, ili bi okrenuli u veseo razgovor, pa bi govorili ponajviše o jakosti, svojstvu, snazi i naravi svega onoga, što bi im donijeli na stol: o kruhu, vinu, vodi, soli, mesu, robi, voću, bilju, korijenju i o njihovom prigotavljanju. *m*)

Na taj način nauči u kratko vrijeme mjesta, koja o tom govore u spisima Plinija, Ateneja, Dioskorida, Julija Polluxa, Galena, Porphirija,[1] Oppiana,[2] Polybija, Aristotela, Heliodora,[3] Aeliana i mnogih drugih. Kad bi se o tom porazgovorili, često bi, da se o istini uvjere, spomenute knjige dali donijeti na stol. Time bi im se pročitana mjesta tako čvrsto i potpuno usjekla u pamet, da u to doba ne bijaše liječnika, koji bi i polovicu toga znao kao on. *n*) Po tom bi se razgovarali o lekcijama, koje su u jutru pročitali, te bi objed svršili slatkišem. Tada bi očistili zube mastiksovim čačkalom, oprali ruke i oči bistrom i svježom vodom, pa bi Bogu zahvalili po kojom krasnom pjesmom, koja bi slavila božansku dobrostivost i blagost. Kad bi to obavili, donijeli bi im karte, ne da se igraju, već da iz njih nauče tisuću malenih uljudnosti i novih izuma, koji su se odnosili na aritmetiku. Na taj mu način omili ta brojčana nauka, te je njome svaki dan poslije objeda i večere isto tako ugodno probavljao vrijeme, kao prije kockama i kartama, i tako je naučio teo-

[1] Porphirius, Platoničar trećega stoljeća. Čini se, da je Rabelais ovdje imao na umu njegovu knjigu: „Kako valja da se uzteženo od mesa“.

[2] Oppianus, cilicijski pjesnik drugoga stoljeća, pisao je pjesme o lovu i ribarenju.

[3] Heliodorus, biskup u Trici u Tesaliji u četvrtom stoljeću. Napisao je grčki ljubovni roman Theagene i Chariklea, ili Aethiopica. Prvo izdanje toga romana izašlo je u Baselu god. 1534.

rijski i praktično toliko računa, da je Englez Tunstal,[1] koji je o tom obilno pisao, morao priznati, da prama njemu ne zna iz računstva ni toliko, koliko iz visokonjemačkoga jezika.[2]

Pa ne bijaše on samo tomu vješt, već i drugim matematičkim granama: geometriji, astronomiji i muzici. Jer dok bi čekali, da im se jela u želucu raspadnu i da ih probave, pravili bi sijaset malenih ljepušnih geometrijskih sprava i oblika, a isto bi tako primjenjivali astronomijske zakone. Poslije toga bi se razveselili glazbenim pjevanjem u četiri grla, ili bi o kakovoj temi pjevali tako glasno sve dotle, dok im ne bi ponestalo glasa. Što je do glazbala učio je: lutnju, spinetu, harfu, njemačku frulu s devet lukanja, violu i bas-trublju. *o*)

Pošto bi taj sat tako upotrebio, pošto bi mu se hrana probavila i pošto bi obavio naravsku potrebu, bavio bi se opet tri sata i više svojim glavnim naukom, koje da ponavlja jutarnju lekciju i da začetu knjigu pročita, koje da starinska i rimska pismena piše, crta i pravi. Kad bi to obavio, otišli bi iz kuće s mladim plemićem iz Tourene, koji se zvaše Gymnast. To bijaše njegov nosilac oružja, koji ga je obučavao u svjema viteškim vještinama. Kad bi se preobukli, zajahao bi jednoga konja za trku, jednoga prostijega konja, jednoga pastuha, jednoga berberca, lakoga konja, pa bi sto puta obišao trkalište, silio bi ga, da se u zraku prebacuje, da skače preko jama, ograda, da na kratko u kolu kaše lijevo i desno. Tuj ne bi pre-

[1] Tunstal ili Tonstal, rodio se god. 1476., biskup durhamski i kancelar nadbiskupa kanterburskog, tajnik kralja Henrika VIII., matematičar i filozof. Napisao je knjigu: De arte supputandi libri quatuor. London 1522. i Pariz 1529. Na ovaj se spis ovdje Rabelais poziv lje.

[2] Ovo je poslovica u Francuskoj, kao što mi kažemo: „To mi je kineski".

lomio ni jednoga koplja. Najveća je naime glupost na svijetu, kada tko reče: „Deset sam kopalja slomio u obdulji ili u bitci". Ta to bi mogao i tesar učiniti; no dika je i slava, jednim kopljem pogubiti deset neprijatelja. On bi dakle svojim jakim kopljem razorio vrata, probio oklop, oborio stablo, nabo kolobar, odnio sedlo za oružje, oklop, rukavicu. Sve je to činio oboružan od glave do pete. Pa i drugim jahaćim umjetnostima nitko ne bijaše vještiji od njega, a ferarski jahač[1] bijaše sprama njega puki majmun, osobito bijaše dobro uvježban u tom, da je brzo s jednoga konja skakao na drugoga, a da se nije doticao tla (a ti se konji zvahu desultorii);[2] s kopljem u šaci vinuo bi se bez stremenke na konja, te bi bez uzde upravljao konjem po volji. Takove bo vještine koriste za vojničku stegu.

Lovio je jelene, srne, medjede, košute, veprove, zečeve, jarebice, tetrijebe, droplje. Igrao bi se velike lopte, koju je znao u zrak baciti nogom kao i rukom.

Rvao se, trčao, skakao, ali ne zalijećući se trim koracima, ne na jednoj nozi, ne njemačkim skokom,[3] „jer takovi skokovi", veljaše Ponokrat, „posve su beskorisni u ratu", već je jednim zamahom preskočio jamu, preletio živicu, popeo bi se na zid, a ispenjao bi se do prozora u visini od jednog koplja.

[1] Le voltigeur de Ferrare, možda neki talijanski vještak-jašilac, koji se pokazivao na dvoru Franje I., ili kojega je Rabelais vidio, kad je putovao Italijom.

[2] Takove konje, dresovane za skakanje i preskakivanje (equi desultorii) spominje Suetonij, a skakaoce (desultores) Livij. U tom bijahu osobito uvježbani Numidani i stari Grci.

[3] Njemački skok. Poslovica: Saut d' Allemand, t. j. skakanje s postelje k stolu, kako to Panurg znade (Gargantua i Pantagruel II., 9.). Panurg spavaše sve do objeda, tako da je s postelje ravno odskakao k stolu.

Plivao bi u pučini, napravce nauznak, po boku, cijelim tijelom, samim nogama, s jednom rukom u zraku, a u njoj držaše knjigu. Tako bi preplivao cijelu rijeku Seinu, a da ne bi okvasio knjige potežući za sobom svoju kabanicu zubima, kako je činio Julije Cezar.[1] Tada bi se s velikom snagom jednom rukom vinuo na čamac, bacio bi se s nova u vodu naglavce, izmjerio bi dno, razgledao hridine, zaronio u bezdna i vrtloge. Tada bi okrenuo čamac, pa bi ga naravnao, vozio bi se brzo, polagano, uz vodu, niz vodu, zadržao bi ga u punom skoku, vodio bi ga jednom rukom, a drugom je mahao snažnim veslom, razastr'o bi jadro, popeo bi se užetima na jarbol, trčao bi po križevima, naravnao bi sjevernicu i pripravio kormilo.

Kad bi izašao iz vode, trčao bi snažno uzbrdice, a istim skokom natrag nizbrdice, na drveće se uspinjao poput mačke, skakao poput vjeverice s jednoga drveta na drugo, lomio bi velike grane kao nekoć Milon.[2] Tada bi se s dva obnađena bodeža i dvije prokušane bode popeo na sljeme kuće kao štakor, pa opet natrag namjestivši udove tako spretno, da mu nikoji pad ne bio naškodio.

Da vježba prsa i pluća, vikao bi što bi više mogao. Stentor u trojskom ratu zaista nije imao takova glasa.

[1] Plutarh pripovijeda o Juliju Cezaru (u njegovu životopisu), da je u bici kod otoka Phara u velikoj stisci skočio s bedema u čamac, da svojima pomogne. No pošto su Egipćani sa sviju strana navaljivali na nj, baci se u more, te se spase plivanjem. Tom prilikom da nije izgubio spisa, što ih je sa sobom nosio; jer ih je jednom rukom držao nad vodom, dok je drugom veslao.

[2] Milon (atleta iz Krotona u doljnoj Italiji) u olimpijskim igrama usmrti šakom bika, tada ga je na leđima nosio jedan stadij (125 koraka), te ga još toga dana izjede. U svojoj starosti htjede svoju jakost prokušati na nekom stablu, rascijepa ga po sredini, no ostade rukama prikvačen i tuj umrije.

Za jačanje mišica sališe mu dva velika olovna utega. On bi ih dizao s tla, u svakoj ruci po jedan, dizao bi ih preko glave u visinu, pa bi ih i ne ganuvši se, tako držao tri četiri sata i više. To bijaše nedostižna jakost.

Kad bi tako probavio vrijeme, kad bi se otr'o, očistio, preobukao, povratili bi se posve polagano kući, te bi obično prešli preko livada ili drugim mjestima travom obraštenima. Tuda bi promatrali drveće i trave, uspoređivali bi ih s knjigama starinskih pisaca, koji o njima pisahu, kao Teofrast, Dioskorid, Marin,[1] Plinije, Nikander,[2] Galen, Macer,[3] te bi ih donijeli kući pune ruke, gdje je valjalo da ih čuva mladi paž, po imenu Rhizotom,[4] a tako i motike, trnokope, kuke, lopate i druge sprave za botanizovanje. Čim bi došli kući, dok bi im večeru pripravilo, ponavljali bi po koju stranicu onoga, što bijahu pročitali, a zatim bi sjeli za stol. Ovdje nam je zabilježiti, da je njegov objed bio trijezan i umjeren, jer je jeo samo toliko, da je zadovoljio želudac, no večera mu bijaše obilna i bogata, jer je tada toliko jeo, koliko mu trebaše, da se uzdrži i prehrani. A to i jest pravi način života propisan umjetnošću valjanog i sigurnoga liječništva, ma koliko nas od njega odvraćala hrpa glupih liječnika, uzgojenih u radionici arapskih sofistâ.[5] Za blagovanja se nastavljalo čitanje, koje se

[1] Marinus, filozof petoga stoljeća.

[2] Nikander iz Kolophona, Cic. Or. I. 16., grčki liječnik, gramatičar i pjesnik oko 160. god. pr. Is., pisao je i o poljodjelstvu. Od njegovih spisa preostadoše nam još Theriaca i Alexipharmaca.

[3] Macer, Aem. iz Verone, lat. pjesnik, savremenik Vergilijev. No spis, na koji Rabelais ovdje misli, De virtutibus herbarum, podmetnut je Maceru, a izdao ga Rob. Stephanus.

[4] Rhizotomus (koji reže korijenje od — ῥίζα i τέμνω).

[5] To je po mnijenju Le Duchatovu Arapin Avicenna i njegova sekta. On bijaše protivnik Galenu i njegovoj školi, koja je silno preporučivala stari običaj, da u podne valja malo jesti, a u večer blagovati glavni obrok.

za objeda počimalo, dok im se sviđalo, a ostalo se vrijeme probavljalo učenim i korisnim razgovorom. Za tim bi, pomolivši se Bogu, opet stali pjevati i svirati u skladna glazbala, ili bi se zabavili igrajući se kartama, kockama i čašama. Tuj bi ostali u veliku veselju i zabavi sve, dok ne bi išli spavati. *p*) Katkada bi pohodili društva ljudi učenih i takovih, koji su putovali tuđim krajevima.

U gluho doba noći, prije nego li će na počinak, uzašli bi na ono mjesto svoje kuće, otkale bijaše vidik najprostraniji, da motre lice neba. Tuj bi razmatrali repatice, ako je koja bila, figure, slike, položaje, opozicije i konjunkcije zviježđâ.

Tada bi sa svojim učiteljem u kratko ponavljao prema načinu Pitagorovaca sve, što je toga dana čitao, vidio, doznao i čuo.

Također bi se pomolili Bogu Stvoritelju jačajući svoju vjeru u nj i veličajući njegovu beskrajnu dobrotu. Zahvalivši mu se za prošlost, preporučili bi se njegovoj božanskoj milosti također i za budućnost. Kad bi to obavili, pošli bi spavati.

III. Kako je Gargantua provodio vrijeme u kišljivim dnevima.

Iz poglavlja 25.

Kad bi se dogodilo, da je vrijeme bilo kišljivo i tmurno, cijelo bi vrijeme prije podneva provodio kao obično, osim što bi dao zapaliti lijepu i svijetlu vatru, da ublaži vlažnost zraka. No poslije objeda, mjesto da tijelo vježbaju, ostali bi kod kuće, te bi se na apoterapeutičan[1]

[1] Apotherapeutski način, ono što je dietetično, za jačanje tijela. Grčki liječnici razumijevaju tom riječju (ἀποθεραπεία) upotrebu sredstva, koja jačaju tijelo, pošto se umorilo.

način zabavljali vežući sijeno u bremena, pileći i cijepajući drva i mlateći snopove u suši. *q*) Tada bi se bavili slikarstvom i kiparstvom, ili bi se dali na starinsku talusigru, kako ju je opisao Leonik[1] i kako je naš dobri prijatelj Laskaris[2] igra. Pri samoj igri sjećahu se mjestâ starih pisaca, u kojima se spominje ta igra, ili se iz nje vadi kakova prispodoba. Katkada bi išetali i pošli gledati, kako se kovine kopaju i kako se topovi lijevaju; ili bi pohađali draguljare, zlatare, klesare, alkimiste i kovače novaca, ili tapetare, tkalce, urare, tvorničare baršuna, zrcala, orgulja, tiskare, bojadisare i druge takove zanatlije. Kamo bi god došli, davali bi ljudima darove, a promatrali bi i izučavali obrt i obrtne izume.

Pribivali bi i javnim predavanjima, javnim svečanostima, repeticijama, deklamacijama, govorima evangeličkih propovjednika.

Prošao bi i dvoranama i mjestima, gdje se mačovalo, tuj bi se svakim oružjem tukao s vještacima, pa bi im očevidno dokazao, da se u to razumije isto tako kao i oni, dapače još bolje. Mjesto botanizovanja, pošli bi tada u dućane mirodija i trava, u ljekarnice, te bi pomno promatrali inozemno voće, korijenje, lišće, smole, sjemenje, pomasti, kako ih ljudi miješaju i kvare. Pohodio bi i glamaze, glumare i čaratane, pa bi gledao njihove kretnje, njihove varke, njihove skokove i njihovo prazno blebetanje. Kad bi se tada kući povratili na večeru, jeli bi mnogo umjerenije nego druge dneve, većma mršava, a manje hranljiva jela, da se time vlažan zrak, što ga je tijelo moralo primiti, popravi, i da im ne naškodi, jer se prije večere nijesu kao obično tjelesno vježbali.

[1] Nikola Leonico, Mlečanin i profesor u Padovi, pisao je o toj igri: „De ludo talario“ 1531.

[2] Lascaris, Andrija Ivan, bijaše knjižničar Franje I., te bi već od Ljudevita XII. poslan kao poslanik u Mletke.

*

Tako su Gargantuu uzgajali, te su danomice na tom putu naprijed stupali. Da je taj postupak bio uspješan, lasno je razumjeti; jer mladić te dobi i tako dobrih duševnih sposobnosti neprestanom vježbom mora da napreduje. To vježbanje, premda se s prvine pričinjalo tegotnim, bude s vremenom tako slatko, lako i ugodno, te bi čovjek bio prije rekao, da je to zabava za kakova kralja, nego li nauk za kakova učenika. No da se ipak odmori od teškog duševnoga napora, izabrao bi Ponokrat svakoga mjeseca po jedan jasan i vedar dan, te bi iz jutra krenuli iz grada u Gentilly, ili u Boulogne, Montrouge, ili na Charentonski most, u Vanves ili St. Cloud.[1] Tu bi proveli cijeli dan u takovoj zabavi, što ju je igda moguće zamisliti šaleći se i smijući, pijući, sigrajući se, pjevajući, plešući, valjajući se po lijepoj livadi, vadeći vrapce iz gnijezda, hvatajući prepelice, loveći žabe i rakove.

No premda bi im taj dan minuo bio bez knjiga i lekcija, ipak bi se njime okoristili. Na tim krasnim livadama sjetili bi se mnogih lijepih stihova o poljodjelstvu: od Vergilija, Hesioda, Rustika[2] Policianova; napisali bi po koji šaljivi epigram u latinštini, pa bi ga tada preveli na francuski u rondo-pjesmi ili baladi.

IV. List, što ga Gargantua pisa u Pariz svom sinu Pantagruelu. *r*)

Knjiga II., poglavlje 8.

Pantagruel učaše u Parizu vrlo dobro. Jednoga dana primi od svoga oca list, koji je ovako glasio:

[1] Mjesta oko Pariza, kamo Parižlije osobito nedjeljom izlaze u oveće šetnje.

[2] „Rusticus“ je jedna od latinskih pjesama talijanskoga pisca Angela Poliziana (1454.—1494.), koja se osobito cijeni. To je jedna od četiri Silvae: Nutrica, Rusticus Ambra i Manto.

Preljubljeni sine! *s*)

Među darovima, milostima i prednostima, kojima je svevišnji i svemogući Stvorac Bog obdario i uresio ljudsku narav pri njezinu početku, čini mi se, da je najosobitija i najizvrsnija ona blagodat, da čovjek može i onda, kad se nalazi u stanju smrtnosti postići neku vrstu besmrtnosti i još za prolazna života ovjekovječiti svoje ime i sjeme. To se događa preko naših potomaka, koji su potekli od nas u zakonitu braku, čime nam se ponešto nadomješta, što smo izgubili grijehom naših prvih roditelja, kojima je rečeno bilo, da će umrijeti, jer nijesu slušali Stvorčevih zapovijedi, i što će ovo tako divno stvorenje, u kojem bješe čovjek stvoren, smrću uništeno biti. No upravo tim načinom rasplođivanja ostaje u djeci ono, što su roditelji izgubili, a u unucima ono, čega je ponestalo u djeci, pa tako dalje sve do časa sudnjega dana, gdje će Isus Hrist Bogu ocu predati svoje kraljevstvo mira bez ikakove pogibli i grješne mrlje. Tada će naime prestati svako rađanje i kvarenje, prestat će stalna mijena elemenata, jer će toliko željeni mir biti sklopljen i usavršen, a sve će stvari biti privedene k svomu kraju i cijelji. Ja dakle ne bez pravedna i valjana razloga hvalim Bogu, svomu uzdržavatelju, što mi je dao, da vidim, kako je moja sijeda starost s nova procvala u tvojoj mladosti. S toga, kada moja duša, s voljom onoga, koji sve upravlja, ostavi jednom ovaj čovječji stanak, ne ću se posvema smatrati mrtvim, već ću misliti, da moja duša odlazi s jednoga mjesta na drugo; jer ja u tebi i po tebi u svojoj slici ostajem vidljiv na ovome svijetu živući, videći i općeći s poštenim ljudima i svojim prijateljima, kao što sam i običavao. Ovo moje općenje, istinabog, nije bilo prosto od grijeha (svi naime griješimo i neprestance zovemo Boga,

da nam oprosti grijehe) ali je s pomoću i milošću božjom ipak bilo bez prikora.

S toga, kada u tebi, u kojem ostaje slika moga tijela, ne bi isto tako sjale i duševne kreposti, ljudi ne bi vjerovali, da si čuvar i nosilac besmrtnosti našega imena, a radost, što bi je ćutio, bila bi malena, kad bih morao gledati, da je neznatniji dio moj, t. j. tijelo, preostalo, a da se bolji, t. j. duša, po kojoj će se naše ime u blagoslovu sačuvati među ljudima, izrodila i izopačila. Ne velim ja to tebi zato, što ne bih imao vjere u tvoju krepost, koju sam već davno prokušao, već zato, da te sve jače obodrim na dobro.

Ovim pak riječima, što ti ih sada pišem, nije baš ta svrha, da uznastojiš kreposno živjeti, već da se veseliš, što tako živeš i da te osokolim, da i u budućnosti tako živeš. Da ti to pođe za rukom, lasno ćeš se sjetiti, kako nijesam ničesa štedio, već da sam te tako potpomagao, kao da nemam druge sreće na ovom svijetu, van da te jednom za svoga života vidim potpuno valjana ne samo u kreposti, pristojnosti i poštenju, nego i u svjema slobodnim i pristojnim znanostima; da nemam druge sreće, nego da te po svojoj smrti ostavim kao ogledalo, koje će pokazivati sliku tvoga oca, pa ako i ne upravo tako izvrsno, kako ja želim, a ono barem u nadi.

No premda je moj pokojni otac Grandgousier, blažene uspomene, sa cijelim svojim marom nastojao, da napredujem u svakom savršenstvu i političkoj mudrosti, pa premda moje pregnuće i moja revnost zadovoljavahu, nadmašivahu njegove želje, ipak, kako možeš i sam vidjeti, ne bijaše tada vrijeme umjetnostima tako povoljno, kao sada. Ja nijesam imao toliko dobrih učitelja, kao što si ih ti imao. Vrijeme bijaše jošte tamno, a puno tragova nesreća

i nevolja pretrpljenih od Gota, koji bjehu uništili svu dobru književnost. No po božjoj dobroti još za mene živa umjetnosti opet zasjaše svojim svjetlom i dostojanstvom, te vidim, da su se tako popravile, te bi teško bilo, da bi mene, koga su u mojoj muževnoj dobi s pravom držali za najvećega učenjaka mojega stoljeća, sada primili u prvi razred malenih abecedara.

Ne velim ja to od pukog hvastanja, premda bih to pišući tebi lasno mogao učiniti ugledavši se u Marka Tulija,[1] pisca knjige „O starosti“, te u Plutarha (koji je napisao spis: „Kako možemo sami sebe hvaliti, a da nam drugi toga ne spočitnu“), već da ti ucijepim želju za najvišim cijeljima.

Dandanas su se sve nauke preporodile, jezici obnovili, grčki (bez kojeg bi sramota bila zvati se učenjakom), evrejski, kaldejski, latinski. Sada su u porabi elegantna i korektna tiskana pismena, koja su za moga života pronađena božanskim nadahnućem, kao što je naprotiv top pronađen vražjom pobudom. Cijeli je svijet pun pametnih ljudi, veoma učenih učitelja, veoma bogatih knjižnica, te mi se čini, da onako udobna nauka, kao što ga danas imade, nije bilo ni u Platonovo, ni u Ciceronovo, ni u Papinianovo doba.[2] A odsele se ne će smjeti nitko javno ili u društvu pokazati, koji se nije valjano ugladio u Mi-

[1] Cicero, De senectute (o starosti) pogl. 9. i 10.: „O samom sebi ne smijem ništa reći, premda to pravo pripada starcima, i premda se to našoj dobi dopušta. Zar ne vidite, kako Nestor u Homera vrlo često hvali svoje kreposti? On je naime već bio dostigao treće ljudsko doba, pa mu se ne trebaše bojati, da će ga svijet, ako sebe istinito hvali, smatrati za drzovita i brbljava“.

[2] Emilije Papinian, glasoviti rimski pravoznanac za Severa, rođen 140., pogubljen 212. po Is. Napisao je Quaestiones, Responsa, Definitiones itd.

nervinoj radionici.[1] Ja vidim, da su sada razbojnici, krvnici, pustolovi i konjušnici pametniji, nego li bijahu doktori i propovjednici u moje doba.

Što da rečem? I iste su žene čeznule za tom pohvalom i nebeskom manom dobroga nauka. I tako ti se dogodi, da sam pod stare dane bio prisiljen, da jošte proučim grčki jezik, kojega doduše u mladosti nijesam prezirao poput Katona, ali nijesam imao kada da ga naučim. Pa i kako ti se naslađujem čitajući Plutarhove moralne spise, krasne Platonove razgovore, Pauzanijine spomenike i Atenejeve starine čekajući čas, da se Bogu, mojemu Stvorcu prohtije, te me s ovog svijeta na drugi pozove.

S toga te, sine moj, opominjem, da svoju mladost upotrebiš u to, da uznapreduješ u naucima i kreposti. U Parizu si, imadeš svoga učitelja Epistemona: i Pariz i učitelj mogu ti što svojim pohvalnim primjerom, što svojom usmenom poukom pružiti puno nauka. Meni je do toga i hoću da potpuno naučiš jezike: prvo grčki, kako Kvintilijan[2] hoće, drugo latinski, a odmah za tim evrejski radi svetoga pisma, a s istog razloga jošte kaldejski i arapski. Nadalje želim, da obrazuješ svoj slog i to: u grčkom jeziku po Platonovu uzoru, a u latinskom po Ciceronovu. *t)* Svi povjesni spisi treba da ti budu u glavi, a pri tom će ti pomagati zemljopisne knjige onih, koji su o tom pisali. Za slobodne umjetnosti, kao što je muzika, aritmetika i geometrija ucijepio sam ti nešto ukusa još, kad si malen bio, u tvojoj petoj, šestoj godini. U tom idi naprijed, a u astronomiji se tako uvježbaj, da upoznadeš sve njezine zakone. Proročanske se astrologije i Lullijeve vještine[3]

[1] Latinizam: Expolitus in officina Minervae.

[2] Inst. Orator. I. 1.: „Volim da dječak počne grčkim jezikom; jer nam se latinski, kojim se mnogi služe, nuda i proti našoj volji.

[3] Lulijeve vještine. Rajmund Lulli, poznati alkimista trinaestoga stoljeća, iz Majorke; držali su ga pod imenom prosvjetlјenoga doktora za izumioca kamena mudaraca. Svojom pohlepom, da pravi zlato, zavrtio je mozgom pače mnogih vladara, pa još kasnijega vremena. Hvalio se, da je taj izum (artem inventivam) dobio na nekom brijegu neposrednim nadahnućem božjim. K tim vještinama pripadahu jošte pločice ili Abaci za disputovanje.

okani, jer to ti nije drugo van sljeparija i ludost. Iz građanskog prava hoću da znadeš na izust lijepe tekstove, pa da ih prispodabljaš s filozofijom.

Što je do poznavanja prirodnina, hoću, da se i toga latiš sa svom radoznalošću, tako, da nema mora, jezera, rijeke ili izvora, čijih riba ne bi poznavao. Sve nebeske ptice, sve drveće, šikarje, grmlje u šumi, sve bilje zemaljsko, sve kovine sakrivene u dubokim bezdnima, kamenje cijelog istoka i juga: ništa ti neka ne bude nepoznato.

Za tim pomno pregledaj knjige grčkih, arapskih i latinskih liječnika, pa ne prezri ni talmudista ni kabalista. Čestim anatomijskim razuđivanjem[1] steci potpuno poznavanje drugoga svijeta, t. j. čovjeka. A po koji sat dnevice uzmi u ruke sveto pismo, najprije u grčkom jeziku novi zavjet i listove apostola, a za tim u evrejskom jeziku stari zavjet. Jednom riječju, da mi budeš bezdno znanja. Jer pošto si već gotovo odrasao čovjek, valjat će da prestaneš živjeti u miru i počinku nauka, te ćeš morati učiti viteštvo i uvježbati se u oružju, da čuvaš moju kuću, da braniš naše prijatelje proti navalama zločinaca. U kratko, ja hoću, da se sam iskušaš, koliko si naučio, a to ćeš najbolje učiniti, ako budeš javno sudjelovao u raspravama, pitanjima iz bud koje znanosti braneći svoje stanovište prama svakomu i proti svakomu, i ako budeš općio s učenim ljudima, bilo u Parizu, bilo drugdje. *u)*

[1] Ovdje valja osobito istaknuti, da je Rabelais onaj čovjek, koji je prvi preporučio i izveo ove sekcije, koje su medicinskoj znanosti osigurale toliko napretka počevši od njegova vremena. Vele, da je Rabelais prvi, dakle još prije Vesala (1514.—1565.) pred đake donio mrtvo tijelo u svojim predavanjima u Montpellieru.

No pošto polag riječi mudroga Salamuna,[1] mudrost ne dolazi u zlobnu dušu i pošto znanje bez savjesti nije drugo van propast duše: valja da Bogu služiš, da ga ljubiš i da ga se bojiš, te k njemu okreneš sve svoje misli, sve svoje nade, i da mu budeš odan s vjerom punom kršćanske ljubavi tako, da te nikada više grijeh ne odijeli od njega. Ne vjeruj bludnjama svijeta. Nek ti srce bude prosto od taštine, jer je ovaj svijet prolazan, no riječ Gospodova ostaje do vijeka. Budi uslužan svjema svojim bližnjima, pa ih ljubi kao samoga sebe. Štuj svoje učitelje, izbjegavaj društvo onih ljudi, na koje ne ćeš da nalikuješ, a nastoj, da milosti, koje ti je Bog dao, nijesi primio uzalud. A kada vidiš, da si osim toga stekao sve znanje, povrati se k meni, da te vidim i da ti dadem svoj blagoslov prije nego umrem.

Sinko moj, mir i milost našega Gospoda budi s tobom. Amen.

Iz Utopije,[2] 17. ožujka.

Tvoj otac Gargantua.

Kad je Pantagruel primio i pročitao ovo pismo, još se većma ohrabri i više nego li ikada oduševi za nauk tako, da bi onaj, koji bi ga bio vidio, kako uči i napreduje, morao bio reći, da je njegov duh među knjigama poput vatre u vresu. Tako bijaše neutrudljiv i pronicav.

[1] Salamun I. 4.: „Mudrost ne dolazi u zlobnu dušu".

[2] Toma Morus († 1535.) napisa malo prije toga svoj roman „Utopija", u kojem je prikazivao uzor-sliku slobodne države. Rabelais, koji je poznavao književnost gotovo sviju evropskih naroda, upotrebi to ime za onu zemlju, u koju je postavio svoga orijaša Grandgousiera.

V. Rabelais kritizuje okrutan postupak u tadašnjim školama.

Iz I. knjige, 7. poglavlja.

Ponokrat odgovori Grandgousieru, koji je mislio, da mu je sina dao u gimnazij Montaigu: *v*) „Nemojte misliti, da sam ga poslao u onaj gadni gimnazij, koji se zove Montaigu. Radije bih ga bio dao među prosjake, a to radi goleme okrutnosti i gnjusobe, koju sam tamo vidio.[1] Mnogo bolje postupaju s kažnjenicima Mauri i Tatari, bolje je razbojnicima u tamnici, dapače psima u vašoj kući, nego onim jadnicima u tom zavodu. Da sam pariski kralj, vrag me odnio, ako ga ne bih zapalio, da ognjem izgori i ravnatelj i učitelji, koji dopuštaju, da se onakove nečovječnosti zbivaju pred njihovim očima.

Iz IV. knjige, 28. poglavlja.

Za tim dotrči učitelj i njegovi pedagozi sa svojim abecedarima i učenicima, koje stadoše upravo po školničku šibati. Pantagruela to razljuti pa im reče: „Gospodo, ako ne prestanete tu djecu šibati, ja ću otići odavle".

[1] De Marsy tvrdi, ali sa slabom vjerojatnošću, da je i sam Rabelais pohađao taj Collège u mladosti. O Erazmu znamo, da je u njemu malo ne umr'o.

V.

PEDAGOŠKE BILJEŠKE.

a) (Str. 81.) U 2,, 13., 14. i 15., te 21. i 22. poglavlju crta Rabelais pogrješan uzgoj Gargantuin, prije nego li nam priopćuje naučnu i uzgojnu osnovu za toga vladareva sina. Tim je crtanjem hotio da pokaže, kako se manjkavo uzgajao sin visoke obitelji u petnaestom stoljeću i u početku šesnaestoga. Premda Rabelais u svojem satiričkom romanu opisuje svojstva i čine nekog orijaškoga plemena, te se s toga prečesto upušta u pretjerivanja, napisao je upravo ove stranice svoje knjige u vrlo ozbiljnu tonu, odakle možemo vidjeti, koli mu je ta stvar na srcu bila. I tako imamo prilično vjernu sliku o osnovi i postupku uzgoja mladića u Rabelaisovo doba, a to nam omogućuje, da s više strana zavirimo u javnu obuku toga vremena.

Učitelji, metoda i učevne knjige takove su, da uzgajanik slabo napreduje. Rabelais je u svojoj mladosti prošao istim putem, pa ja znao, kako je kukavan uzgoj i obuka mladeži u njegovo doba. Ovo vrijeme pada u perijodu vladanja školastike, t. j. one cjepidlačarske pojmovne nauke, s čijom su se pomoću imale pozitivne vjerske nauke izvoditi iz iztraživanja o biću razuma. O biću, postanku i koncu školastike, veli Viktor Cousin (Hist. générale de la philosophie, str. 225.): Školastika je rád duha u službi vjere, a pod nadzorom duhovne vlasti. Kada je školastika postala? To znači pitati, kada je srednji vijek postao. Kakav joj bijaše konac? Školastika je dostigla svoj konac onda, kad je duhovna moć prestala biti sve, kad je među drugim moćima osobito politička moć svoju neodvisnost tražila i osvojila, a da se ipak nije udaljila od onog pravoga štovanja, koje se crkvenoj moći mora da is-

kazuje". U Rabelaisovo doba bijaše vladanje školastike još neskršeno, jer joj ga niti reformacija ne mogaše tako brzo oteti. Njezin se utjecaj pokazivao navlastito u školi. Rabelais pregne, da joj tu moć ugrabi. U njegovo vrijeme upotrebljavali su pri obuci gotovo samo školastičke učevne knjige. Metoda bijaše iz njih uzeta, te je služila formalnomu cilju, što ga ti filozofi postavljahu svojim studijama. Što se učilo, učilo se s obzirom na crkvu. Ni u Luterovo doba ne bijaše drukčije. On veli: „Dâ, što se dosele učilo u visokim školama i samostanima, nego li da mladići budu magarci, panjevi i klade? Po dvadeset, po četrdeset godina su učili, pa nijesu znali ni latinski ni njemački". (Schmid, Encyklopädie. čl. Luterovo doba.) On potvrđuje svojim vlastitim iskustvom, da je uboga mladež kao u paklenim i ognjenim mukama bila mučena „de Causalibus et Temporalibus", i da je dječak dvadeset do trideset godina učio o Donatu, pa ipak ništa nije naučio". On se tuži, „da su malo po malo propale sve umjetnosti i jezici, a da je mjesto valjanih knjiga đavao uveo lude, beskorisne i škodljive fratarske knjige: Catholicon, Florista, Graecista, Labiryntus, Dormi secure i ovima slične tako, da je latinski jezik nisko pao, a nigdje nije preostalo ni spretne škole, ni nauka ni učevnoga načina".

Ne smijemo dakle misliti, da se s reformacijom temeljito poboljšalo školstvo. U Francuskoj su je okrutno ugušivali, premda je u toj zemlji imala svojim očitim pristalicama nekoliko prosvjetljenih ljudi, pa ni u Njemačkoj se škole nijesu njome potpuno koristile. Ni tu se ne mogahu oteti načelu, da sav nauk mora služiti crkvenim svrhama, pa s toga preporučuje Luter vijećnicima sviju gradova Njemačke, neka bi gradili kršćanske škole: „Pa ako već takov dječak, koji je latinski učio, za tim nauči kakov zanat i postane građaninom, eto ga imate u zalihi, hoćete li ga trebati za vijećnika ili za što drugo. Takov mu nauk ni malo ne će škoditi za hranu, svoju će kuću tim bolje upravljati, a osim toga je obrazovan i pripravljen za propovjedničku službu, gdje će ga trebati".

U Francuskoj su školastičari našli znamenitu potporu u pariskom sveučilištu. Počevši od petnaestoga stoljeća

tvrdokorno su školastiku pobijali nekoji hrabri i slobodoumni humanisti (Budaeus, Petar Ramus, Scaliger i drugi), no s druge su opet strane progonili i najokrutnijim kaznama tlačili svako slobodno, samosvojno gibanje u znanosti. Školastika je vladala znanstvenim svijetom počevši od Anselma Canterbury-a (1034.—1109.), koji je stvorio sustav školastike i od Abélarda (1079.—1142.), koji je svojim filozofskim radom i spisima oduševio francusku mladež za špekulaciju. Ona je prezirala sve, što ne bijaše odjeveno u školske izraze, ili što se nije moglo predavati u obliku zaključaka, koji bi se činili nepobitnima. Sve joj drugo bijaše prosto i surovo. Da učini kraj tomu ludovanju u Njemačkoj, Francuskoj i Engleskoj, morao se pojaviti jedan Bakon (Bekon) Verulamski (1561.—1626.). On, neprijatelj dosadašnje učenosti, koja nije analizovala niti ispitivala, već upirući se o auktoritete sve držala za istinito, posve se raskrsti sa srednjim vijekom i tako postade osnivačem moderne filozofije, a ujedno i promicateljem boljeg učevnoga načina. Njegova izreka (Novum organon, I. 81.) „Meta scientiarum vera et legitima nulla alia est, quam ut dotetur humana vita novis inventis et copiis". (Prava i opravdana svrha znanosti nije druga, van da se ljudski život opskrbi novim izumima i sredstvima), ter njegovi savremenici, koji je priznaše istinitom, osudiše znanost, koja ljudskomu životu ne nosi neposrednu korist, jer je neplodna i prazna znanost pukih riječi. Bakon je time zgodno označio smjer svoga doba, ter mu u materijalnom i duhovnom pogledu utisnuo biljeg, koji ga čini od prvašnjega doba potpuno različnim. Da dođemo do iskustva uzroka (Nov. Organ. II. 2.: vere scire est per causas scire = pravo znanje je znanje po uzrocima) imamo samo jedan put, koji mora da bez pogrješke od točke do točke vodi — a to je prava indukcija. Induktivno pak postupamo onda, kad prispodabljamo mnogo sličnih slučaja, u kojima se isti pojav pokazuje pod različitim uvjetima. Bakon je zahtijevao, da se u filozofiji udari drugim putem. Pa i ono malo pedagoških napomena veoma je znamenito: „Pri obuci se ne smijemo prenagliti; individualnomu razvoju treba da da-

demo mjesta; najplodnija je ona metoda, koja stupa sad od lakšega k težemu, sad opet voli riješiti ono što je teže, da ono što je lakše bude tim ugodnije; osobito valja da se učitelj osvrće na obdarenost svojih učenika i prema tomu da odmjeri svoje učivo". Ova su načela tek malo po malo stekla priznanje. Na jednom drugom mjestu svoga djela veli Bakon: „Što je do pedagogike, mogao bih posve kratko izjaviti: Ugledajte se u škole Isusovaca, jer boljih nema nigdje". Na tu pohvalu je valjda Bakona potaklo to, što je opazio, da su Isusovci uvrstili u naučnu osnovu svojih škola također i realija, ako i u veoma malom opsegu.

Time, što smo se ovdje sjetili Bakona, njegove filozofije i njegovih pedagoških načela, a ujedno Isusovaca i njihovih škola, gotovo za čitavo stoljeće pretekosmo Rabelaisovo doba. (Bakon je živio od 1561.—1626.) Poboljšice za škole nije ovo doba jamačno donijelo, no s Bakonovim radom počinje se živahna borba među onima, koji se dosele u školi zadovoljavahu mrtvim i praznim riječima i učenjem samo za crkvu, te među onima, koji su htjeli, da se učenici uče s razumijevanjem, a za život.

Je li već Rabelais osjećao manjkavosti školstva svoga vremena? Crtajući rđav uzgoj Gargantuin kod njegova prvog učitelja, daje nam odgovor na to pitanje. Zar nije već Rabelais spoznao sredstva za popravak školstva, te ih svojim savremenicima silno preporučivao? O tom će nam najbolju uputu dati njegova uzgojna i naučna osnova.

b) (Str. 82.) Slika, koju nam ovdje Rabelais daje o pedantičnim učiteljima (Sofist je redovno u Rabelaisa ono, što je sorbonist, doktor Sorbone, teološkoga fakulteta u Parizu), jamačno nije pretjerana i neistinita. Učitelji bijahu malo ne svi svećenici, koji bjehu uzgajani u samostanu. Učevna metoda, koju u tim školama upotrebljavahu odgojila ih je tako, da su nalazili slast u sitnicama i cjepidlačarijama, koje je svijet držao za dokaz velika i obrazovana duha. U obuci pokazivahu najveći neukus, koji se očitovaše osobito u hvastanju tuđim jezicima. Vanrednoj pličini njihova znanja bijaše prirodna posljedica,

da su u obuci nalazili slabu ugodnost, te se dugo vremena zadržavali kod istih elemenata, koji su učenicima uzimali svaku slast za nauk tako, da je dobar napredak bio gotovo nemoguć. Pošto se učio samo latinski i grčki jezik (a k tomu bijaše učevni jezik latinski, kojemu mladež ne bijaše također vješta), lasno je pojmiti, da se obuka morala izroditi u prazne riječi i šuplje fraze. „Što su učitelji sami manje latinski znali, to su se lagodnije gubili u elementima, te njihova suhoparna pravila miješali sa školastičkom mudrošću". (Schmid, Encyklopedija, čl. Škola u Schlettstadtu.) „Pošto su učitelji sami bili neznalice", veli Luter, „došlo je dotle, da su u visokim školama i samostanima zaboravili ne samo evanđelje, nego i latinski, te njemački jezik pokvarili, tako da su se kukavni ljudi čisto poživinčili, da nijesu valjano znali govoriti ni pisati ni njemački ni latinski, već su gotovo sav razum izgubili".

c) (Str. 83.) Rabelais na ovim mjestima govori o vremenu, što se bez koristi trošilo na obuku, te o metodama, uz koje učenik gotovo ni malo ne mogaše napredovati.

Naučne knjige bijahu pune suhoparnih pravila, bez ikoje primjene, pune tegotnih i cjepidlačarskih definicija. Latinski jezik bijaše glavna nauka. Učitelji su s učenicima u tom jeziku izmjenjivali svoje misli, a materinski jezik bijaše posve zanemaren. „Metoda", veli Schmidt (Povjest pedagogije, sv. II. str. 146.), „bijaše čisto formalna, i formalno je obrazivala. Sastojala se u ovom: Učitelj bi đacima diktovao, govorio pred njima, a oni za njim; bilo je predavanja, disputovanja, memorisanja, a sve u cjepidlačarskim definicijama. Obuka se počinjaše s gramatikom po Donatu. Daljni stupanj bavio se latinskim klasicima, no mjesto njih izučavali su se obično njihovi kukavni glosatori. Dialektika bijaše konac toj obuci".

d) (Str. 83.) Nijedan nam pisac petnaestoga i šesnaestoga stoljeća nije ostavio onako potpun popis bljutavih učevnih knjiga, koje su upotrebljavali sofistički učitelji njegova doba u obuci, kao Rabelais. On je i sam dobar

dio svoje mladosti proveo u tom, da je te knjige čitao, te ih, kako se onda tražilo, naučio naizust. Čitavo opisivanje rđava Gargantuina uzgoja čini nam se nekom tužbom Rabelaisovom. Njom kao da je htio iskazati svoju žalost, što je svoje mladenačke godine morao probaviti naukom takovih knjiga. I Luter se slaže s njegovim jadikovanjem (Isporedi *a*) bilješku). Iz Schmidove Encyklopedije, čl. „Sredovječno školstvo" dodat ćemo o toj stvari još nekoliko riječi, koje se slažu s Rabelaisovim popisom bljutavih učevnih knjiga, koje su se u njegovo vrijeme upotrebljavale: „Mjesto starih gramatičara služila je u kasnijem srednjem vijeku daleko i široko (po prilici počevši od g. 1240.) knjiga Doctrinale puerorum od Aleksandra de Villedieu. To bijaše loša gramatika u stihovima i srokovima. Knjiga se priključuje na Prisciana, te se sastoji od tri česti: etimologije, sintakse i izgovora. Ma koliko bila nesavršena, vanredno se puno upotrebljavala. Računa se, da je u petnaestom stoljeću izašla više nego u pedeset izdanja. Izdanja šesnaestoga stoljeća sadržavaju ponajviše samo III. knjigu, jer su se za I. i II. dio već priučili upotrebljavati druge gramatike (n. pr. od starijih Diomedovu, a od novijih knjigu Ivana Despauterija. Uzrok, da se Doktrinal toliko upotrebljavao, bio je svakako taj, što je pisac gramatike dodao sadržaj glavnih odsjeka staroga i novoga zavjeta u 212 stihova, i to u takovoj kratkoći, koja zaokupljuje pažnju i potpomaže pamćenje. Druge učevne knjige za latinsku obuku bijahu Gemma Gemmarum, Catholicon (od Ivana de Balbi, Dominikanca četrnaestoga stoljeća), Modus latinitatis. Veoma je čudna školska knjiga Cisio-Janus; to je koledar, koji se sastoji od 24 latinska stiha. Nastao je možda već u desetom ili jedanaestom stoljeću. Još Melanchtonu je Cisio-Janus zadavao posla. Naravno je da su te školske knjige sada veoma rijetke. Kao izvori za poznavanje jezika i starine još su i danas znameniti latinsko-njemački rječnici onoga doba, kao što je n. pr. Vocabularius optimus od W. Wackernagela, izdan g. 1847. Zanimljiv je s toga, što je u njemu sva zaliha riječi poređana po sadržaju, a po abecedi samo ondje, gdje to po sadržaju ne bijaše moguće. Osnov za ovakove i ovim slične knjige srednjega vijeka jesu etimologije Izidora de Sevilla, a gramatički stihovi za mišljenje, koji su gdjegdje uvršteni, bit će izvađeni iz priručnih knjiga, kao što i mudre izreke iz Vergilija, Ovidija, Horacija, Lucana i Juvenala potječu iz zbiraka za praktične svrhe. Puno opširnija školska knjiga bijaše Margarita philosophica od Kartuzijanca Grgura Reischa (koncem petnaestoga stoljeća), koja je u 12 knjiga sadržavala gramaticae rudimenta (u stihovima) dialecticae principia, rhetoricae partes, arithmeticae species, musicae principia (s kajdama), geometricae elementa, astronomiae theorematica, naturalis philosophiae principia, alchimiae principia, nešto de anima i de principiis philosophiae moralis".

e) (Str. 86.) Slična je Montaigneova tužba. „Pogledajte mladića kad nakon petnaest ili šesnaest godina dođe iz škole! Ništa beskorisnijega od njega! Sve, što na njemu opažate, sastoji se u tom, da je latinštinom i grštinom postao veća bluna i oholica, nego je doma bio. Morao bi donijeti dušu punu nauka, a donese je samo nadutu". Str. 53.

f) (Str. 87.) „Naloži dječaku, da govori". Jurve prije nekoliko redaka spominje pisac bolji dar Eudemonov za govorništvo i razgovor. I Gargantua preporučuje svomu sinu Pantagruelu (str. 105.) da dolazi u javnost. Koliko do toga drži Rabelais, pokazuju ta mjesta. No treba imati na umu, da je prijedmet, o kojem Eudemonu valja govoriti posve prama njegovoj dobi i njegovim sposobnostima. Bakon isto tako preporučuje, da se mladić priuči na javnost. I Locke to zahtijeva od uzgajatelja. „Prije ipak nego li tko može biti iole vrstan da govori o kojoj stvari, treba da mu je ta stvar dobro poznata. Inače je isto tako ludo siliti ga, da o tom govori, kao kad bismo slijepca nukali, da govori o bojama, a gluhoga da zbori o glazbi. (Str. 207. hrv. izd.) Istinabog velikom su većinom učitelji u tom složni, da se već za rana učenik mora vježbati u tom, da javno

govori i da se pokaže u svijetu, no u tom padaju u tu pogrješku, da zadaće nadmašuju njihovu snagu i da su prisiljeni govoriti o stvarima, kojih ne razumiju. Na takav se način obrazuju vikači i brbljavci".

g) (Str. 88.) I Montaigne veli, da je bolje učenika uzgajati izvan kuće. „Isto tako povlađuju mnijenju, da nije razborito dijete uzgajati u roditeljskom krilu. Naravska ljubav čini, da su i najrazboritiji roditelji meka srca i popustljivi. Oni nijesu vrsni niti kazniti pogrješke djeteta, niti ga priprosto hraniti, niti mu usaditi hrabrosti.... Nadalje ugled se uzgajateljev, koji bi trebao da bude njegovim gospodarom, prekida i krnji prisutnošću roditeljâ. K tomu je znamenitom zaprekom uzgoju i preveliko počitanje služinčadi prama njemu, pa onda to, što on pozna imutak i veličinu svoje kuće". Obitelji, u kojima se pokazuju mane ili slaboće roditelja, što ih Montaigne ističe, učinile bi dobro i u naše doba, da posluhnu njegov savjet. No ako roditeljska kuća i škola složno djeluju u uzgoju, to će biti prava sreća za uzgajanika. Djetetu je potrebna isto tako ljubav i briga za njegov uzgoj, kao i dobrohotno i neuznemireno djelovanje učiteljevo, te općenje sa sučenicima u javnim školama.

h) (Str. 89.) Ne smijemo se čuditi, što je Rabelais među manama školske obuke svoga vremena prigovorio i duljini te množini molitava, koje sačinjavahu dobar dio dnevnoga zanimanja učenikâ. Riječima, „da nije ni zrnce na zemlju palo", hoće da pokaže, da je Gargantua govorio molitve bez koristi za svoje srce. Škole toga vremena bijahu ponajviše samostanske škole, u kojima molitve, pjevanje i mise zapremahu mnogo sati na dan, dok se obuci (gdjeno opet religijska razmatranja oduzimahu većinu vremena) tek malo vremena posvećivalo. Erazmo veli u svojem životopisu: „Ja sam, ima tomu trideset godina, živio u jednom gimnaziju (Collège Montaigu) u Parizu, gdje smo se toliko bavili teologijom, da su i zidovi bili njome zadahnuti". (Ispor. bilj. *v*) Pogledajmo samo na razliku, koja je među molitvama, što ih Gargantua govori kod svojih

prvih učitelja, i među onima, što ih moli s Ponokratom. Tamo (str. 89.) se sastoji moljenje u govorenju nerazumljenih fraza bez duha i bez misli. Velikim brojem molitava i dugačkim vremenom, što ga upotrebljava, dok ih izgovori, religijsko čuvstvo uzgajanikovo potpuno otupi. Ovdje (str. 93.) vidimo naravsku i razumnu molitvu, štono izvire iz srca mladiću, kojega u njegovim naucima valjano vode i koji stupa stazom ćudorednosti. Kao što Rabelais u obuci traži zornost, kao i to, da uzgajanik sam razmišlja, tako ni molitve, što ih uči svoga učenika, nijesu puke nerazumljene riječi, već pravi izraz njegovih najdubljih čuvstava.

i) (Str. 90. Rabelais navodi po imenu 214 igara, od kojih se za veliku većinu više ne zna u Francuskoj. — Igre bijahu, a još su i danas, izvrsno sredstvo za dječiju zabavu. No prispodobimo igre, kojima se Gargantua zabavlja, dok je pod upravom Thubala Holoferna i Jobelina Bridea s onim igrama, što ih igra pod upravom svog trećega uzgajatelja: Prve su beskorisne, te nijesu uzgajaniku ni od kakove pomoći, a posljednje imadu stalnu svrhu i korist, pa treba da zabavljaju uzgajanika, da mu dadu ugodna posla, a ujedno mu promiču razumijevanje za stanovite učevne grane. K tomu se u tim igrama vježba spretnost ruke, jer Gargantua sam pravi svoje igračke.

j) (Str. 90.) Zahtjevi, što ih Rabelais postavlja u ovoj uzgojnoj i naučnoj osnovi, opširniji su i potpuniji, nego i u kojega humanista i školnika od petnaestoga do sedamnaestoga stoljeća. Ti se zahtjevi sudaraju na čudan način sa zahtjevima kasnijih pedagoga i reformatora na polju školstva. Dapače, što se tiče harmonijskog obrazivanja duha i tijela, njegove su misli možda još bolje od misli mnogih pedagoga znamenita glasa, koji su poslije njega živjeli.

Teško je dokazati, da su Rabelaisove pedagoške ideje neposredno utjecale na obuku mladeži njegova vremena. Ali zna se, da su njegov satirički roman najmoćniji, najučeniji i najbolji ljudi s pohvalom primili i vanredno

mnogo čitali. No jako sumnjamo, da su ti ljudi u svom krugu radili, da se te ideje oživotvore i da pribave svojoj mladeži bolji uzgoj. Sumnjamo s toga, što vjerske raspre i političke stranačke borbe u Francuskoj nijesu dopuštale, da dobrohotni ljudi misle na popravak obuke mladeži. Ako su se pojedini ljudi, kao humanisti, posve odali znanosti, ter često za nju i svoj život stavili na kocku, to su oni učinili poradi svoje slave i zabave, no ne mišljahu na to, da svoje znanje priopće drugima, a kamo li puku. Često su ti ljudi došli za učitelje na visoke škole, no kad bi htjeli udariti kojim drugim, a ne običnim putem, naišli bi na najžešći otpor i na najveću mržnju. Jedan od tih ljudi bijaše Pierre la Ramée (1515.—1572.) u Collègu de France. Kad se usudio pokušati, da uvede bolje metode i školske knjige, izložio se najžešćim progonima, pa je možda samo s toga na pariskom krvavom piru (t. zv. Bartolovoj noći) smaknut od svojih dušmana. U to dakle doba ne mogaše se ni pomisliti, da bi se praktično okoristili Rabelaisovim idejama. Pa ipak nađoše one put k nama. Čim je Rabelaisovo djelo izašlo, steklo je čitalaca, koji su znali ocijeniti i upotrebiti ono, što je dobra u njemu. Među ovima je Montaigne (1533.—1592.) jedan od prvih i najduhovitijih. U poznatoj knjizi Essais, koja je izašla god. 1580. otvoreno očituje svoje nove ideje o uzgoju i obuci i time dolazi u oštru opreku sa svojim savremenicima. Kolik je bio dojam tog djela, pokazuju nam mnogobrojna izdanja i auktoritet, što ga imade kod najznamenitijih filozofa slijedećih stoljeća. Bakon Verulamski boraše se poslije Montaignea proti školasticizmu i pedanteriji u Engleskoj na sličan način kao i francuski filozof. I jedan i drugi zahtijevahu bolje metode i učivo, koje je mladeži primjerenije; znanost da valja osloboditi od okova auktoriteta i obratiti u korist života. „Sramota bi bila po čovječanstvo", veli Bakon, „da među umnoga svijeta ostanu ograničene na tijesno staro doba, dok su usuprot polja stvarnog svijeta, zemalja, mora i zviježđa u naše doba neizmjerno raširena". Premda je Bakon u svojim djelima samo zgodimice očitovao nekoliko pedagoških misli, (Bilj. *a.*) ipak ga u povjesti pedagogije svijet smatra čovjekom, od

kojeg potječe realizam u pedagogiji. On se naime uspješno borio proti školastici i razbio okove, koji su dotle ljudsku misao sapinjali, te preporučivaše indukciju, a genetičnu metodu označi najplodnijom. No u tom su Rabelais i Montaigne njegovi predšasnici. Montaigne je Rabelaisovo djelo čitao s nasladom, kao što se vidi iz ovog mjesta njegovih „Essais" (sv. II. str. 211.): „Među novim samo zabavnim knjigama smatram Boccacciov Decamerone, te Rabelaisovo djelo (ako ga smijem pod ovim natpisom navesti) dostojnima, da ih svijet čita za zabavu", — a njegove „Misli o uzgoju djece" dovoljno dokazuju, da se je čitajući Rabelaisova Gargantuu u velike okoristio.

Još više nego se Montaigne oslanja o Rabelaisa, oslanja se John Locke (1632.—1704.) o Montaignea. (Vidi bilješku na str. 34. mojeg izdanja Lockeovih „Misli o uzgoju djece".)

Rabelaisovo djelo imalo je u Francuskoj vazda, pa i u Rousseauvljevo doba mnogo čitalaca. Od g. 1712.—1778. t. j. za Rousseauva života, izašlo je sedam izdanja. Još i danas svaki obrazovan Francuz čita Gargantuu i Pantagruela s velikom slašću. Ne može dakle biti sumnje, da je to djelo čitao i Rousseau, revni čitalac u svojoj dokolici i vrstan poznavalac francuske književnosti. No koliko je nama poznato, ne možemo u njegovim djelima naći mjesta, gdje bi nam on to otvoreno priznao. Pa ipak u njegovu Emilu nalazimo mjesta, koja su razlaganju Rabelaisovu tako slična, te bi čovjek gotovo mislio, da ih je uzeo iz Rabeleisova spisa. Ta se mjesta odnose na obuku u astronomiji, zatim na zahtjev, da uzgajanik sam prireduje oruđe, da pohađa zanatlije, da gleda igre glumara itd. (Isporedi: Emil, sv. II. str. 11—13; str. 18—25; str. 33 sa Rabelaisovom knjigom I. pogl. 23.) No kad Rousseau i ne bi bio neposredno potaknut Rabelaisovim spisima, ipak je bio barem posredno potaknut, i to preko Montaignea i Lockea. Rousseau to sam priznaje u jednom listu u stihovima, gdjeno ujedno daje neki popis knjiga, što ih bješe pročitao. (Villemain, Tableau de la Litterature française, sv. II. str. 227.)

No još više, nego njegova priznaja, dokazuje njegov Emil, da je spise svojih predšasnika ne samo poznavao, nego se djelomice i njima okoristio. U svojem „Emilu“ često se sjeća Montaignea i Lockea, te očituje, da li se s filozofskim nazorima tih ljudi može složiti ili ne.

Ali ne smijemo tvrditi, da su ova tri filozofa svoje reformatorske ideje o uzgoju i obuci uzimala neposredno iz Rabelaisove knjige, već samo to, da je Rabelais prije njih izrekao slične misli, koje je Montaigne usvojio u svojim „Essais“ i koje su preko njega utjecale na Lockea i Rousseaua. Po tom su posve opravdane riječi francuskoga literarnoga historičara Demogeota (Histoire de la Littérat. française, str. 288.): „Uzgojna je osnova za Gargantuu vanredna za njegovo stoljeće; Locke, Montaigne i Rousseau samo je raširiše“; a Villemain (Tableau de la Lit. franç., sv. II. str. 261): „Slobodni i smioni duhovi počeše starim klerikalnim uzgojnim sustavom drmati. Prvi reformator bijaše Rabelais, dubok i uman, šaljiv i dosjetljiv reformator“.

No zašto su uzgoj toliko cijenili Rabelais i njegova tri nasljednika, od kojih dvojica (Montaigne i Locke) ne imađahu obitelji? „Od vajkada su se“, veli Hettner (Literaturgeschichte itd. sv. II., str. 457), „napredni duhovi obraćali k mladeži. Nema ni jedne iole znamenite duševne struje, koja nije svoje određene tragove za sobom ostavila u povjesti uzgoja. Kao što Platon za svoju republiku mora tek da sam uzgaja građane, tako je i Goethe u svojim socijalističnim snovima o budućnosti (u spisu Wilhelm Meisters Wanderjahre) osnovao posebne „pedagoške pokrajine“, da za nove odnošaje stvori nove ljude.... Pa i mislioci francuskoga doba prosvjete za rana shvatiše, kako je u redu, da bace oko na uzgoj mladeži“.

Pet je zahtjeva, što ih Rabelais u svojoj uzgojnoj i naučnoj osnovi postavlja, i to: 1. Zornost obuke; 2. Priučavanje na samostalnost u mišljenju; 3. Uzgoj za praktičnu sposobnost i obrazivanje za život; 4. Skladan razvoj tijela i duha; 5. Bolje metode i blaži postupak s učenicima. Mi želimo, da bi ove bilješke, koje dodasmo uzgojnoj i naučnoj osnovi za Gargantuu, čitaoca uvjerile, da je Rabelais bio u istinu preteča napomenute trojice filozofa i da su zahtjevi, o kojima mislimo, da smo ih razabrali iz njegovih riječi, doista najprije potekli iz njegova pera.

Uzgojna i naučna osnova, koju Ponokrat provađa takova je, da uzgajatelj svoga uzgajanika u mladosti tako vodi, da kasnije bude svojim vlastitim vođem. Pošto u Rabelaisovo doba osim sveučilišta i samostanskih škola bijaše veoma malo viših i nižih javnih škola, bila je očevidna potreba, da visoki staleži za uzgoj svojih sinova uzimlju privatne i kućne učitelje. Ne smijemo se dakle čuditi, što je Rabelais odabrao ovaj način uzgoja, da razvije svoje pedagoške misli; no ne smijemo odatle niti zaključivati, da je uzgoj s pomoću kućnoga učitelja priznao za najbolji i najkorisniji. Sasvim je to drukčije u Montaignea, koji priznavajući (na str. 11.) kao i Locke (na str. 69.), da i uzgoj u roditeljskom krilu ima svojih neprilika, ipak sa svom odlučnošću zahtijeva, da se djetetu odabere vođ. „Navada je u nas“, veli on (str. 7.), „da mnogi jednakom obukom obučavaju i jednakom mjerom uzgajaju više djece raznovrsnih sposobnosti, ali nije čudo, ako u čitavoj toj hrpi naiđu na dvoje, troje djece, kojoj uzgoj donese nešto ploda“. I Locke, koji je sam bio kućni učitelj u mnogim odličnim obiteljima, osvrće se u svojim „Mislima“ samo na privatan uzgoj, te vidi samo štetu u zajedničkom školskom životu mladeži. „U općenju će s vanjskim svijetom dječak, istina, biti smioniji i sposobniji da se giblje i mjeri s dječacima svoje dobi, a natjecanje među saučenicima često donese života i mara u mlađe dječarce. No dokle god ne možeš naći škole, u kojoj je učitelju moguće, da nadzire ponašanje svojih učenika, i gdje će te iskustvo poučiti, da se isto toliko brine da njihova srca uzgoji za krepost, za pristojnost u životu, kao i njihova usta za učene jezike: moraš priznati, da čudnovato cijeniš riječi, kad jezike starih Grka i Rimljana voliš nego li ono, što ih je učinilo tako valjanim ljudima i smatraš vrijednim, da za malo grštine i latinštine staviš na kocku nevinost i krepost svoga sina. Jer što se tiče one smionosti i živahnosti, što je mladi ljudi prisvajaju u školi među svojim drugo-

vima, u njoj je redovito takova smjesa surovosti i drzovitosti, da se kasnije moraju odučiti od onoga nepristojnog i ružnog načina, te prigrliti bolja načela i one običaje, koji sačinjavaju u istinu valjana čovjeka. (Str. 69.—70.) Roditelji neka se po tom ne plaše ni troška ni truda, da djeci dadu valjana uzgajatelja".

Rousseau ide u tom pogledu još dalje, jer svoga „Emila" već u najnježnijoj mladosti predaje u ruke uzgajateljeve, te zahtijeva, da bude uvijek uz dijete sve do časa, kad mu uzgajanik kao samosvojan čovjek stupa u život, sve do časa, kad se oženi. Privatan uzgoj, što ga Rabelais za nuždu preporučuje, jer u njegovo doba bijaše vrlo malo škola, smatraju Montaigne, Locke i Rousseau jedinim valjanim i učenicima probitačnim uzgojem. Noviji pedagozi drukčije misle: oni dobro znadu, da su obuka i uzgoj u javnoj školi skopčani s različnim štetama; jer je mladenačko doba isto tako pristupno zlu kao i dobru. No ta šteta, koju učitelj, ako mu škola nije pretrpana učenicima, može zapriječiti podvostručenom pomnjom, obilno je izravnana koristima, što ih pruža zajednička obuka djece u javnim školama. Mi možemo smjelo ustvrditi, da javna obuka imade elemenata, koji djetinji duh potiču, potpomažu i oživljuju i da učenicima, koji naginju na plašljivost, sporost i tromost samo ona može obrazivati duh i značaj.

k) (Str. 91.) Često se događa, da se učenici dostanu mana poradi velike popustljivosti roditelja ili osoba, koje ih uzgajaju, te općenjem sa služinčadi. Od tih se mana moraju kasnije odučiti. To je odučavanje često dugotrajan i težak posao za uzgajatelja. Prvi korak što ga on treba da učini jest u tom, da učenika dugo posmatra, i tek onda neka se primi shodnih sredstava, kad pozna učenika i kad dozna, na koji se način dostao tih mana. Svaki učitelj mora da pokaže obzira i strpljivosti, a radi tih svojstava upravo Rabelais i hvali Ponokrata. Što on nadalje zahtijeva od uzgajatelja, jasno vidimo čitajući njegovu uzgojnu i naučnu osnovu za Gargantuu. Također i Montaigne, te Locke i Rousseau izjaviše se o svojstvima uzgajatelja i o

tom, što od njega valja tražiti. I po njihovu mnijenju nije kakova takova zadaća biti uzgajateljem, a slika, što je crtaju o životnom zadatku i o položaju takova čovjeka, vrijedna je, da se predoči mladu čovjeku, prije nego će se dati na to zvanje. Montaigne veli (str. 6.): „Rad bih da djetetu odaberete vođa, koji neka imade razboritiju nego li puniju glavu. Pa neka imade jedno i drugo, no radije čudorednosti i razbora, nego li znanja. U svojoj pak službi neka se vlada po novom načinu". — „Kod obuke nam neprestance trube u uši, kao onaj što lije u lijevak; naša je pak lih da ponavljamo, što su nam rekli. Rad bih, da uzgajatelj popravi tu manu. Samo visoka i jaka duša vrsna je spustiti se do djetinje naravi, te je voditi".

Na pitanje, kakav mora da je uzgajatelj, odvraća Locke (str. 97.): „U cijelom uzgojnom poslu nema ničesa, za što ljudi manje mare i što je teže valjano vršiti nego li je ovo, što ću sada kazati, a to je, da bi djeca, čim počinju govoriti, morala kod sebe imati razborita, trijezna, dà mudra čovjeka, komu bi se valjalo brinuti o tom, da ih valjano obrazuje, da ih čuva od zla, osobito od zaraze loša društva. Ta služba po mome mnijenju zahtijeva veliku trijeznost, umjerenost, brigu, marljivost i oprez, a to su svojstva, koja je teško naći združena u osobama, koje se mogu dobiti za običnu plaću". (Str. 100): „Značaj trijezna i učena čovjeka, to je sve što očekuju od uzgajatelja. Općenito misle, da je ovo dosta, i to je sve, na što se roditelji redovito osvrću. No, ako tko svu latinštinu i svu logiku, što ju je sa sobom donio sa sveučilišta, izlije u svoga uzgajanika, hoće li ga ta sprema učiniti savršenim gentlemanom? . . . Da se mladi gentleman obrazuje onako, kako valja da je obrazovan, zahtijeva se, da njegov uzgajatelj bude sam dobro uzgojen, da se razumije u način ponašanja i pravila uljudnosti za sve različne osobe, vremena i mjesta i za svoga uzgajanika, u koliko to traži njegovo doba. Ovo je umjetnost, koja se ne može naučiti iz knjige. Ona se može steći samo dobrim društvom i motrenjem, kad se ovo dvoje spoji". (Str. 103.): „Kućni bi učitelj morao biti ne samo dobro uzgojen, već bi morao i dobro poznati svijet, način življenja, ćud, ludo-

rije, sljeparije, mane svoga doba, a osobito zemlje, u kojoj živi. On bi morao znati svomu uzgajaniku o svem tom dati pojam već prama njegovoj sposobnosti. Morao bi ga poučiti o ljudima i njihovu ponašanju, skinuti krinku, kojom ih pokriva njihovo različno zvanje i vanjska prividnost, ter svoga uzgajanika naučiti, da razbira, što je na dnu ispod sviju tih prividnosti, da ne bi (kao što je to neiskusna mladež sklona činiti, ako je nema tko da opomene), uzeo jednu stvar za drugu, da ne bi sudio po vanjštini, ter da se i sam ne bi dao opsjeniti prividnošću, prijatnošću lijepa ponašanja ili uslužnom pažnjom". (Str. 103.): „Ja ne velim, da se takov kućni učitelj može svaki dan naći, ili da ga je moguće dobiti za običnu plaću". (Str. 98.): „Misao na troškove ne bi s toga smjela plašiti one, koji mogu trošiti. Velika poteškoća bit će to, gdje da nađeš prikladnu osobu. Ljudi, naime mladi, slabe sposobnosti i kreposti, nesposobni su za tu službu". (Str. 109.): „Nije potrebno, da uzgajatelj bude temeljit učenjak, ili da je savršen u svjema onim znanostima, o kojima bi mlad gentleman trebao da ima pojam". (Str. 111.): „No nikad ne će u poznavanju svijeta, a osobito u dobru uzgoju moći drugoga pravo voditi onaj, koji je u tome sam novajlija". Kako se vidi, Locke je u svojim „Mislima" nacrtao opširnu i istinitu sliku valjana uzgajatelja. —

Rousseau ne zahtijeva manje od valjana uzgajatelja. Evo što veli u „Emilu" (sv. I. str. 27.): „Mnogo se govori o svojstvima dobra uzgajatelja. Prvo, koje bih ja od njega tražio, (a već ovo samo svojstvo pretpostavlja više drugih) jeste to, da ne bude puki plaćenik. Ima zvanja, koja su tako plemenita, da ih nije moguće dostojno obnašati za novac. Takovo je zvanje vojnika, al i zvanje uzgajatelja. Tko da dakle uzgaja tvoje dijete? Ti sam. Ako ne možeš, pribavi sebi prijatelja. Druge pomoći ne znam. Uzgajatelj! O uzvišena li bića! Doista, tko hoće da uzgaja čovjeka, valja da je ili sam otac, ili da je više od čovjeka. Pa tu službu mirne duše povjeravaš plaćenicima? Što se više razmišlja o tom, to se više opaža novih poteškoća. Trebalo bi, da je uzgajatelj uzgojen za svoga uzgajanika; da su sluge uzgojeni za svoga gospodara; svi, koji ga

okružuju, trebalo bi, da su sami primili utiske, koje treba da mu priopće; trebalo bi ići natrag od uzgoja k uzgoju, ni sam ne znam dokle". (Str. 31.): „Vi dajete svomu sinu uzgajatelja, kad je već posve obrazovan, a ja hoću, da ga dijete imade prije, nego se rodi. Vaš uzgajatelj može svakih pet godine mijenjati uzgajanika, a moj ne će nikada imati više od jednoga. Vi razlikujete učitelja od uzgajatelja. I to je ludo! Razlikujete li učenika od uzgajanika?"

Rabelais predočuje nam Ponokrata, kojega je svomu Gargantui odabrao za uzgajatelja, kao obzirna, strpljiva, požrtvovna, pažljiva, marljiva i iskusna čovjeka. Montaigne i Locke traži to isto od uzgajatelja, te osobito naglašuje ovo posljednje svojstvo. Rabelaisov kao i Rousseauvljev uzgajatelj imade tu zadaću, da uzgojem svoga uzgajanika upravlja do kraja, no Rabelais nije tako zabrinut, jer njegov Ponokrat prima svoga uzgajanika posve obrazovana (t. j. na pô odrasla = tout formé), te je svojom obukom postigao to, da se Gargantua otresao mana i svoje povoljne sposobnosti potpuno razvio.

l) (Str. 127.) Nije Ponokrat svoga uzgajanika vodio u društvo učenih i iskusnih ljudi, samo za to, da dobije volju za nauk, nego i za to da ga njihov sud pouči, potakne na samosvojno i jasno mišljenje. Tako vodi Gargantuu na javna predavanja, da bi od drugih učitelja čuo, česa nije primio od svoga uzgajatelja. I zaista, mladić, koji opći sa svojima vršnjacima, s obrazovanim ljudima i s takovima, koji su putovali svijetom, dostaje se ne samo okretnosti i jasnoće u izrazu misli, iskustvu i uljudnosti, već i obrazovanosti te čvrstoće značaja. Primjer, promatranje i iskustvo vode mladića dotle, da sam sebe upozna, te mu udahnjuju želju, da bude ono, što drugi na valjanim ljudima cijene i štuju. S toga Ponokrat počinje obuku čitanjem božanske riječi. Religijsko se čuvstvo njegova uzgajanika molitvom nijeti. Razgovori o uzgajanikovim dužnostima nijesu rijetki, a uvijek se traži općenje s plemenitim ljudima. Pa i za to se brine njegov uzgajatelj, da svomu učeniku pruži priliku za opažanja i prokušavanja, a time se ne samo njegovo znanje obogaćuje, već mu se i krepost

učvršćuje. Pratimo li povjest dvaju orijaša, opažamo, da su prati oci Pantagruelovi ponajviše surovi, razuzdani i nećudoredni, tako da bi svojim primjerom lako mogli biti opasni kreposti Pantagruelovoj. Sa svim tim nam Rabelais toga junaka crta usred njegove okoline kao značajna čovjeka, koji se ne da ničim sklonuti, da odstupi od svojih načela. Montaigne u slijedećim crtama jasno izriče, da slabo cijeni čovjeka velika znanja, ako se ujedno ne pokaže značajem. (Str. 50.) Briga i troškovi naših otaca idu za tim, kako bi nam glavu napunili znanjem; za razbor se i krepost tuj i ne pita. Povičite za jednim pred našim pukom: „Učena li čovjeka!“ Povičite za drugim: „Dobra li čovjeka!“ Puk će svoje oči s poštovanjem okrenuti k prvomu“. — „Mi smo vični pitati: „Umije li latinski ili grčki? Piše li u stihovima ili u prozi?“ A da li je postao boljim i razumnijim (a to je glavna stvar), za to nitko ne tare sebi glave. Morali bismo pitati, tko je bolje učen, a ne tko je većma učen“. (Str. 56.): „Vrlo je vrijedno, da promislimo, kako izvrsni i u svojoj savršenosti baš vanredni zakon Lykurgov, koji skrb za uzgoj djece smatra svojom najznamenitijom zadaćom, učenost tako malo spominje, kao da se toj plemenitoj mladeži valja pokoriti samo kreposti, te kao da joj treba mjesto naših učitelja znanosti namaknuti učitelje hrabrosti, razboritosti i pravednosti, a toga se primjera držao i Platon u svojim „Zakonima“. Način obučavanja Špartanaca bijaše u tom, da djecu propitkuju o sudu i radu ljudskom, i da kažu uzrok, zašto su ovu ili onu osobu osudili ili pohvalili. Tim su načinom djeci ujedno oštrili razbor i učili ih što je pravo“.... (Str. 57.): „Pripovijeda se, da su u druge gradove grčke išli tražiti govornike, slikare i glazbenike; a u Špartu zakonodavce, državnike i vojskovođe. U Ateni su se učili dobro govoriti, a a Šparti dobro raditi. Oni se brinjahu za riječi, ovi za stvari. Ovdje su neprestance vježbali jezik, ondje dušu. Zato nije čudo, što su odgovorili Antipatru, koji je od njih zahtijevao pedeset dječaka za taoce baš protivno onomu, što bismo mi učinili, t. j. da će mu radije dati dva puta toliko odraslih. Tako su oni cijenili gubitak uzgoja svoje države“. (Str. 9.):

„Korist, što je imamo od nauka je ta, što smo postali bolji i mudriji“. (Str. 67.): „Rado se vraćam, da još koju rečem o nedostacima našega uzgoja, kojemu je svrha, da nas učini ne dobrima i mudrima, već učenima. To je i postigao. Nijesu nas naučili da slijedimo i zagrlimo krepost i razboritost, već da znamo etimologojom, odakle im dolaze imena“.

I Locke drži mnogo više do uzgoja značaja, nego li do znanstvenog uzgoja. (§. 38.): „Čini mi se jasnim, da je početak svake kreposti i izvrsnosti u tom, da možemo sami sebi uskratiti zadovoljaj svojih želja, ako ih razum ne odobrava“. (§. 94. str. 107.): „Takov postupak traži mnogo mudrosti, koja nije proizvod nekolikih površnih misli ili velikog čitanja, već plod iskustva i promatranja čovjeka, koji je u svijetu otvorenih očiju živio i općio s ljudima sviju vrsta. I s toga mislim, da je veoma vrijedno, da tu mudrost mladu čovjeku udahnjujemo svakom prilikom, koja se pruži, da kad se sam otisne na pučinu, ne bude kao onaj, koji plovi po moru bez sjevernice ili morske mape, već da i od prije donekle pozna klisure i pličine, struje i prudove, da znade malko i kormilati, da ne potone prije, nego se dostao iskustva. Tko ne misli, da je ovo za njegova sina od veće vrijednosti, i da mu za to više treba uzgajatelja nego za jezike i znanosti, zaboravlja, koliko je korisnije o ljudima pravo suditi, nego li znati grčki i latinski. (Str. 109.): „Velika je zadaća uzgajateljeva oplemeniti ponašanje i obrazivati duh svoga uzgajanika, usaditi u nj dobre običaje i načela kreposti i mudrosti, otvorati mu malo po malo pogled na ljudski rod, ter mu ucjepljivati ljubav i želju za nasljedovanjem onoga, što je izvrsno i pohvalno, pak mu za to dati snage, djelatnosti i marljivosti“. (§. 147.): „Možda ćeš se začuditi, da obuku najposlije navađam, osobito ako ti rečem, da je smatram najmanjom česti uzgoja. Ovo će se možda čudno činiti iz usta čovjeka, koji se knjigom bavi; a pošto obuku smatraju glavnom (ako ne jedinom) zadaćom i pošto samo na nju misle, kad govore o uzgoju, bit će paradoks još veći“.

Rousseau veli ovo (str. 25): „Dijete predadu učitelju, koji ga uči sve, samo ne to, da samo sebe pozna,

da se znade okoristiti svojim sposobnostima, da zna živjeti i usrećiti se. Napokon, kada to dijete, koje je ujedno rob i tiran, puno znanja, a bez razbora, jednako slabo tijelom i dušom, bace u svijet, gdje pokaže svoju nesposobnost, svoju oholost i svoje mane; ono nas sili, da oplakujemo nevolju i opačinu ljudsku". (Str 141., sv. II.): „Ne mogu odoljeti srcu, a da ovdje ne istaknem lažno dostojanstvo onih uzgajatelja, koji, ludo se gradeći mudarcima, ponizuju svoje uzgajanike i najvole s njima postupati kao s djecom. No ne samo, da takovim načinom ne smiješ gušiti mlađane hrabrosti svoga uzgajanika, već ne smiješ ničesa propustiti, što je potrebno, da mu dušu uzdigneš". (Str, 151.): „Nikad se ne ću utruditi ponavljajući: Sve pouke davaj uzgajaniku radije u činima, nego li u riječima. Neka se iz knjiga ne uči ništa, šta se može naučiti iz iskustva". (Petits Chefs d' oeuvre, str. 20.): „Ako je njegovanje znanosti štetno ratnim svojstvima, još je škodljivije ćudorednima. Od naše najranije mladosti bezuman uzgoj kiti naš duh i kvari naš sud. Odasvud vidim neizmjerne zavode, gdje velikim troškovima mladež uzgajaju, da je nauče svašta osim njezinih dužnosti. Vaša djeca ne će znati svog vlastitoga jezika, no govorit će nekoliko drugih, koji se nigdje ne govore. Znat će kovati stihove, koje će jedva moći razumjeti. Ona dakako ne će znati razlikovati bludnju od istine, a bit će im poznata umjetnost, kako će udesiti, da istina drugima ostane sakrita; ali ne će znati, što znače riječi: veledušnost, pravičnost, umjerenost, čovječnost, hrabrost".

Ova dakle četiri pedagoga jasno izrekoše ideju, da čovjeka valja uzgojem voditi najprije kreposti, a ne k učenosti; ali i to, da uzgoj značaja treba da bude najbliža cijelj uzgoju, a znanje tek podređena.

m) (Str. 93. i 99.) Zornost obuke. Polag naučne osnove Ponokratove imao je Gargantua tri sata prije podne, a toliko i poslije podne. Ostalo vrijeme ispunilo se izmjenice razgovorima s učiteljem, ponavljanjem, razmatranjem prirode, vježbanjem tijela i zabavama.

Tako hoće Rabelais, da Ponokrat obučava njegova Gargantuu. Njegov dosadašnji nauk sastojaše se samo u učenju riječi, po kojem je učenik bivao samo plašljiviji i benastiji. Promotrimo li nauke, kao i zorni način, kojim ih Gargantua uči, moramo priznati, da je veoma mnogo vremena trebalo, dok su im u našim školama dali mjesta, te se počeli na njih osvrtati. Luter i pedagozi njegova vremena znadu za njih, ali ne mare. Pa ni Montaigneove i Lockeove misli o uzgoju ne mogoše njihovih savremenika sklonuti, da na ovaj način udese svoje obučavanje. Ni sam Komenský se ne mogaše pohvaliti, da je njegov Orbis pictus proizeo potpunu promjenu u tom pogledu, dok napokon Rousseauevljeva rječita usta ne sklonuše neke pedagoge, a na čelu im Pestalozzija, da zornost obuke istaknu kao prvi zahtjev, i da prama njemu u obučavanju postupaju.

Montaigne hoće, da se u obuci ide istim putem, kojim ide i Rabelais. O tom kaže ovako (str. 15.): „Treba da u djetetu probudiš plemenitu radoznalost, da se o svem obavijesti. Tako će paziti na sve, što bude osobita blizu njega: na zgradu, zdenac, čovjeka, starinsko bojno polje, put Cezara i Karla Velikoga" .... „Neka nastoji svakoga promotriti, bio on volar, zidar ili putnik. Sa svačim se valja okoristiti, od svakoga uzajmiti polag njegove robe: sve je to korisno". (Str. 7.): „Učitelj neka ne traži od djeteta samo račun o riječima u obuci, već o smislu i o jezgri". (Str. 28.): „Naš će uzgajanik naći pouke u sobi, u vrtu, pri stolu i na postelji, u samoći i u društvu, u jutru i u večer, uvijek i svagdje". (Str. 18.): „Veliki svijet je ogledalo, u koje se moramo ogledati, da se vidimo u pravoj svojoj slici. U kratko, ja želim, da taj svijet bude momu uzgajaniku knjiga".

I Locke u svojim „Mislima" preporučuje zornost u obuci (str. 186.): „Za nauk u čitanju najbolje su Ezopove basne, jer su to pripovijesti, koje su vrsne dijete razveseliti, zabaviti. .... Ako u njegovu Ezopu bude i slika, bit će mu mnogo zabavniji, te će ga obodravati na čitanje i množiti njegovo znanje. Jer kad a takovim vidljivim stvarima djeci govorimo, uzalud nas slušaju i bez zadovoljstva,

*

dokle god nemaju o njima predočaba. No tih im predočaba ne mogu dati riječi, već ili same stvari ili njihove slike. S toga mislim, da bi im, čim počinju sricati, valjalo pokazivati što više životinjskih slika, a podno njih neka budu tiskana njihova imena, koja će ih ujedno nukati, da čitaju i davati im povoda, da pitaju i da uče". (§. 169.): „Pošto učeći latinski ne uči drugo van riječi, gledaj da s tim naukom spaja što više stvarnoga znanja počinjući i tuj onim, što najprije pada u osjetila n. pr.: rude, bilje i životinje, a osobito korisno drveće i voćke, njihove česti i način njihova raspložđivanja". (Str. 171.): „Prije nego li tko može biti ikoliko vrstan, da govori o kojoj stvari, valja da mu je ta stvar poznata. Inače je isto tako ludo, siliti ga, da o tom govori, kao kad bismo slijepa nukali, da govori o bojama, a gluha da zbori o glazbi".

Rousseau (Emil, sv. I. str. 167.): „Prve sposobnosti, koje se u nas obrazuju i usavršuju, jesu osjetila. Njih valja najprije njegovati, a kad tamo, samo na njih zaboravljaju, ili ih najviše zanemaruju. Vježbati osjetila, ne znači upotrebljavati ih, već naučiti se njihovom pomoću dobro suditi, naučiti se, da tako rečem osjećati; mi ne znamo naime ni pipati, ni gledati, ni slušati, već kako smo se naučili. — Zar mi imamo samo ruke i noge? Zar nemamo očiju, ušiju? Zar su ovi organi suvišni uz porabu ruku i nogu? — Mjeri, broj, važi, prispodabljaj". (Str. 181.): „Tisuću sredstava imamo, kojima možemo djecu priučiti da mjere, spoznavaju i prosuđuju udaljenosti. Eno vrlo visoke trešnje, kako ćemo učiniti, da naberemo trešanja? Jesu li ljestve u suši dobre za to? Eno vrlo širok potok, kako ćemo preko njega? Hoće li koja daska iz dvorišta doseći od jedne obale do druge?... (Str. 10. sv. II): „Svraćaj pažnju uzgajanika na prirodne pojave, pak ćeš mu namah ucijepiti radoznalost.... Zadaj mu pitanja prema njegovoj shvatljivosti i gledaj da ih sam rješava.... Ti hoćeš, da to dijete obučavaš u zemljopisu, te mu nabavljaš zemaljske kruglje, sfere i zemljovide. Ej, što li je tih strojeva! Pa čemu sva ta razlaganja. Zašto ne počneš time, da mu pokažeš samu stvar, da barem zna, o čemu mu govoriš?... (Str. 13.): „U opće nemoj nikada mjesto

stvari stavljati znaka, osim ako je nemoguće da nju samu pokažeš. Znak proguta naime pažnju djeteta tako, da zbog njega zaboravi na stvar". (Str. 15.): „Njegove prve dvije točke u zemljopisu bit će grad, u kojem prebiva i seoski dvorac oca mu; za tim će slijediti mjesta, koja su među njima". (Str. 126.): „Istražujući prirodne zakone uvijek počinji s pojavima, koji su najobičniji i koji najviše padaju u osjetila". — Među inim poukama o zornosti obuke osobito je zanimljivo ono mjesta u „Emilu" (str. 18.—22.), gdje radi prve obuke u fizici svoga uzgajanika vodi glumaru, koji na sajmu pravi pokuse s magnetovanom patkom. Napokon zabilježimo i ove krasne riječi (str. 31.): „Ja ne volim tumačenja u obliku predavanja; mladež ih prati sa slabom pažnjom, te ih ni malo ne pamti. Stvari, stvari! Ne mogu dosta ponoviti, da mi dajemo previše znamenitosti riječima; svojim brbljavim uzgojem obrazujemo samo brbljavce".

Rabelais zahtijeva zornu obuku kao Montaigne i Locke, te pokazuje, kako valja Gargantua u tom obučavati. Njihov se glas gotovo posvo izgubio kroz više stoljeća, dok Rousseau u svom „Emilu" te zahtjeve iznova ne istaknu. Tim, što je svratio pažnju na njegovanje osjetilâ, pokazao je svojim čitaocima posve jasno put, kojim treba da pođu, da izvedu ono, što je već Rabelais zahtijevao. Primjeri, što ih daje, izvrsno su odabrani. Mjesta, u kojima govori o zornosti obuke, najizvrsnija su u cijeloj knjizi, te su veoma slična onim mjestima, gdje Rabelais izriče takove zahtjeve. Ta su mjesta imala najveći utjecaj na škole sviju slijedećih vremena, jer su pedagozi Bazedow i Pestalozzi u tome njegovi učenici.

n) (Str. 93.) Priuka na samoradinost i samosvojnost u mišljenju. Rabelais izvješćuje, da su sofistički učitelji, naučne knjige i metode posve bile neprikladne, da učenik njihovom pomoću napreduje u znanju. Gubio je mnogo vremena, pa ipak ne bivaše mudriji. Obuka u latinskom jeziku bijaše središte obuke, i latinski jezik bijaše nastavnim jezikom. Pri obuci u tom jeziku upotrebljavahu učitelji kraće izvatke iz klasika i suhopar-

nih komentara, što ih Rabelais u četvrtom poglavlju u velikom broju navodi. Učitelj bijaše samo onda zadovoljan sa svojim učenikom, kad je pravila pamtio od riječi do riječi, ili kako Rabelais veli, kad ih je znao kazivati sprijeda i straga. — Kad bi učio, upiljio bi oči ukočeno u knjigu, no njegov duh bijaše, kako komičar veli, u kuhinji. Ovakova načina nauka i djelovanja, pri kom je duh odsutan, valja se posve okaniti. Ponokrat je pravi čovjek, koji će to izvesti.

Zrenje i promatranje daje učeniku jasne predodžbe. S ovima pristupa knjigama, koje su prama njegovu shvatanju. Te se knjige čitaju polagano i dugo vremena, nejasna mjesta učitelj ne samo riječima tumači, nego pokazuje i stvari, o kojima je govorio. Ako je moguće, u razgovoru o pojedinim stvarima otvore knjigu, te pročitaju dotična mjesta. Prigodom koje zamjedbe sjeti učitelj učenike na ono, što su pročitali. Često ponavljanje uz ponovno tumačenje razjašnjuje učivo jošte više, a događaji i primjeri iz života ne traže od učenika, da uči puke riječi. Tako Ponokrat uči svoga učenika, te opaža, da na taj način u njemu sve više raste volja za nauk tako, da kad biste vidjeli, kako se uči i kako napreduje, morali biste reći, da je njegov duh poput plamena u suhoj slami. Tako bijaše neutrudljiv i pronicav.

Montaigne se zgraža nad dotadašnjim naučnim načinom, koji nikada ne traži od učenika računa, da li je ono, što je učio, razumio ili ne. Taj mu je način povodom, da dječak biva benastiji i da ne nalazi užitka u životu. (Str. 51.): „Mi samo o tom nastojimo, da pamet napunimo, a razbor i svijest ostavljamo prazne. Naši pedanti (učitelji) pobiru znanost po knjigama, te je nose samo na usnama ... baš kao ptice, koje idu tražiti zrnje, te ga nose u kljunu, nit ga se ne okusivši, da njim napitaju svoje mlade". (Str. 52): „Mi čuvamo misli i znanje drugih, pa to je sav naš posao. Valja ih i usvojiti. Čini se, da smo nalik na onoga, koji, kad mu treba ognja, pođe tražiti ga k svomu susjedu, te našavši tuj lijep i velik ogorak sjedne, da se pri njemu grije ne misleći na to, da mu ga valja kući odnijeti. Koja nam korist, da imamo pun želudac hrane, ako

je ne prokuhamo, ako se ne pretvori, ako nas ne nahrani i ne okrijepi?" (Str. 6.): „Kod obuke nam neprestance trube u uši, kao onaj, što ljeva u lijevak; naša je pak dužnost, da samo ponavljamo, što su nam rekli". (Str. 7.): „Učitelj neka ne traži od djeteta samo račun o riječima u obuci, već o smislu i o jezgri; koristi pak obuke neka ne prosuđuje po tom, koliko je zapamtilo, već po tom, kako ju je upotrebilo u životu. Neka zahtijeva, da ono, što je naučilo, reče u sto slika, pa neka to priudesi stotini različnih stvari, da se vidi, je li to dobro shvatilo i dobro usvojilo. Tko jestvinu od sebe pušta, kako ju je progutao, znak je, da mu je želudac slab, pa da ne može probavljati. Želudac nije obavio svoga posla, ako nije promijenio kakvoću i oblik hrane, koju je primio, da je prokuha. Naša se duša običnim uzgojem ne pokreće samostalno, svezana je i prisiljena, kako se drugima svidi, a služi i robuje njihovoj obuci. Tako nas priučiše na vodiljku, da već ne umijemo ni slobodno hoditi". (Str. 8.): „Uzgajatelj neka uzgajanika ispituje u svem, a neka mu ničim ne puni glave na silu, a da ga o tom ne uvjeri. Ako se učenik svojim razmatranjem dovine misli Ksenofontovih i Plutarhovih, tada to nijesu njihove misli, već njegove. Tko tuđe stope slijedi, ništa ne poluči, ništa ne nađe, jer ništa ne traži.... Pčele lijeću ovuda i onuda po cvijeću, no od njega prave kasnije med, koji je posvema njihov; nije to više lipov ni ružin cvijet. Isto tako neka ono, što je od drugih posudio, preobrazi i pomiješa, da od toga napravi posve svoje djelo. Neka njegova obuka trud i muka ne smjera na drugo, već da mu obrazuje razbor. Neka zataji sve ono, čim se pomagao, te neka proizvodi samo ono, što je od toga sam načinio". (Str. 9.): „Za cijelo će uzgajanik biti ropske i plašljive ćudi, ne dopustiš li mu, da štogod sam sobom čini.... Znati na pamet, ne znači znati. To znači, da samo držimo ono, što nam je tko predao, da čuvamo u pameti.... Kukavno je ono znanje, koje se drži knjige, kao pijan plota. Ja mislim, da takovo znanje može biti uresom, a ne temeljem".

I Locke, ako i ne onako rječito, kao Montaigne, osuđuje ovaj nauk, koji učenika ne priučava na samo-

radnost i samostalnost. (§. 46.): „Ako se volja djetinja previše skuči i ponizi; ako se životni duhovi djece preoštrim upravljanjem potište i slome, oni izgube svu svoju krepčinu i radljivost". (§. 66.): „Naravne sposobnosti svakoga dieteta valja koliko je moguće unapređivati". (§. 73.): „Stalno je, da djeca isto tako, kao budi tko od nas odraslih, mnogo drže do toga, kako bi pokazala, da su slobodna, da njihovi vlastiti dobri čini stoje do njih samih, da su samostalna i neodvisna". (§. 98.): „Dječak će početi cijeniti znanje, kad vidi, kako ga ono usposobljuje, da sudi". (§. 121.): „Možda katkada ne će biti s gorega, da obodrimo njihovu radoznalost dovađajući im pred oči čudne i nove stvari s namjerom, da ih podražimo na istraživanje". (§. 195.): „Ugajatelj treba da u svom učeniku probudi ljubav i štovanje spram znanja i da mu pokaže putove, kako će moći s a m stjecati i usavršivati znanje, kada ushtije". (§. 200.): „Uči dijete, da postigne gospodstvo nad svojim sklonostima, ter da svoje pohote podvrgava razumu. Kada to polučiš, ter mu to postojanim vježbanjem prijeđe u naviku, ispunio si najtežu čest zadaće". (§. 81.): „Vrlo je znamenito i dostojno našega truda, da se duh priuči, kako bi stekao gospodstvo nad sobom, te se osposobi, da se po svom vlastitom izboru odvrne od žestoka čeznuća za kojom stvari".

R o u s s e a u veli o tom ovo (sv. II., str. 10.): „Zadaj djetetu pitanja prama njegovoj shvatljivosti i gledaj, da ih samo rješava.... Nek se znanosti ne uče, već ih neka pronalazi". (Str. 12.): „Uzgojen u duhu mojih načela, naučan svoje oruđe vaditi iz samoga sebe, a nikad se ne utjecati u pomoć drugomu, van kad vidi svoju nedostatnost, tvoj će uzgajanik svaku novu stvar, što je vidi, dugo razmatrati, a da ni riječce ne probesjedi. On je mislilac, a ne pitalac". (Str. 15): „Ako ti se učenik kada prevario, pusti ga, da se prevari, te ne popravljaj njegovih bludnja. Čekaj mirno, dok bude vrstan, da ih sam sobom opazi i popravi, ili u povoljnoj prilici udesi kakovu operaciju, kojom će ih spoznati. Kad se ne bi nikada prevario, ne bi ga iskustvo tako dobro poučavalo". (Str. 25.): „U istinu oni pojmovi o stvarima, što ih ovako sami sobom naučimo, mnogo su jasniji i mnogo sigurniji od onih, koje dobivamo tuđom obukom.... Pri tom bivamo i vrsniji otkrivati odnošaje, spajati predodžbe, izumljivati sprave. Ako pak sve primamo, kako nam se pruža, onda puštamo, da nam duh pade u nemar poput tijela čovjeka, kojega njegova čeljad uvijek oblači, obuva, služi, a konji vuku tako, da napokon izgubi snagu i porabu svojih udova". (Str. 30.): „Ja velim, želimo li mlada čovjeka učiniti razumnim, moramo dobro obrazivati njegove sudove, mjesto da mu utuvimo svoje". (Str. 129.): „Najgori su povjesničari za mladića oni, koji sude. Činâ! činâ! pak neka sam sudi. Tako će se naučiti poznavati ljude. Ako ga neprestance vodi piščev sud, on se nauči gledati tuđim okom; a kad mu nestane toga oka, onda više ništa ne vidi".

o) (Str. 94.) U z g o j z a p r a k t i č n u v r s n o ć u i o b r a z i v a n j e z a ž i v o t. Gargantua je doduše dugo učio pod svojim sofističkim učiteljima, no „što je još gore, tim naukom postade glup, benav, pospan i lud (pogl. XV.). No školastičke školske knjige zamijeni Ponokrat samim klasicima, koje nabraja na str. 93, i 97., te onomu što pročitaju dodavaju svakovrsne praktične događaje i primjere iz običnoga života". Njegov učenik ne treba da postane učenjakom, on je kraljev sin, te mu se je obrazivati za život, za svoje zvanje, u kojem će upotrebiti ono, što je naučio. S toga ga on uči na šetnjama, kod igara i kod zabava, da pazi na svoju okolinu. Hoće li mu uzgajanik da uči, što će mu jednom trebati, valja da svoje vrijeme dobro upotrebi. Radi toga nalazimo Ponokrata sa svojim učenikom u zanatlijskim radionicama, kod školskih svečanosti, u dvoranama za mačovanje itd. (Str. 99.): Sve to mora da kraljev sin uči, jer će mu to kasnije trebati. Glazba, pjevanje, risanje, slikanje i rezbarstvo; ništa od toga ne smije mu biti nepoznato. On će jednom, kad bude kraljem, znati vrijeme ugodno probaviti, a u umjetnosti slast naći. Pače i kod tjelesnih vježba svoga učenika ne zaboravlja Ponokrat, da njegov uzgajanik jednom treba da bude smion bojovnik i krepak vladar.

Promatranje njegove okoline, njegovanje praktičnoga razbora, stjecanje znanja, koje će uzgajaniku kasnije koristiti, napokon vježbanje u ponašanju, koje jo prama njegovu budućemu položaju: to su svojstva, što ih Montaigne, Locke i Rousseau s Rabelaisom zahtijevaju od svojih uzgajanika. Praktičan razbor obrazuje život više nego škola. Ipak može pobudljiva obuka mnogo doprinijeti k obrazivanju praktičnog razbora i vrsnoće za zvanje, ako samo tu obuku podaje učitelj, koji je znade primijeniti na svijet i koji sam imade životnoga iskustva.

Montaigne veli (str. 57.): „Stari su htjeli u obuci poći najprečim putem.... Djecu su u razboritosti, poštenju i odlučnosti učili ne samo riječima, već su se morala u tom samostalno vježbati činom.... Kad su jednom upitali Agezilaja, što bi on htio da djeca uče, odgovori: „Ono, što im je činiti, kad odrastu". (Str. 26.): „Onda nas tek uče živjeti, kad već nestaje života.... Našemu se djetetu žuriti. Obuci se ne smije posvetiti više od 15—16 godina; ostalo treba za rad. Upotrebimo dakle to vrijeme u potrebitu obuku". (Str. 34.): „Volim, da uzgajanik svoju lekcije obavlja činom, nego riječima. Neka je ponavlja u svojim poslovima". (Str. 7.): „Koristi obuke neka ne prosuđuje po tom, koliko je zapamtio, već po tom, kako ju je u životu upotrebio"- (Str. 54.): „Mi se ne učimo za život, već za školu (Non vitae sed scholae discimus). I u učenju ezikâ imade Montaigne na umu praktičnu korist". (Str. 41.): „Rad bih prije znati svoj jezik i jezik svojih susjeda, s kojima ponajviše općim.... Bez sumnje, velik je ures grčki i latinski jezik, no preskupo ga plaćamo".

Locke (§. 94. str. 110.): „Pošto se ne smijemo nadati, da će uzgajanik imati dovoljna vremena i snage, da sve nauči, uložimo sav trud u ono, što je najpotrebnije, a osobito imajmo pred očima ono, što će mu u svijetu biti od najveće i najčešće koristi. Seneka se tuži, da se u njegovo doba postupalo posve drukčije. A što bi tek rekao, da žive danas, kadno kućni učitelji smatraju svojom glavnom zadaćom, da sobe za učenje i glave svojih učenika napune takovim piscima? Imao bi više razloga, da reče: „Non vitae sed scholae discimus", nego li

onda. — Mi se učimo, ne da živemo, već da disputujemo, a naš nas uzgoj osposobljuje većma za sveučilište, nego li za svijet.... „Vrijeme djece valja trošiti u to, da steku ono, što će im biti korisno, kad odrastu, radije, nego da im glave napune tričarijama, na koje većina redovito ne će za svoga života nikada više ni pomisliti, a niti im ne treba da na to pomisle". (§. 164.): „Može li biti išta smješnijega, nego li kad otac svoj novac i vrijeme svoga sina u to trati, da ga nauči rimski jezik, premda ga u isto vrijeme određuje za trgovinu, u kojoj mu latinštine ne treba. Bili čovjek mogao vjerovati, da dijete treba siliti, da nauči početke kojega jezika, kojim se ne će nikad poslužiti u zvanju, za koje je određeno, a da među tim zanemari svoj lijepi rukopis i sastavljanje računa, što je veoma korisno u svakom staležu, a u velikoj većini poslova od prijeke potrebe? Ako roditelje upitamo čemu to čine, to im se pitanje čini tako čudnovatim, kao da ih upitamo, čemu idu u crkvu".

Rousseau uzgaja svoga „Emila" za zajedničko čovječje zvanje, te se ne osvrće na određene odnošaje među ljudima u različnim zemljama i staležima. (Emile n' est pas l' homme de l' homme, c' est l' homme de la nature.) Uzgajatelj je svoju svrhu postigao, ako se „Emil" ne da zanijeti vrtlogom svijeta, ako mu je uzgoj pomogao, da nauči sve vrste zvanja, da se prilagodi svakomu stanju života. (Sv. II., str. 147.): „Kada vidim, kako u dobi najveće djelatnosti mladiće ograničuju na zgoljno špekulativne nauke, pa kako ih i bez najmanjega iskustva na jednom bacaju u svijet i u poslove, onda nalazim, da se isto tako ogrješuju o razum kao i o prirodu, te se više ne čudim, što se tako malo ljudi umije vladati. Kakova im je luda misao puhnula u glavu, da nas uče toliko beskorisnih stvari, dok se ni mrve ne cijeni umjetnost, koja bi trebala, da nas uči raditi.... I ja sam svoga Emila učio živjeti, jer sam ga učio, da žive sam po sebi i što je još više, da znade stjecati svoj kruh". (Str. 29.): „Čim smo dotle dospjeli, da svomu uzgajaniku dademo pojam riječi koristan, dobili smo jedno sredstvo više, da njime upravljamo. Ova ga se riječ silno dojimlje, jer ima za nj samo

ono značenje, koje je prema njegovoj dobi". (Str. 126., sv. I.): „Pedagozi uče djecu riječi, pa opet riječi i uvijek riječi. Dobro se čuvaju, da ne bi izabrali one znanosti, koje su u istinu korisne, jer bi to bile znanosti o stvarima". (Sv. II.. str. 40.): „Prva knjiga, koju će Emil čitati, bit će Robinson Crusoë. Robinson na otoku, sam bez pomoći ljudske, bez umjetna oruđa, pa se ipak brine za svoju hranu, za svoje uzdržavanje: eto stvari zanimljive za svako doba".

Locke i Rousseau slažu se u tome, da uzgajanika valja što dulje čuvati od društva sudrugova u igri i u školi, jer bi to općenje moglo nepovoljno utjecati na nj. Pa ipak oba pedagoga hoće da svoga uzgajanika uzgajaju za ljudsko društvo i da ga usposobe, da prkosi svjema mijenama života i da u ljudskom društvu preuzmu djelatnu ulogu".

p) (Str. 98.) Bolje metode i blaži postupak. Metode, koje su se u Rabelaisovo doba u obuci upotrebljavale nipošto ne mogahu doprinijeti tome, da učenicima ucijepe volju i mar za nauk. Rabelais je to sam osjetio u svojoj mladosti. Školske knjige bijahu pune suhoparnih pravila (isporedi str. 115.) bez ikakovih primjera, pune tegotnih i cjepidlačarskih definicija. Promjene u obuci ne poznavahu učitelji. Ne mareći za realno znanje i pretrpavajući pamćenje svojih učenika oteščavahu što više mogahu učenje latinskoga jezika, koje bijaše središtem i glavnom naukom obuke. Latinski bijaše nastavni jezik. Učitelji Port-Royala (u Francuskoj) prvi spoznaše, da se tuđi jezik mora učiti samo na osnovu materinskoga jezika i pošto bijahu i sami vrsni učitelji, željeli su, da francuskomu jeziku dadu ono mjesto, koje mu po pravu pripada. S toga se sva obuka davala u francuskom jeziku, a na slog se puno pazilo. Posve drukčije bijaše u Rabelaisovo i Montaigneovo doba. Kad bi učivo i metoda učenike potakli na otpor, brzo bi ih okrutan postupak i kazni prisilili na rad. O takovu načinu govori Rabelais na dva mjesta (str. 107.), pa posve odlučno ustaje protiv okrutnih tjelesnih kazni.

A o uspjehu takove metode i o tom kako sa s Gargantuom postupali, vidi str. 107.)

Montaigne se gorko tuži na takovo stanje, a to nam možda razjašnjuje, zašto nije mario za javne škole. (Str. 24.): „Mudrost je krepost, koja je jednako uzvišena, divotna, ljubežljiva i raskošna, a krvna i nepomirljiva neprijateljica ljutosti, tuzi, bojazni i prisili". (Str. 28.): „Ja ne ću, da dječaka zatvoraju. Ne ću, da ga ostavljaju srdžbi i melanholijskim hirima učitelja. Ne ću, da mu duh pokvari sileći ga na posao 14 i 15 sati dnevice kao kakova trhonošu". (Str. 30.): „U ostalom uzgoj valja obavljati s ozbiljnom blagošću.... Pođite se nasilja. Po mome mnijenju od ničega tako ne otupi i ne oglupi plemenita narav".... „Naši su uzgojni zavodi prave tamnice zarobljene mladeži.... Stupiš li u školu u vrijeme obuke, čut ćeš samo viku kažnjene djece i do bjesnila raspaljenih učitelja. Lijepa li mi načina! Zar da se tim probudi želja za naukom; kako da ga zavole uz grozno mjedeno srce i ruke pune šiba? Nepravedna li i pogubna postupka! K tomu (kao što je Kvintilijan vrlo dobro opazio) ta oštra sila imade opasnih posljedica, a osobito način sadašnje kazni. Mnogo bi pristojnije bilo, da su razredi posuti lišćem i ružicama, nego komadićima krvavih šiba. Pozvao bih k naučnim urama živahnost, radost, Floru i Gracije, kao što je mudrac Speusip radio u svojoj školi. Gdje je koristi, neka bude i ugodnosti". (Str. 77.): „Mrzim na svako nasilje u uzgoju nježne duše, koju smo naumili priučiti na čast i slobodu. U oštrini i nasilju imade ne znam koliko ropstva. Tvrdim, da će se mnogo kasnije steći silom, što se ne može isposlovati razumom, vještinom i spretnim postupkom".

Locke (§. 49.): „I zbilja, djeca napokon mrze na nekoje stvari, koje im s prvine bijahu ugodne, čim saznadu, da ih radi njih tučemo, psujemo i mučimo!" (§. 50.): „Takova vrsta ropske stege rađa ropsku ćud". (§. 51.): „Ako do najveće skrajnosti tjerana oštrina prevlada, te časovito duševno stanje izliječi, ona rađa mjesto toga stanja goru i opasniju bolest, jer ubija volju". (§. 76.): „Što je do nauka, najprije će djeci omrznuti, ako ih na nj tjeramo, ako im ga zadajemo kao kakav posao, ako ih

mučimo i psujemo tako, da to čine s drhtanjem i sa strahom". (§. 86.): „Kako bismo inače mogli sebi razjasniti, da treba šibe djetetu, koje se uči latinski i grčki, a za francuski i talijanski mu je ne treba? Djeca se uče plesati i mačovati bez šibe, dapače i uz aritmetiku i risanje itd. prianjaju dosta marljivo bez šibe. Po ovom bi čovjek mogao slutiti: ili da ima nešta čudna, nenaravna i toj dobi ugodna u naucima, što se tuj upotrebljavaju, kada djece nije moguće na to navesti bez oštrine šibe". (§. 195.): „Njegov uzgajatelj trebao bi da se sjeti, da njegova dužnost nije toliko u tom, da ga uči sve ono, što se dade naučiti, već u njemu treba da probudi ljubav i štovanje prama znanju". (§. 74.): „I zbilja, ako su siljenje i udarci u djetetu probudili odurnost proti njegovoj zadaći, smiješno bi bilo očekivati, da svojom vlastitom voljom ostavi svoju igru i da sa slašću traži priliku za nauk. Pa ipak, kad bi stvari bile u redu, moralo bi im učenje ma koje mu drago nauke, što im je valja proučiti, isto tako biti odmorom od igre, kao što im je igra odmorom od nauka. I na jednoj i na drugoj strani je napor isti, no on im nije teretom; jer djeca hoće da budu u poslu, a upravo ih promjena i različnost već od prirode veseli. Jedina je razlika ovo: u onome, što mi zovemo igrom, djeca djeluju u slobodi i slobodno upotrebljavaju svoj napor; no ono, što im valja učiti, to im narivavamo, na to ih zovemo, silimo i tjeramo".

Rousseau zahtijeva, da mladost njegova uzgajanika bude vesela. („Emil" sv. I., str. 74.): „Ljudi... ljubite djetinjstvo! idite mu na ruku u njegovim igrama, njegovim zabavama, u njegovu ljubaznu nagonu.... Zašto hoćete da tim malim nedužnicima uskratite uživanje tako kratka vremena, koje im veoma brzo prođe. Zašto hoćete, da im napunite gorkošću i bolju te prve prebrze godine? (Str. 90.): „S dobom razuma počinje se građansko ropstvo, pa čemu da ga još prije toga mučimo privatnim ropstvom. Dopustimo, da barem jedan trenutak života bude prost toga jarma, te dopustimo djeci, da uživaju prirodnu slobodu". (Str. 124.): „Postupaj s djetetom prama njegovoj dobi, te se čuvaj, da mu ne iscrpeš sila prevelikim vježbanjem". (Str. 141.): „Locke hoće, da se dijete uči čitati kockama. Nije li to izvrstan izum? Ajme meni! Sigurnije sredstvo od svega toga je želja djeteta, da se to nauči. Ucijepite mu tu želju, pa se kanite sviju strojeva! Tada će svaka metoda biti dobra". Rousseau crta tu na str. 213. veselo dijete, a za tim, kako ga od zabave vode k nauci: „Ura kucne, koje li promjene! U tili se čas njegovo oko namršti, nestane veselja. S bogom radosti, s bogom šale i igre! Ozbiljan ga i zlovoljan čovjek primi za ruku, reče mu dostojanstveno: Ajdmo gospodičiću, pa ga odvede. U sobi, u koju uniđu, opažam knjiga!"

q) (Str. 91. i 92..) Duševne i tjelesne sposobnosti djeteta valja skladno razvijati. Ponokrat izmjenjuje duševni rad svoga učenika s mnogobrojnim tjelesnim vježbama. Montaigne i Locke tvrde, da samo u zdravu tijelu može boraviti zdrava duša, pa da se s toga u uzgoju djece moramo osvrtati na njegovanje tijela i duha. Pedagozi novijega vremena revni su učenici ovih velikih učitelja.

Montaigne (Str. 11.): „Nije druge: tko želi da uzgoji čovjeka od oka, ne valja da ga štedi u mladosti, pa makar se kadšto i protivilo liječničkim pravilima. Nije dosta jačati mu dušu, već mu valja jačati i mišice. Duša je preopterećena, kad joj tijelo ne pomaže, odviše joj je samoj vršiti dvije službe". (Str. 23.): „Duša, u kojoj se udomila filozofija, dat će svojim zdravljem i tijelu zdravlja. Od nje će odsijevati pokoj i sreća: tijelo mora po njoj dobiti ubavu vanjštinu, te se oboružati milovidnim ponosom, živahnim i veselim držanjem, zadovoljstvom i nježnošću". (Str. 29.): „Lijepa čest obuke će biti igre i vježbe: trčanje, rvanje, glazba, ples, lov, jahanje i oružje. Želim, da se vanjska pristojnost i uljudnost obrazuje ujedno s dušom; tà nije duša, nije tijelo, koje valja uzgajati, već čovjek. Ne valja jedno cijepati u dvoje, ne valja, kako Platon veli, jedno bez drugoga uzgajati, već oboje, kao dva konja, upregnuta u ista kola, istodobno tjerati. Neka u tom ne sluša uzgajanika, koji bi volio u tjelesne vježbe uložiti više vremena i brige, a duh da mu se samo katkad

vježba: no ne valja ići ni u drugu skrajnost.... Neka ti uzgajanik otvrdne za znoj i studen, za vjetar i sunce i za pogibli, koje mu je prezirati".

Locke isto tako preporučuje za svoga uzgajanika priprost način života, otvrdnuće i u opće njegovanje tijela u savezu s njegovanjem duha. Njegove su „Misli" u tom pogledu u velike djelovale. Knjiga mu se počinje s izrekom: „Zdrav duh u zdravu tijelu — to je kratak, ali potpun opis sretna stanja na ovom svijetu. (Juvenal, Sat. 10., 356. Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.) Onaj, koji imade te dvije blagodati, imade malo što da više želi, a onomu, komu jedne od njih ponestane, slabo će što drugo pomoći". (§. 31.): „Ako se živo brineš, da tijelo uzdržiš jako i krepko, da bude vrsno pokoravati se duhu i vršiti njegove naloge, najbliža je i najglavnija zadaća, da duh dovedeš na pravi put, kako bi u svjema prilikama bio sklon, da samo ono dopušta, što se slaže s dostojanstvom razumna stvora". (Str. 33.): „Kao što se jakost tijela sastoji poglavito u tom, da bude vrsno podnašati trud, takova je i jakost duha". Glede tjelesnoga uzgoja upućujemo čitaoca na prvih 30 paragrafa, te §. 96—201 njegove knjige. Propise, što ih tuj Locke daje, zove Rousseau „zrelima i pametnima" („Emil" I. sv., str. 160.): Locke je svoje djelo napisao za uzgoj mladih ljudi iz viših staleža, pa s toga tjelesnim vježbama nije samo ta svrha, da jačaju tijelo, već da se njim dostane dobra ponašanja i društvene uglađenosti.

Rousseau („Emil" sv. I., str. 156.): „Svi oni, koji su razmišljavali o načinu življenja starih, pripisuju gimnastičkim vježbama onu tjelesnu i duševnu jakost, kojom se tako znatno razlikuju od novovjekih ljudi. Način, kojim Montaigne to mnijenje potvrđuje, dokazuje, da je bio o njemu potpuno uvjeren. On se vraća na nj bez prestanka i na hiljadu načina. Govoreći o uzgoju djeteta, veli da moramo djetetu tvrditi mišice, hoćemo li, da mu ojačamo dušu; priučavajući ga na rad, priučavamo ga na boli; valja ga sklonuti na neugodnosti tjelesnih vježba, da uzmože podnijeti neugodnosti iščašenja, kolike i sviju drugih boli. Mudri Locke, dobri Rollin, učeni Fleury, pedantni Crousaz, svi se slažu u tom, da tijelo djeteta valja mnogo vježbati". (Sv. II.. str. 71.): „Velika je tajna uzgoja u tom, da sve tako udesiš, kako bi vježbe tijela i duše jedne drugima bile odmorom".

Krasne su pouke, što ih Rousseau daje o vježbanju tijela od str. 156.—166., te ih završuje ovako: „Emilu će biti svejedno, bio u vodi ili na kopnu. Zašto ne bi mogao da živi u svjema elementima? Kad bih ga mogao naučiti, da po zraku leti, učinio bih od njega orla, a daždevnjaka, kad bih ga mogao otvrditi proti ognju".

No osim toga Rousseau preporučuje, da pomno njegujemo one organe, koji su osobito u službi uma, a to su osjetila. On veli na str. 167.: „Ima čisto prirodnih i mekaničkih vježba, kojima se može tijelo jačati, a da od njih sud nema nikakve koristi. Plivati, trčati, skakati, tepsti zvrk, bacati kamenje, to je sve vrlo dobro. No zar mi imamo samo ruke i noge? Zar nemamo očiju, ušiju? Zar su ovi organi suvišni uz porabu ruku i nogu? Nemoj dakle vježbati samo sposobnosti, već vježbaj i sva osjetila, koja upravljaju njima".

r) (Str. 106.) Rabelais je ovim Gargantuinim riječima u istinu divno očitovao svoju religijoznost, vjeru u Boga, u vječni život i svoje pouzdanje u Stvoritelja. Ovdje ćemo spomenuti, da su Montaigne i Pascal od satirika uzajmili definiciju o pojmu Boga: „Allez amys, en protection de cette sphère intellectuelle de la quelle en tous lieux est le centre, et n'a en lieu aulcun circonference, que nous appelons Dieu". (Ajte prijatelji, pod zaštitom one duhovne sfere, kojoj je središte svagdje, a obodnica nigdje i koju zovemo Bogom.) Prispodobimo li ove krasne retke s mjestima u njegovoj uzgojnoj i nastavnoj osnovi, gdje govori o molitvi svoga uzgajanika, pa ako pazimo na vrijednost, koju daje porabi božanske riječi u Gargantuinoj obuci, tad odista ne možemo pojmiti, kako su Rabelaisa mogli progoniti radi njegove vjere. Ipak moramo dopustiti, da se u svome djelu prečesto služio božanskom riječju i to ne uvijek posve dostojno, a to mu je puno škodilo kod njegovih neprijatelja, a i kod prijatelja.

s) (Str. 101.) Ovo mjesto ističe veliku ljubav oca prama sinu, te štovanje, što ga sin iskazuje ocu. Pantagruel upotrebljava svaku priliku, da svome ocu očituje najveću nježnost, najveće počitanje. Kad putuje, često misli na nj te o njemu govori s najvećom ljubaznošću. Često se također sjeća njegovih opomena i nastoji, da se okoristi njegovim poukama i savjetima. Guizot veli ovo u svojim Annales d' education (svez. III., strana 251.—255.) o odnošaju medju ocem i sinom: „Upozorit ću na jednu crtu, a to je štovanje Pantagruelovo spram svoga oca. Nema pisca, koji je djetinjoj ljubavi i očinskomu ugledu dao više snage, ozbiljnosti i veličine, nego li je to učinio Rabelais. U času, kadno je društveni nered bivao sve veći, ocrtao nam je Rabelais oca, koji je svoga sina uzgajao s najvećom dobrotom i s najsavršenijom nesebičnošću, sina, koji je proniknut najnježnijom ljubavlju, najdubljim štovanjem, najživahnijom zahvalnošću spram svoga oca.... Pantagruel ne gubi ni jedne prilike, da svomu ocu dokaže svoju zahvalnost. Istinitost i čvrsteću toga čuvstva moramo to više priznati, što je najglavnija osoba ovoga romana, Panurg, rđavo čeljade (mauvais sujet), koje ruglu izvrgava sve sveze, sve sklonosti, sve ćudoredne ideje, te u svojem nastojanju da ih uzdrma, često upotrebljava sve cjepidlačarstvo svog domišljatoga duha".

t) (Str. 104.) Kao drugu glavnu nauku navodi Rabelais jezike. Ostale nauke jesu: Povjest, aritmetika, geometrija, astronomija, pravne znanosti, prirodopis, antropologija i muzika. Među tim naukama imade takovih, koje su tekar kasnije primljene u nastavnu osnovu viših škola, dapače i takovih, kojih ni danas nema u njoj. U Rabelaisovo se doba pojavilo ljudi, koji puni duboka oduševljenja za izučavanje starih jezika, sa svim marom prionuše, da svojim naucima pribave priznanja i da raširе dublje znanje tih jezika. Da to postignu, morali su ti humanisti misliti, kako bi popravili tu granu obuke u višim školama, tom gojilištu sve obrazovanosti. Njihova briga bijaše namijenjena poglavito učenju starih jezika, a druge

grane obuke bijahu isključene. Posve je to drukčije u Rabelaisa. U njegovo doba, pa i još daleko poslije njega ne možemo naći školnika, koji je poput njega zagovarao obuku realnih nauka u opće, a napose u tom opsegu. Ni sam Luter nije na to mislio, a tako ni mnogi u to doba glasoviti školnici njemački, francuski i engleski. Ratke (1571.—1635.) i Komenský (1592.—1671.) bijahu prvi pedagozi, koji su realnim naukama u obuci odredili njihovo posve opravdano mjesto, no njihovo nastojanje nije imalo onoga uspjeha, što su ga sami očekivali, a s njima mnogi od najboljih i najučenijih ljudi onoga doba. Vrijeme ne bijaše povoljno njihovu nastojanju. Obrazovanost još ne bijaše prodrla u puk, crkva zahtijevaše od škole, da služi njezinim cijeljima, a oni ljudi, koji su poslije nje imali najveći ugled t. j. humanisti, isto tako nastojahu da upotrebe školu za obrazivanje uzgajanikâ. Locke i Rousseau izrekoše, da valja u nastavnu osnovu primiti i realne nauke. Rousseau nađe mnogo pristaša među praktičnim pedagozima. Od tog vremena je neprestano trajao boj među onima, koji u izučavanju starih jezika traže spas obrazivanja mladeži i među onima, koji taj studij spajaju sa studijem drugih nauka, a studijem tih nauka hoće da se bave materinskim jezikom i novijim jezicima. Jedan od prvih boraca u nizu posljednjih pedagoga svakako je Rabelais, a njegova nastavna uzgojna osnova i list, što ga pisa Gargantua svomu sinu Pantagruelu, bez sumnje moraju biti prvim dokazima, da taj boj nije nastao tek u drugoj polovici osamnaestoga stoljeća, već da se od vremena do vremena s većim ili manjim uspjehom vodio počevši od konca srednjeg vijeka, koji se obilježuje time, što se raskrstio sa starom učenošću.

u) (Str. 105.) Kad je Pantagruelov uzgoj malo ne potpun, Rabelais preporučuje kao uzgojno sredstvo putovanje u tuđe zemlje. Otac piše sinu: „Spremi se s Panurgom na put. Mojim blagom gospodarite po miloj volji. Što bude vama milo, bit će i meni drago". Velika većina pedagoga preporučuje poput Rabelaisa putovanje kao svršetak uzgoju mladeži. I tri Rabelaisova nasljednika Mon-

taigne, Locke i Rousseau preporučuju putovanje, no njihova se mnijenja razilaze glede vremena, kada valja mladića poslati na put. Montaigne (str. 10.): „Izvrsno je uzgojno sredstvo općenje s ljudima, pa i pohađanje tuđih zemalja. No ne valja putovati, kao što putuje naše francusko plemstvo, samo da vidi, koliko imade koraka u opsegu Santa Rotunda ... već putuj osobito, da proučiš značaj i običaje narodne, da u općenjn s drugima izbrusiš i izgladiš moždane. Želio bih, da pitomac već u nježnom djetinjstvu počne putovati među narode, čiji je govor većma tuđ našemu, jer mu se jezik na njih teško priuči, ne počne li se za rana vježbati. I tako će se dvostruko okoristiti". (Str. 17.): „Ljudski se duh u općenju sa svijetom dovine ogromne obrazovanosti. Sokrat, čiji je pogled bio mnogo potpuniji i prostraniji, grlio je svijet kao i svoj zavičaj". — Locke (§. 212.): „Posljednja čest uzgoja obično je putovanje.... Dopuštam, da je putovanje u tuđe zemlje vrlo korisno.... Koristi, što ih odatle očekuju, ponajviše su ove dvije: Prvo, da nauče jezike, a drugo, da postanu mudriji i pametniji promatranjam ljudi i općenjem s ljudima, koji se jedan od drugoga, a osobito od ljudi njegova zavičaja i susjedstva razlikuju značajem, navikom i načinom života. No doba od šesnaeste do dvadeset i prve godine, koju obično odabiru za putovanje, najprikladnija je od sviju doba života za takovu korist".... S toga, tko hoće da mlada gentlemana pošalje u inozemstvo, mislim, da je za to najprikladnije vrijeme ili u mlađim godinama pod upravom učitelja, koji će mu svojim razborom biti na ruku, ili u kasnijim godinama bez učitelja u vrijeme, kad je dosta star, da sam sobom upravlja i da zabilježi, što nađe u drugim zemljama spomena vrijedna i što bi mu moglo koristiti, kad se vrati kući".

Rousseau smatra putovanje znamenitijom česti uzgojne osnove nego Locke. (Sv. III., str. 164.): „Pitaju, da li je za mlade ljude probitačno, da putuju, pa se o tome prepiru. Kad bi pitanje drukčije zadali, naime, da li je probitačno, da su ljudi putovali, ne bi se možda o tome prepirali". (Str. 171.): „Velika je razlika, da li čovjek putuje, da vidi zemlju, ili da vidi narode. Ovo prvo je

uvijek svrha zvjedljivaca, a ovo posljednje im je samo nuzgredno". — Rousseau svjetuje (str. 171.), da mladić putuje ne samo u velike gradove, nego radije kroz zemlje, pokrajine; jer glavni gradovi su jedan drugomu slični; svi se narodi tuj sastaju i svi običaji miješaju.

v) (Str. 101.) Ozbiljan ukor, što ga ovdje Rabelais izriče proti barbarskom uzgojnomu zavodu u Parizu (Collège Montaigu) razjašnjuje nam glasoviti učenik toga zavoda Erazmo Rotterdamski. „Prije trideset godina (veli on u svojem životopisu) živio sam u jednom pariskom kolegiju, gdje se toliko bavilo teologijom, da su njom i zidovi bili zadahnuti. No iz toga zavoda nijesam ništa odnio osim tijela puna nezdravih sokova i silesiju gada. Predstojnik zavoda bijaše čovjek, veoma revan, ali bez ikakova suda. Osobito se osvrtao na siromašne učenike, jer je sam svoju mladost proveo u teškom siromaštvu; no upravo se s toga razloga brinuo samo za njihove najpreče potrebe. Postelja im bijaše tako tvrda, jela tako loša i oskudna, rad i noćno bdjénje tako tegotno, da su mnogi veoma obdareni mladići već prvih godina što su tuj boravili, umrli ili oslijepili, poludjeli ili ogubavili. Ni tim još zadovoljan, nagovarao bi ih, da idu u redovnike, te im jednom za uvijek zabranjivao jesti meso. Mnogo ih poznam, koji dosele ne mogahu svoga tijela izbaviti od klica bolesti, žto su ih tamo nabrali. Jedne od soba bijahu pokraj tajnih sobica. Te bijahu tako niske i sparne, a pomazane tako smrdljivim vapnom, da nije iz njih nitko izašao živ ili bez kakove teške bolesti. Kažni, koje se sastojahu u bičovanju, ovršivale se takovom krvničkom oštrinom, da toga ne mogu ni izreći. Kod njih se je dakako govorilo: prkos se mora skršiti; no prkos im bijaše svako ganuće plemenitijega duha, koji se nije dao prisiliti da obuče redovničku haljinu. Koliko bi se tuj pojelo gnjilih jaja, koliko li popilo pokvarena vina".

Ispravci.

Str. 85. u 11. redu ozdo mjesto „sol“ ima biti „sal“.
Str. 96. u 1. redu ozgo mjesto „napravce“ ima biti „napravce,“.

Naklada hrv. pedag. književnoga zbora.

I. Knjige za učitelje.

1. **Am. Komenskoga:* Didaktika. 1871. Str. 225. Nevezana . . for. 1.—
2. **Zablude uzgoja.* Od M. Stojanovića 1873. Str. 120. . . . „ —.50
3. **Pogled u ludžbu.* Priredio Đuro Ester. 1874. Str. 120. . . . „ —.50
4. **Kratko iskustveno dušoslovlje.* Od St. Basarička II. izdanje. 1878. Strana 96. . . . . „ —.60
5. **Školska dijetetika.* Od dra. Klenkea. 1878. Str. 195. . . . „ 1.20
6. **Zorna obuka.* Od Milana Kobalia. 1879. str. 237. . . . . „ 1.20
7. *Pedagogija* I. dio: Uzgojoslovlje od St. Basarička III. izdanje. 1888. Str. 238. . . . . „ 1.20
8. *Pedagogija* II. dio: Opće obukoslovlje od St. Basarička. II. izdanje 1888. Str. 156. . . . . „ —.80
9. *Pedagogija* III. dio: Posebno obukoslovlje od St. Basarička. 1884. Str. 424. . . . . „ 2.—
10. *Pedagogija* IV. dio: Povijest pedagogije od St. Basarička. Drugo izdanje. 1893. Str. 425. . . . . „ 1.20
11. *Slike iz hrvatske cvjetane.* Od Drag. Hirca. Sa 113 slika. 1880. Str. 240 Nevezano 80 nč., vezano . . . . „ 1.—
12. **Milan Dragojević.* Pedag. pripovijetka od M. Stojanovića. 1882. Str. XI. 117. Cijena 50 nč., vezano . . . . „ —.80
13. **Školski vrt.* Od Dav. Trstenjaka. 1883. Str. X. 193. . . . „ 1.40
14. *Nauk o uzgoju.* Od Herb. Spencera. Preveo Ivan Širola. 1883. Str. VIII. 202. . . . . „ 1.50
15. *Gragja za povijest dubrovačke pedagogije.* Od Vicka Adamovića. Sa 9 slika 1885 I. dio. Str. XVI. 176. . . „ 1.20
16. *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije* Sakupio Vicko Adamovlć. Drugi dio. 1892. Str. 144. . . . . „ —.85

17. **Pjevanka.* 100 pjesama za jedno grlo s napjevi, tekstom i metodičkim uvodom za pučke škole i zabavišta od Fr. Kuhača 1885. Str. XV. 118. . . . . for. 1.—
18. *Metodika prostoručnoga crtanja* za pučke i građ. škole Od Gj. Kutena. 1885. Str. VII. 198. . . . . „ —.90
19. *Am. Komenskoga Informatorium.* Preveo Mařík 1886. Str. XII. 79. . . . . „ —.40
20. *Misli o uzgoju.* Od Nikole Tommasea. Preveo Šk. Fapković. 1887. Str. XXV. 209. . . . . „ 1.—
21. *Emil* ili o uzgoju od J. J. Rousseau-a. Preveo Ivan Širola. Prvi dio. 1887. Str. 220. . . . . „ 1.—
22. *Emil* ili o uzgoju Drugi dio. 1888. Str. 324. . . . . „ 1.30
23. *Emil* ili o uzgoju. Treći dio 1889. Str. 283. . . . . „ 1.30
24. *Miroslav i Bogoljuba.* Pestalozzijeva pučka pripovijest. Preveo Konstantin M. Harambašić. I. Dio 1891. str. 222. Broširano 90 nov.; vezano . . . . . „ 1.—
25. *Zorna obuka.* Priredio prema novoj naukovnoj osnovi i formalnim stupnjevima Milan Kobali. Str. 328. Ciena „ 1.60
26. *Život i rad I. A. Komenskoga.* češki napisao Josip Klika; preveo V. Z. Mařik. 1892. Str. 176. . . . . „ 1.—
27. *Rukovođ za estetičko-etična štiva u pučkoj školi.* Priredio prema formalnim stupnjevima Milan Kobali. 1893. Str. 202. Cijena . . . . . „ 1.—
28. *Misli o uzgoju.* Od François Rabelaisa. Sa životopisom pišćevim, ocjenom i bilješkama. Priredio Ivan Širola. 1894. Str. 150. . . . . „ —.80
29. *O ženskom uzgoju.* Od Marije Jambrišakove. 1892. Str. 27. broširano . . . . . „ —.20
30. *Revizija školskoga zakona.* Od 14. listopada 1874. Zagreb 1883. Str. 200. . . . . „ —.80
31. *Predavanja* držana u sjednicama hrv. ped.-književ. zbora I. sv. 1878. Str. 69. . . . . „ —.40
32. *Pouka u mjerstvu* za V. i VI. razred viših djevojačkih učionica sa 123 slike. Priugotovio Đuro Kuten 1889. Str. 54. . . . . „ —.35
33. **Metrički sustav.* Od Sk. Fapkovića
34. *Statistika narodnoga školstva* u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Obaljena cijena 10 nč., vez. . . . . „ —.20

II. Knjige za mladež.

35. **Jagodnjak.* Pjesme i pripovijetke od Ivana Filipovića. . . fr. —.40
36. **Narodne pripovijetke* za mladež od M. Stojanovića. . . . „ —.60
37. **Franjo Josip I.* kralj ugarsko-hrvatski 1879. Četvrto izdanje. „ —.25
38. *Dobra kućanica.* Od D. Trstenjaka. Drugo izdanje. 1890. Str. 204. . . . . „ —.60
39. **Uzor djevojka.* Od Jos. Gala. 1881. . . . . „ 1.—
40. **Izabrane basne* za djecu. 1881. . . . . „ —.25
41. **Savka i Stanko.* Pripovijetka za stariju mladež. 1882. Str. 240. „ —.60
42. **Izabrane pripovijetke* za mladež. 1882. . . . . „ —.30
43. *Učitelj u Jabukovcu.* Od Jos. Klobučara. 1883. . . . . „ —.45
44. **Dragušice.* Pripoviječice i pjesmice za malu djecu 1884. „ —.20
45. **Pučke priče* za odrasliju mladež. Od Sk. Fapkovića. 1884. „ —.40
46. *U radu je spas.* Pripovijetka za seljačku mladež od Dav. Trstenjaka. 1885. . . . . „ —.55
47. *Sijelo za zabavu i pouku.* I. knjiga. Od J. Tomića. 1887. Str. 180. . . . . „ —.30
48. *Sijelo za zabavu i pouku.* II. knjiga. I. svezak. Od J. Tomića. 1888. Str. 417. (Nagrađeno „Hrvatskom Maticom".) Cijena kart. 50 n. lijepo vezano . . . . . „ —.30
49. *Sijelo za zabavu i pouku.* II. knjiga, II. svezak. Od J. Tomića 1889. str. . . . . „ —.30
50. *Kr. Šmida izabrane pripovijetke za mladež I.* Sa 3 vještačke slike u bojama. U 4tini na finom papiru. 1888. Str. 64. Kruto vezana . . . . . „ 1.—
51. *Pisanice* od Krste Šmida. 1888. Str. 58. Kart. 20, lijepo vez. „ —.30
52. *Božja providnost* od Krste Šmida. 1888. Str. 53. Kart. 20 n., lijepo vez. . . . . „ —.30
53. *Badnjak* od Krste Šmida. 1888. Str. 70. Kart. 20 n., lijepo vez. „ —.30
54. *Glava.* Od Pavla Mantegazze. Preveo Petar Kuničić. 1889. Str. 267. Kruto vez. 1 for., u zlatorezu . . . . . „ 1.30
55. *Pjesmarica* za mladež pučkih škola. Od Fr. Kuhača. . . . „ —.15
56. *Kr. Šmida* izabrane pripovijetke za mladež. II. Sa 3 vještački izvedene slike u bojama. U 4tini. 1889. Str. 66. Vrlo ukusno vezano . . . . . „ 1.—
57. *Golubica i kanarinac.* Od Krste Šmida. 1889. Sa slikama. Kart. 20 n., lijepo vezano . . . . . „ —.30

57. *Košarica cvijeća.* Od Krste Šmida. Karton. 30 novč. lijepo vezano . . . . . fr. —.40

58. *Kr. Šmida izabrane pripovijetke* za mladež. III. Sa 3 vještački izvedene slike u bojama. U 4tini. 1890. Str. 91. Vrlo ukusno vezano . . . . . „ 1.—

59. *Ružica Okićka.* Od K. Šmida. 1890. Kart. 30 n., lijepo vez. „ —.45

60. *Janješce.* Od K. Šmida. 1890. Kart. 20 n., lijepo vez. . . „ —.30

61. *Lijepa naša domovina.* Zemljopisne slike. Piše Drag. Hirc. Sa 26 slika. I. sveska 1891. Lijepo uvezano . . . . „ —.80

62. *Lijepa naša domovina.* Zemljopisne slike. Piše Drag. Hirc. II. sveska Sa 19 slika. Str. 104. 1893. Lijepo vezano „ —.80

63 *Hmeljevi cvijeci.* Od Krste Šmida. 1892. Str. 115. Broširano 20 novč., lijepo vezano . . . . . „ —.30

64. *Mali uskok.* Od Krste Šmida. 1892. Str. 163. Broširano 30 novč,, vezano . . . . . „ —.40

65. *Izabrane pripovijetke za mladež IV.* Od Krsta Šmida. Sa 3 vještački izvedene slike u bojama. U 4-tini. 1892. Str. 98. Vrlo ukusno vezano . . . . . „ 1.—

III. Časopisi.

66. *Napredak.* Časopis za učitelje, uzgajatelje i prijatelje mladeži. XXXIV. tečaj. Izlazi mjesečno tri puta. Uređuje Ljudevit Modec. Cijena godišnja . . . . . „ 5.—

67. *Književna Smotra.* XI. teč. Izlazi svaki mjesec jedan put. Uređuje Ivan Filipović. Cijena godišnja . . . . „ 1.— (Pretplatnici „Napretka“ dobivaju besplatno „Književnu smotru“).

68. *Smilje.* List sa slikama za mladež. XIX. teč. Izlazi svakoga mjeseca jedan put. Uređuje prof. Tomislav Ivkanec. Cijena godišnja poštom 62 nč., za domaće, koji sami po njega dolaze, 50 nč.

69. *Smilje.* Lijepo vezano. Različni tečaji . . . . . po fr. —.70

Sa zvjezdicom (*) označene knjige rasprodane su.

Kod ped. zbora dobivaju se:

70. *Život Petra Velikoga, cara Rusije.* Priredio O. F. Tomiković Str. 124. U 4tini. . . . . fr. —.50

71. *Prirodni zakonik.* Str. 468. Napisao Bog. Šulek. . . . . „ 1.—

72. I. Opća hrv. učiteljska skupština 1871. . . . . „ —.50

73. II. Opća hrv. učiteljska skupština 1874. . . . . „ —.60

74. III. Opća hrv. učiteljska skupština 1878. . . . . „ —.80

75. Slika M. Stojanovića . . . . . „ —.30

76. Slika A. Truchelke . . . . . „ —.30

77. Slika urednikâ „Napretka“ . . . . . „ —.30
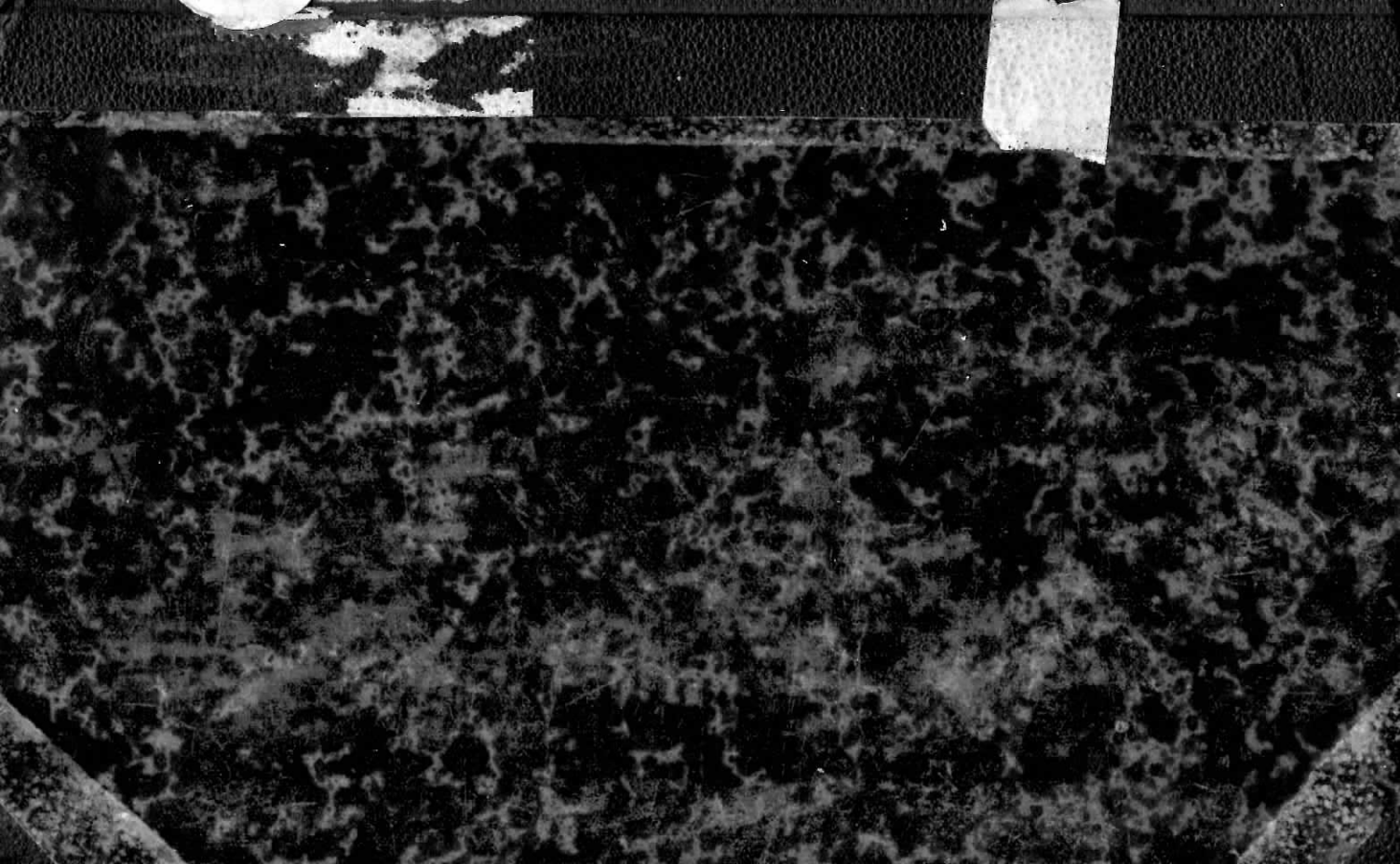
78. Slika prof. Mite Petrovića . . . . . „ —.15